

Василь
Врублевський

КАРВИНІВКА

(Епопея без кінця і початку)

Роман

Медіатори порожнечі
Житіє сухозне
Хроніки невмирущі
Фатальний жереб / Синописи кривавих саг
Вертихвістки і волоцюги

Зшиток перший

Житомир
САМОДРУК
2025

«Є книги, що їм ніколи не бути прочитаними [...]

Класики іноді дратують навалою прозопису, хитромудрим сюжетним ошуканням життя, і так мало безсюжетних, безподієвих сторінок, що й становлять істинну правду».

В'ячеслав Медвідь
(із книги «Тоталітарні пси епохи»)

На правах рукопису

Зшиток перший

Медіатори порожнечі

< Року 2013-го >

– Іванцьо помер, – спроквола, трохи навіть меланхолійно, зронив Гальчин Аркашка, висаджуючи праву ногу на доволі-таки височенький поріг літньої кухні. – Знаєте?

Тітка Аделя застигла біля печі, склавши на грудях навхрест долоні, зиркнула розпанашено, чи й з недовірою, хоч принесена Аркашкою звістка й не мала би бути аж такою вже спантеличною: те, що Козачок мав ось-ось віддати душу, знано було місяців зо три, вважай, як не більше – від весни ще; а зараз вже середина липня. А все-таки!..

– Та що ж ти таке кажеш?! – зойкнула. – А коли?

– Чи учора ввечері, – флегматично одказав Аркашка, – чи сьогодні вночі.

Ухопившись за одвірка, Аркашка нарешті втягнув хирлявеньке своє тіло в кухню.

Човгнувши обчасами запилюжених кирзаків по вишмуляній підлозі, усівся на ослінчика, що стояв тут-таки, обіч входу, упритик до одвірка, на своєму звичному, чи й не споконвічному, либонь, місці. Принаймні, наскільки могла сягнути Аркашчина пам'ять, стояв тут він завжди, ніби пригвинчений...

– А дядько ж де? – поцікавився знеквапа, роззирнувшись по кутках.

– Трави пішов вкосити, – одказала тітка. – А ти як взнав?

– Що?

– Як це що? Що Козачок помер...

– А... Так Любка Светці Лисаччиній переказала через Куріпчину малу, а Светка Жоржу сказала, ну а Жорж вже матері моїй. Отакі, цьоць, діла...

– Ну да, ну да, – закивала тітка, висаджуючи на черінь печі баняка із картопляним лушпинням для кабанця. – Невеселі діла...

– Невеселі, – Аркашка опустив голову, задумливо пошкріб мізинцем за вухом. – А ще, цьоць, питала через Светку Любка, чи не піду яму копати.

– А ти?

– Я би, конешно, пішов, ну так мати ж не пускає.

– А чого? – здивувалася тітка Аделя. – Це ж таке діло... Козачок он скільки ям викопав! Треба ж і йому щоб хтось викопав. Як же без ями, га?

Голос тітчин здригнувся, долоня мимоволі потяглася до очей – утерти сльозу...

– Он який світ настав! Вже й копачів в селі нема...

– Ну да! – закивав, погоджуючись, Аркадько. – Що нема, то нема. Кармалюк Тільки в торішню осінь лижі відкинув. Козачок Кармалюку копать тоді яму ходив, хоч, казали, уже тоді слабував, всихати став... Та й кому ж було йти, як не Козачку? Вони ж із Кармалюком двадцять років, щитай, копачами... Пів цвинтаря, щитай...

– Може, – глянула прохально, як ніби до свого особистого інтересу йшлося, тітка Аделя, – ти таки би пішов, Аркаш? Га?

– Я би пішов! – зітхнув скрушно і щиро начебто, аж тітці жаль його стало, і то по-справжньому, непринарошно. – Тільки ж мати, кажу ж вам, не пускає, бо грижа у мене...

– Давно?

– Не пускає?

– Грижа, питаю, давно?

– Та я й не знаю, – повів плечем Аркашка. – Може, з тих пір ще, як у лісі робив. А може й до того ще...

– А як ти знаєш? – до серця перейнялася тітка. – Болить тобі? Чи гуля, може, яка вилізла?

– Та щоб боліло, то й не болить вроді, – нехотя, поволі відказав Аркашка. – Та й гулі ніякої, дякувати богу, немає. Але мати ж каже, що грижа, ну то і я кажу...

– Ну да, ну да! – закивала тітка Аделя. – Мати казати дарма не буде. Раз каже, то, певно, є.

– Мусить бути, – розважливо, ніби й не про його болячку йшлося, зронив Аркаша. – Бо, що, просто так казала б?

– Ну да, ну да! – згодилася тітка. – Мати дарма казати не буде...

Вмовкла, але не застигла вгеть, а, зіпершись рукою об пічний виступ, все кивала й кивала головою, втупивши погляд бозна-куди, десь над Аркашкою, ніби пронизуючи думкою чи спомином далину...

– Добре, що у Козачка матері не було, – мрійно примруживши очі, прорік Аркашка. – Грижа не грижа, а звали яму копати, то він і йшов, бо й питать ні в кого не треба було. Лафа!

– Ти, Аркаш, думай, що кажеш! — зиркнула з полохливою сум'ятливістю тітка Аделя.

– А таки лафа! – піднесено, на своїй хвилі, провадив далі Аркашка, ніби й не чувши тітки. – Скільки там того копання, у нас особинно. Це якби на

чорноземі, то да, тяжко, а у нас, на піску... Зняв верхній шар, а там... Раз-два й готово... Якщо не зима, конешно, бо зимою треба помучитися... Ну так зато й родичі не обідять, і пляшку з собою дадуть, і закусити... Погано, що село у нас маленьке, вже й помирають особинно нема кому... Я в тому смислі, що похорони рідко... У городах, як-от в Бердичеві хоч би, про Житомир вже й мовчу, – зовсім друге діло. Там, конешно, народу більше, значить, і перспективи у копачів веселіші!..

– Не буде тепер кому кошелів плести, – задумливо опустила очі додолу тітка Аделя. – На всеньке село тільки один Іванцьо й справлявся...

– Кошелів? – здивувався Аркашка, та якось одразу, майже миттю, трохи й дивно, як на його тугодумність, прозрів. – А-а... Що так, то так... Тут ви, цьоць, праві, якийсь ще рік чи два й залишиться село без кошелів...

– Старі потрухлявлюють і розсипляться, – сумно дивлячись під ноги, проказала тітка Аделя, – а нових зробити буде нікому... Може, – раптом, із іскоркою надії, скинулась поглядом до Аркашки, – ти б узявся?

– Я? – не второпав Аркашка. – За що я, цьоць, маю взятися?

– Кошелі, може би, взявся плести?

– Смієтесь, цьоць? – аж закашлявся з несподіванки Аркашка. – Я не по цьому! Я, цьоць, за десять гривень і півлітра, як Козачок, плести не буду...

– То плети за двадцять...

– А хоч і за сто! – рішуче відрубав Аркашка. – Все одно не буду!

– А чого? – затято допитувалася тітка Аделя. – Чим нічого не робити...

– Ай! – Аркашка скривився, хмикнув з кислуватим усміхом, ніби йшлося про хтозна-яку

неприємну річ, крутнув туди-сюди головою, роздратовано ляснув, підводячись з ослінчика, долонями об коліна і, пересмикнувшись усім тілом, подався до виходу.

Вислизнув, одначе, не одразу.

З порога, на мить обернувшись, проказав чи то зі злістю, чи із незрозумілою на що образою, та й, либонь, не проказав, а ніби різонув:

– Ви, цьоць, дядька свого агітуйте, а мене не трожте! Хай дядько ваш кошелі плете! Пойняли? А у мене, цьоць, грижа...

Житіє сухозне

< Року 1972-го >

«Вітром Підперезаним» Валерко був не завжди. Власне, він і Валерком був так само не завжди. У першу пору, коли тільки-но об'явився в Карвинівці, був він навіть не Валерієм, це було б занадто фамільярно й геть би не відповідало його тодішньому статусу, а – Валерієм Анатолійовичем. А все чому? А тому, що діло все було в його посаді, в штатному табелі позначалася вона довжелезним словосполученням: «головний інженер з дотримання техніки безпеки праці і виробництва». А, крім того, ще й прізвище мав подвійне, через дефіс, а це для цих країв було річчю не тільки рідкісною, але й цілковито незбагненною...

– Щось я не зрозумів? – пригадується, здивовано звів брови директор радгоспу Василь Трохимович Щербина, розглядаючи папери прибулого «за направленням» у його вотчину свіжоспеченого спеціаліста, сиріч випускника київського вузу. – То ви Мельник? Чи ви Харчук?

– І той, і той, – підозріло весело (у сприйнятті Василя Трохимовича, ясна річ) щирився на те власник направлення.

– А це чого ж? – ніяк не міг погамувати здивування директор. – Батьки не поділили вас чи що? Обидвоє хотіли, щоб ви прізвище їхнє носили?

– Про батьків нічого не скажу, – стенив плечима новачок, химерувато усміхаючись, і, витримавши деяку паузу, ошелешив Василя Трохимовича несподіваним зізнанням: – Я їх знать не знаю!

– Тобто? Як це – не знаєте?

– Із дитбудинку я. Сирота круглий...

Якщо хтось подумав, що при цих словах голос тоді ще Валерія Анатолійовича здригнувся, а на очах його забриніла сльоза, – знайте: ви помиляєтеся. Нічого подібного! Голос Валерія (тоді ще – Анатолійовича) звучав досить бадьоро, сказати б навіть радісно. Все одно якби дитина нахвалювалася перед гуртом таких же, як вона, що мала незмірне щастя проковтнути три порції морозива підряд, одна за одною і без передиху, і це, до того ж, при тому, що морозива не завозили в сільську крамницю вже з півроку десь! (Про подібні далеко не унікальні явища в житті карвинівчан ми ще принагідно повідаємо згодом; втім, якщо розібратися, нічого унікального в тих явищах і не було, дуже ж бо рідко на полицях місцевої «куперації» з'являлося не тільки морозиво, а й багато-багато чого іншого).

Можливо, ви уявляєте тодішнього Валерія Анатолійовича струнким і мрійливим юнаком? (Ну, гаразд, молодиком...) Більше-бо навіть! Ви, може, готові уявити ще й тодішні порухи його душі – цей «двигун дерзань і помислів» молодої людини, сповненої очікування дива, яке неодмінно має подарувати (а як же інакше?!) чудесний світ повнокровного і незвіданого, нового і прекрасного, а головне самостійного й дорослого, життя?

Що вам на це сказати...

Струнким тодішнього Валерія Анатолійовича ще можна було б уявити, хоч насправді він був

незграбним і довготелесим, по-простому кажучи – худим...

А от щодо мрійливості...

Ех, наразі про це краще було б змовчати!..

Перше, що подумали б (не оголосили, не розтрабадурили, а просто подумали б) тисячі, десятки тисяч таких, як він, випускників радянських вузів тисяча дев'ятсот сімдесят другого року – «Я тут не затримаюсь надовго! Відтарабаню три роки – і звалью!»

Валерій Анатолійович, як на те, не був настільки наївним, а тим паче хоробрим, щоб зазирати аж в таку далечінь, а, крім того, досвід усього попереднього життя, із дитбудинківським періодом включно, підказував йому: якщо ти вже сюди потрапив, то надовго. Тобто: якщо й не назавжди, то все одно – надовго...

А ще, до того ж, куди йому було к бісу валити? Де його чекали? Хто?.. А раз так – це село мало для нього стати як не сім'єю, то принаймні домом. Чи стало? Та певно ж... Тут йому належало залишити по собі слід. Власне, багато слідів. Що-що, а в царині де-небудь і чим-небудь наслідити він був мастак.

На те, щоб сповна і всерйоз займатися дурницями, визначеними його службовими обов'язками, регулярно ще й доповнюваних неймовірною кількістю найрізноманітніших циркулярів із інстанцій вищого рівня, Валерія (тоді ще Анатолійовича) вистачило на місяців, може, два, ніяк не більше. Тут нам, мабуть, треба не забути зазначити, що стіни вузу, який він замість звичного й загальноприйнятого «альма матер» називав «алкоматір», Мельник-Харчук полишав із чотирма «без»: без прощальних меланхолійних стенов і сліз; без чітких планів на майбутнє; без грошей; і, нарешті,

без ґрунтовних знань. Втім, останнє із переліченого навряд чи було здатне зламати його віру у свою щасливу зірку; базувалася ж ця непохитна віра на трьох китах, причому всі вони дивним чином починалися на літеру «а»: авантюрна вдача, аферистичні замашки, артистичні задатки. Важко сказати напевне, чи цей джентельменський набір навиків і звичок був дарований йому від природи, від самого, так би мовити, народження, чи був, як заведено казати у колах наукових, річчю набутою, себто відбитком подій і різноманітних впливів відчутого та пережитого у попередні періоди і віхи біографії, – можливо, це й варте було б якогось окремого дослідження, але наразі мова зараз не про це. Отож, «червоного диплома» Валерій (тоді ще Анатолійович) не мав, а, проте, навіть поверхових, сумбурних і уривчастих знань, винесених ним із «алкоматері» (заодно із деяким гуртожитським інвентарем, як-то праска із побутової кімнати), йому цілком вистачило для доволі швидкого усвідомлення простої істини: праця повинна бути в радість, себто необтяжливою і корисною, бігме із користю для себе.

Відкриття це не залишилося для нього пустим звуком, а відразу ж було взяте на озброєння як пряма вказівка до дії, що не підлягає обговоренню і – тим паче! – запереченню.

Що ще маємо конче додати для повноти портрета цього безперечно унікального персонажа нашої оповіді?

Він умів наївно і віддано дивитися на співрозмовника, усім своїм виглядом демонструючи відкритість і безхитрісність. Чесний погляд його злегка примружених карих очей спонукав до беззастережної довіри. Валерко це знав і з успіхом тим

користувався. Проникливий, немовби заворожуючий погляд був його випробуваною і безвідмовною зброєю. Скільки людей піймалося на гачок Валеркового плутнярства – лічити не перелічити, а проте найбільша загадка, відповіді на яку ніхто не спромігся скласти, криється в тому, що переважна більшість оних марновірців наступала на граблі доволі зазвичай примітивних Валеркових комбінацій далеко не раз і не два. Дивним і незбагненим чином усі вибрики практично безболісно і без загрозливих його самопочуттю наслідків сходили Валеркові з рук. Когось іншого на його місці неодмінно бодай раз добряче б віддухопелили, Валерко ж навіть банального ляпаса ніколи не скуштував. Мабуть, вщодавно до чесного погляду природа наділила Вітром Підперезаного ще й винятково чутливим носом – із усією відповідальністю маємо запевнити, що в аналах історії не виявлено ані згадок, ані натяків про жоден випадок, коли би бездоганний нюх його підвів.

Першим до реєстру жертв чесного погляду Мельника-Харчука потрапив, і про це неважко й здогадатися, ніхто інший як директор радгоспу. Саме Василю Трохимовичу доля дарувала знамениту честь стати свого роду лакмусовим папірцем чеснот і непересічних талантів новоявленого «кадра».

– І з чого ви маєте намір розпочати свою трудову біографію у нашому колективі? – мав необережність поцікавитися Василь Трохимович, закінчивши розглядати документи прибульця.

– Найперше я маю намір десь пообідати, – щиро і напругу, без зайвого блукання навкруги й довкола, виповів найзаповітнішу на той момент свою мрію Мельник-Харчук.

Директор від несподіванки аж рота роззявив.

Така реакція, річ ясна, виникла не з того, що хтось хоче їсти, тим паче, що стрілки годинника на стіні його кабінету вже підбиралися до обідньої пори і організм самого Василя Трохимовича несамохіть починав недвозначно натякати на потребу підживитися, – причина директорового здивування крилася, зрозуміло, лише в тому, що саме такого немислимого повороту він нізащо не був готовий ані передбачити, ані уявити навіть у страшному сні, а, отже, був заскочений зненацька, і просто не міг дати собі раду, як поведися в такій цілковито неочікуваній і нестандартній ситуації...

– Похвально... – мимоволі пробубнів Василь Трохимович, помалу оговтуючись. – Що ж, їдальня у нас через дорогу...

Утім, наступна зронена Мельником-Харчуком фраза ошелешила його ще більше.

– Їдальня мені не підходить! – категорично заявив той.

– Он як? – високо вигнув брови директор. – Чому ж? Язва у вас в животу чи що? Але ж молоді ще для таких болячок!

– Грошей немає, – вкінці добив Василя Трохимовича небувалою відвертістю Мельник-Харчук.

– Зовсім?

– Практично, так! – відчеканив Мельник-Харчук, анітрохи не нічачись.

– Ситуація...

Василь Трохимович глибоко зітхнув і безпорадно розвів руками...

– Знаєте що? – притишивши голос, зиркнув довірливо, ніби змовляючись, Мельник-Харчук. – Може, ви б мене до себе на обід запросили?

– До себе? – укліяк Василь Трохимович, не вірячи своїм вухам. – Додому?

– Авжеж, – спокійно і розважливо кивнув Валерій Анатолійович, ніби йшлося про річ звичайну, цілком буденну і, само собою, зрозумілу. – Та ви не бійтеся, я вас не об'їм. Я їм мало...

Волосся на голові Василя Трохимовича від такого нечуваного нахабства піднялося сторчма.

Тим часом Мельник-Харчук преспокійненько провадив далі, вганяючи своїми несподіваними тирадами бідолашного директора у справжнісінький ступор.

– Мені розповідали про вас як про людину чуйну і щедрю!

Щербина відчув легеньку дрож по всьому тілу...

– Хто розповідав? – ледве чутно вичавив він.

Голос його звучав так, ніби з неймовірними труднощами пробивався із дна глибокої печери, до всього ще й заваленої камінням.

– Хто розповідав? – перепитав Мельник-Харчук, і на мить задумався. – Та всі! Кого не спитаєш: «А що за людина ваш директор?» – у відповідь тільки й почуєш: «Хороший керівник і надзвичайно чула людина, а щедрість його воістину безмежна!»

– Що, так і кажуть? – Василь Трохимович відчув, як спину його, і груди, і навіть череп вкриває рясний холодний піт...

– Так і кажуть! – ствердно кивнув головою Мельник-Харчук, дивлячись в очі Василю Трохимовичу з особливим осяйним виразом урочистості і піднесеності. – Чесне слово!

Василь Трохимович зблід, засмикався, не знаючи куди подіти руки, аби приховати зрадливе тремтіння пальців...

Нарешті через силу вимовив:

– Я, знаєте, вдома ніколи не обідаю...

Опустив, заникуючи, погляд, ніби боявся бути підловленим на брехні.

– Жаль! – душевно, з тихим надриком, вигукнув Мельник-Харчук. – А яка гарна була б нагода ближче познайомитися!..

– Так, так... – тільки й здобувся на слабеньку і силувану, мовби винувату, подобу посмішки Василь Трохимович, ледь-ледь ворухачи губами.

– Та нічого! – бадьоро підхопив Мельник-Харчук. – Не переживайте! Я до вас якось на вечерю заскочу. Ви ж вечеряєте удома?..

Увіч засліплений чесним поглядом візаві, Василь Трохимович, вочевидь не замислюючись над цілком прогнозованими наслідками, наївно бовкнув, несамохіть демонструючи рідкісний приклад безпечності і фатальної недалекоглядності:

– Атож! Де ж мені ще вечеряти?!

– От і чудесненько! – потираючи із азартним задоволенням долоньки, розцвів задушевною посмішкою Валерко.

Себто, на ту мить ще Валерко поки, хоча й уже без двох із хвостиком годин Валерій Анатолійович.

Повноцінним Валерієм Анатолійовичем він став тоді, коли сей історично доконаний факт був належним чином зафіксований завкадрами у книзі наказів з доволі довгим і заковиристим формулюванням «Про прийом на роботу згідно направлення і вступ на посаду головного інженера з дотримання техніки безпеки праці і виробництва Мельника-Харчука Валерія Анатолійовича».

Утім, із наказом цим трапилася кумедна і непередбачувана придибенція, через яку сердезі

завкадрами довелося спершу марно силкуватися внести виправлення шляхом підтирання і зарейзювання невірної вказаного прізвища, а коли ті неймовірно марудні потуги закінчилися цілковито плачевно – і взагалі переписувати наново.

А все тому, що цього ж дня, та ще й майже одночасно із Мельником-Харчуком, у радгосп прибув, так само за направленням і так само на інженерську посаду, ще один щойно випханий у світ широкий із ще одного київського вузу дипломований молодий спеціаліст Титов (як на те – теж Валерій), отож не звиклій до такого неймовірного інтелектуального напруження голові кадровика було від чого замапудритися, відтак без усякого підступного умислу з-під його пера замість Мельника-Харчука у наказі з'явилося вже навіть не подвійне, а потрійне прізвище: Мельник-Харчук-Титов.

Цілком можливо, що так би все й залишилося, коли б якесь підспудне відчуття не змусило кадровика бозна-чого засумніватися у правильності написання імені по батькові – десь зі споду його пам'яті знагла сум'ятливо постало: «Григорович»; відмахнутися від оного, як від обридливої мухи, виявилось річчю неможливою, хоч завкадрами відчайдушно й намагався спекатися нав'язливого передчуття мультитривоги, звиваючись, наче лин на сковорідці, від противної думки, до болю осоружної його ледачкуватому єству, що якщо це все-таки помилка, доведеться добряче попотіти над її усуненням. Однак зрештою мусив-таки здатися і зазирнути, знемагаючи від душевного надриву, у супроводжувальні папери обох Валеріїв... Легше йому від того, річ ясна, не стало, навіть навпаки, зате плутанині з прізвищем, яка могла в майбутньому, от хоч би й при виході на пенсію,

попити крові й добряче пошарпати нерви Мельнику-Харчуку, все ж таки було покладено край на самісінькому початку.

Що й казати!..

Навіть із цього цілком рядового, хоч і по-своєму показного, випадку має право зродитися далекосяжна думка про те, що Валерій Анатолійович Мельник-Харчук, хто б там що про нього згодом не пащекував, народився-таки під щасливою зорею!..

Хроніки невмирущі **< Року 1969-го >**

Чудасія

– Дивись-но, вичунав, – з інтонацією, у якій здивування перемішувалося із невірою, ба й підспудним розчаруванням, озвався Квашук, проводжаючи поглядом Марцелькового меншого. – А я думав, що помре.

– Всі так думали, – сказав Копистка, – а він взяв та й викарабкався.

– Дивна болячка якась, – докинув Только Ковальчук. – Взялася ні з чого, півроку дитину мучило, а потім враз відпустило. Зараза якась зурочила, не інакше...

– Не мели дурниць! Яке в біса зурочення? – сходу наскочив на Тольку Квашук, був-бо комуністом, а, отже, само собою зрозуміло, атеїстом, войовничим матеріалістом і ще не одним усяким «істом». – Викинь цю дурню з голови!

– Я би викинув, – парирував Только, – якби мені хто переконливо пояснив, що то було, як не зрок?

– Інфекція якась, – устряв Копистка. – Галя казала.

– Яка ще Галя? – вирячився Квашук.

– Марцелькова Галя. Мати його...

– Марцелькова? Та ж Марцелькову матір Камількою звуть...

– Хлопцева матір. Жінка Марцелькова!

– А... Так би зразу й сказав, а то ребуси якісь складаєш, – пробурчав Квашук. – Пойнятніше навчись говорити.

– Та куди вже пойнятніше?! – підхихикнув Копистка. – Тільки от слухаю вас, слухаю, а в толк ніяк не візьму: чим воно хворіло, це мале?

– А ніхто ж, кажу, не знає, – повів плечем Только.

– По больницях возили, яким тільки докторам не показували, а ніхто так толком нічого й не сказав. Отаке-то... Чудасія та й квіт!

Петро Лось, котрий упродовж усієї розмови стояв збоку, попихкуючи самокруткою-«козиножкою», неспішно переставив саморобного дубового ціпка, на якого до цього спирався однією рукою, налягаючи, проте, на нехитру цю підпору усім громіздким своїм тілом, і прогучав розмірено, з паузами, ніби видував басові ноти із труби-гелікону:

– Ні-чо-го-ви-не-зна-є-те...

Був Лось натури неговіркої, витягнути із нього бодай кілька слів рідко коли вдавалося навіть його домашньому церберу, у компаніях же він тим паче відмовчувався, хоча будь-якого гурту, прецінь, ніколи не цурався; видно, природа його була така: був здебільшого лише слухачем, а у що і як переварював у собі торочіння, при яких був присутнім, – то було для усіх завше загадкою за сімома печатями. Єдине, що можна було би із певністю сказати, хіба лиш те, що від могутньої Петрової статури прочувалися, незрідка й накочуючись цілком відчутними хвилями, мовчазлива сила і незворушний спокій.

– А якщо ти щось знаєш, то розкажуй! – узявся напосідати Квашук.

Але із затії тієї, як і варт було чекати, нічого не викресалося.

Не для того Лось здобувався на оте своє «ні-чого-ви-не-зна-є-те», аби щось пояснювати чи розказувати. Просто пророкотав, пробасив, як вирок, та й по всьому.

– Ні, ти не мовчи! – мало не застрибав півнем Квашук, підтягуючи тремтячу, із образи немовби, нижню губу. – Як почав, то вже...

– Ет! – тільки й зронив Лось.

Повідати він мав що, але те, що було йому відомо, він, певно ж, уважав чужою таємницею, доторкнутися до якої випало йому цілковито випадково, мимовільно, отже й ділитися нею не мав ані прав, ані бажання, – чи й не тому, що не міг достеменно знати, та й навіть припустити, як і хто з відкриття тієї таємниці скористається, а стати призвідцем будь-яких пересудів, ба й, гірше того, якихось обмов, йому не хотілося: у чуже життя і чужі справи намагався не влазити, і то ніколи й нізащо.

Отож, після короткого, як постріл, і категоричного «Ет!» Петро без зайвих церемоній розвернувся й неспішно, переставляючи на рівномірні відтинки ціпка, ніби скрупульозно вимірював дистанцію, почвалав у напрямку свого житла.

Три шляхи і звіроферма

Лосеве обійстя притулилося майже на самому краю села, під розлогими широчезними шатрами пари кремезних дубів, за десяток кроків від огорожі радгоспної їдальні й неподалік перехрестя, від якого

відгалужувалися три шляхи. Один із них, найкоротший, прослизнувши вздовж довгої дерев'яної конюшні, за якусь сотню метрів упирався у ворота машинно-тракторного стану. Другий був початком шосейки, що вела до чуднівсько-житомирської траси. Третя дорога тягнулася у напрямку хмелесушарні, а вже від неї, проминувши перпендикулярну до сушарні пряму, як струна, вулицю із трьох десятків обійсть, прозиваної в народі Новим посілком, похило спускалася до містка, перекинутого через залишки русла давно й безнадійно змалілої річечки Гремляги, а за містком дерлася кількасот метрів вгору і пірнала у сосновий лісок, аби згодом винюркнути біля Гурінів – місцини, густо порослої кущами, з-за яких прозирав вкритий рудою черепицею дах старого і самотнього дому, що вже років кілька стояв пустою в оточенні занедбаного саду, розвалин клуні і порослих дикими бур'янами городів; це було все, що залишилося від колишнього хутора – осідища кількох поколінь великої колись і заможної родини...

Вочевидь, при спогляданні Лосевої постаті цілком могла зродитися мимовільна думка про те, що так вже чомусь улаштований світ, що людина на схилку літ, у глибокій старості, здебільшого перетворюється у доволі химерну істоту. Навіть якщо й не справляє на юрму такого враження, навіть коли й поведінка її не викazuje нічого дивного чи незвичного, у душі вона, проте, найчастіше вже далеко не та й не така, якою її звикли бачити й сприймати у літа раніші, у часи давніші. Або й недавні ще... Зрештою, незрідка й вона сама не здатна зауважити, розгледіти у собі ті переміни, часто-густо не може дати ради своїм ворохобним думкам, чи радше почуванням, що обсідають її, як настирливі мухи, зумлять і

дзевенькочуть, вряди-годи нагло і безцеремонно утручаючись у розміреність існування й позбавляючи умиротвореності – омріяного, а буває, либонь, і вистражданого шарпаниною усього попереднього буття, спокою; спокою, позначеного притишеністю і розважливістю неквапливого існування, коли вже ані за чим не треба гнатися, ані планувати щось немає ніякої потреби, ані навіть зазирати далі ще одного дарованого долею дня: дай Боже його добути, а там вже що судитиметься, так і буде...

Жив Лось у ветхій приземкуватій хаті, розділеній на дві половини, із двома ж таки блаґенькими дощатими ґаночками, причепленими до фасаду упритул один до одного, акурат посередині.

Другу частину дому займав Коля Козел; займав не сам, із дружиною, котра вже довго і тяжко хворіла й майже не з'являлася у дворі, аж так, що Лось якось упіймав себе на неймовірній думці, що не може згадати її обличчя; і це було достоту моторошне, цілком жахливе відкриття, із яким не так-то й просто було зжитися, а тим більше змиритися, і Петро ніяк не міг позбутися мультяшного відчуття якоїсь незрозумілої непевності, схожої чи то на досаду, чи на провину – навіть попри те, що винуватити себе у чомусь ніякого приводу не було. Зрештою, заспокоював себе тим, що знаходив причину дивного провалу пам'яті у тім, що поселилися Козли тут не так давно і наживо стикався із сусідкою він хіба раз чи два, та й то мельком. Перед ними ж якийсь час обживалися в тій половині Хом'яки – Вітька з Сонькою і двома пічкурами, із котрих старшого звали так само, як і батька, другого ж похатньому кликали Сергуньком; ну, а щодо пічкурів, то нічого дивного, тим паче виняткового, годі у тому й шукати, бо то був, так би мовити, зазвичайний титул,

яким у Карвинівці було заведено наділяти малолітніх пущівіринків, причому всіх і без розбору, сиріч поголовно.

Все би нічого: хата як хата і люди як люди в ній; та й ви, мабуть, читаючи оці кілька речень, навряд чи звернули увагу на одну особливість, а саме по-своєму цікавий і певною мірою навіть унікальний збіг прізвищ насельників домівки. Так само роками ніхто у цілм селі обставині цій не надавав аніякого значення, аж рівно до того дня, власне, пізнього вечора, коли Коля Іщук, прозваний за неугавний азарт до харманів і зубоскальства Галаєм, полишаючи із захмелілою компанією чайну, що містилася у спеціально прибудованому для оного подвижництва крилі їдальні, знічев'я махнув рукою на темний силует хати під дубами і вибовкнув, голосно гикнувши, насмішкувату тираду: «Ого! А на звірофермі всі вже сплять!» – і все, з тих пір до місцини цієї прив'язалося, міцно і назавжди, дразливе назвисько: звіроферма. Зрозуміло, посвячувати самих обійстян у цей незavidний факт не дуже-то й поспішали. Власне, що мається на увазі під оцим «не поспішали»? Тільки те, що офіційної депутації, уповноваженої довести до їхнього відома означену новину, ніхто до них не відсилав. Сам же призвідець і натхненник цього топонімічного виверту згодом усіляко відпирався й зятято божився, що нічого такого не було і що до приписуваної йому рахуби він ніяким боком не причетний, причому доводив це із такою наполегливістю і найчеснішим блиском в очах, що навіть у звивини безпосередніх свідків Іщукової репліки, пущеної в світ зі сходів чайної, ні-ні та й закрадався сумнів, чи їм, бува, те не примарудилося...

«Портофей» і «хурашка»

На підході до їдальні Лося переловив Ілік Ростовцев.

Власне, не перехопив, а просто зненацька випурхнув із розчахнутих на всю ширину тильних воріт, та й, наскочивши на Петра, укляк посеред стежки, міцно притискаючи ліктем до боку чорного шкіряного портфеля. Це був незамінний аксесуар, із яким Ілік ніколи й ні за яких обставин не розлучався, навіть тоді, либонь, коли вибирався до відхожого місця.

Портфель – або ж, як казав на нього сам Ростовцев, «портофей» – був старий, чи й не одного із Іліком віку, місцями потертий і зашмуляний, але загалом доволі ще добротний; мав лише один суттєвий гандж – зламану заціпку, і саме із тієї притичини Ростовцев мусив тягати його під пахвою.

Утім, «портофей» був не єдиним реквізитом, без якого важко було б Іліка уявити.

Другою упізнаваною деталлю його образу був вилинялий зеленкуватий картуз із цупким козирком і високим круглим верхом, формою він скидався на офіцерського камуфляжного убора, зрештою, саме ним він, певно, і був, хіба що для цілковитої відповідності бракувало кокарди на околиці.

Тут, правда, маємо вказати, що у селі стосовно чоловічих головних уборів послуговувалися назвами «кашкет» або «фуражка» (а зрідка траплявся навіть варіант «хурашка»), слова ж «картуз» можна було й раз у раз не почути, усе життя в Карвинівці проживши; а чого так склалося – то вже й хтозна!..

Отож, саме у цій картузі – чи то пак у «цьому кашкеті» чи «цій фуражці» – і з тим-таки «портофеєм»,

цими двома найістотнішими атрибутами, невіддільними від сприйняття й упізнаваності Ілікової персони, і з'явився Ростовцев у Карвинівці літ із десятих тому. Єдина метаморфоза, спричинена невблаганним плином часу, стосувалася хіба лиш способу експлуатації портфеля: річ зрозуміла, що допоки заціпка була справною, носити його під пахвою не було резону.

– Драсте! – привітався Ростовцев, і, переправивши портфеля з-під однієї пахви до другої, хвацько зметнув угору вивільнену правицю й салютнув, з підльоту хльостко вдаривши кінчиками пальців об край козирка.

Лось мовчки поздоровкався, статечно і без зайвої метушливості подаючи п'ятірню, заодно переправляючи зі своєї долоні в Ілікову складеного удвоє червінця.

Ростовцев, навіть не зиркнувши на куп'юру, запхав її до кишені.

– У дупло? – тільки й спитав.

– Туди! – одказав, ледь кивнувши головою, Лось.

На тому і розпрощалися.

Нічим не продиктований маневр

Ну, як – розпрощалися? Просто розбіглися. Хоча, якщо бути абсолютно точним, то і це слово до описуваної ситуації не дуже-то й пасує, відображає-бо вчинене лише одним із чоловіків, а саме вертлявим і низеньким, заледве трохи вищим пуза свого візаві, Ростовцевим.

Зі сторони, певно, мало б дещо комічно виглядати те, як Ілік приноровився прошмигнути у вузенький прозір між плотом і Лосем, власне, Лосевим

ціпком, нижнім кінцем якого Петро якраз заходився із задумливим виразом розворушувати куделицю мички на опріччі стежки.

Кумедне враження Іліковий маневр міг справити передовсім тим, що був зовсім не обов'язковим, абсолютно нічим не продиктованим. Елементарна логіка підказувала увіч простіший варіант, ніщо ж бо не заважало обігнути Петра з протилежного боку, і то без жодних перепон, адже за крок буквально стелилася цілковито вільна на той момент ґрунтова дорога. Доволі, треба сказати, у цьому місці простора, настільки, що без проблем розминулися б хоч трактори, хоч вантажівки, ще й не впритул, а із добрячим запасом безпечної дистанції.

– Во дає! – прогугнів Лось, не без деякого почудування зиркнувши услід змалілій Іліковій постаті, що стрімко віддалялася, а за якусь мить і зовсім пропала з виду.

Ніякою химерністю у цьому випадку, звісно, й не пахло.

Ростовцев не пропав, не розчинився у повітрі й крізь землю не провалився, всього-навсього лише нюркнув у бічну вуличку, у тупику якої стояла хата, в якій він квартирував.

*Вуличка із двома назвами
і криницею в кінці*

Вуличка ця була не надто довга, аби не сказати куценька, але й неймовірно покручена, петляста. Мала вона дві назви: ліричну й гарну, лагідну для слуху «Криничка» – і грубу й непристойну «Віл посцяв». Першою послуговувалося жіноцтво й діти, друга здебільшого зринала у чоловічих балачках. Зауважимо,

що цей другий – вульгарний – варіант був ще й символічним рубіконом для хлопців-підлітків, таким собі очевидним, хоча й досить своєрідним, маркером: коли парубчак брав за моду вживати назву із волом, це, у його розумінні, мало сприйматися як найпереконливіше свідчення його здорослення. Або ж, принаймні, підкреслювало його вже цілком сформоване, усвідомлене прагнення таким здаватися.

У кінці вулички, якраз навпроти Ілікового пристанища, вивищувалися позеленілі цямрини старої криниці із холоднюючою джерельною водою – це була місцина, де зазвичай після трудової поденщини збирався довколишній люд. Тут обмінювалися новинами, ділилися плітками чи й просто точили лясі; по суті, це була така собі оаза, що притягувала людей можливістю отримати короткоплинну віддушину.

Лось пам'ятав ще ті часи, коли вечорами тут незрідка вишиковувалася довжелезна вервечка. Утворювалася вона переважно жінками, бо чоловіки, якщо й приходили, то в якості супроводжуючих і піднощиків, відтак «між бабів», як правило, не пхалися, а кучкувалися окремо, хоч не дуже й віддалік: кожен-бо мусив бути напхвату й пильнувати, щоб не прогавити, коли дійде черга тієї, до чийої спідниці а чи доброю волею, а чи вибриком долі був приставлений.

Тут ми ризикуємо необачно завернути нашу оповідь бозна-куди або, ще гірше, безнадійно заплутатися в хащах оманливої простоти, тому не пускатимемося в суперечки, сенсу від яких не більше, аніж від вола молока, а приймемо за данність, що спонукальною сутністю шлюбів, де б вони не укладалися, на небесах чи в сільраді, завжди й неодмінно були саме ці дві, приведені вище, категорії – або добра воля, або вибрик долі; ну а щодо якихось

частковостей, як-то спосіб принудження чи мотиви у кожному конкретному випадку, то в загальній картині вони виразної ролі не грали і особливого значення не мали.

Як на те, мусимо у цьому місці опису вибрати одне із двох: або ще дещо доточити до розповіді про криницю, або відразу ж, не гаючись, повернутися до Лося, у ту точку, де він був нами залишений, й у той момент, коли він із неприхованим подивуванням посилав услід здимілому Ростовцеву оте: «Во дає!» – коротке, але й промовисте нівроку.

Зрештою, нікуди Лось від нас не дінеться, а ось іншої доречної нагоди ненав'язливо додати трохи фактів і не позбавлених певних цікавинок спостережень, безпосередньо чи побіжно із нею, криницею тобто, пов'язаних, може у нас згодом і не бути. Що ж, відкинемо вагання – вони тут явно недоречні! – й допишемо ще кілька речень про цю своєрідну карвинівську родзинку, далєбі й приманку, тих часів.

Найперше треба сказати, що вода в криниці була смачнюща, як весняний сік із берези, і чистюсінька, як сльоза.

Дивно, але цілющих чудодійних властивостей їй ніхто не приписував. А дарма!

*Загадка джерела,
або Секрет під носом*

Візьмемо, до прикладу, хоч би й той нюанс, що багато хто безуспішно бився над розгадуванням рецептури Ілікової самогонки, яка зажила слави безперечно найкращої в окрузі.

Здавалося б, докопатися відповіді не така вже й немислима штука, її не треба було вишукувати хтозна-де і бозна в чому, бо ж, так би мовити, ось вона, під самісіньким носом, а все одно, як на те, ніхто й не дотумкав, що весь секрет був тільки у тому, що для приготування своєї «фірменної» Ростовцев використовував саме живильний дар із цієї криниці.

Либонь, по-іншому й бути не могло, адже не став би він, маючи під боком колодязя, тягати відра із водицею чортзна-звідки.

Заради істини, одначе, треба сказати, що й сам Ілік до певної пори обставині цій не надавав хоч якогось значення, легковажно вважаючи, що ключем до успіху його самогоного промислу єдино був апарат, придбаний колись при щасливій okazії – «по знакомству» – аж у самому Житомирі на руках у майстровитого конструктора-самоука.

Певно, геть не зайвим буде зазначити, що Ілікова винокурна комерція була доволі скромною за масштабами. І, звісно ж, підпільною. Утім, таївся із нею Ростовцев більше для проформи, тільки тому, що так годилося, це раз, а ще тому, що таким був залізний уговір із дільничним, капітаном Спасівським, із вуст міліціонера дослівно звучав він так: «Женеш – жени, торгуєш – торгуй, але з умом, бо якщо буде на тебе сигнал, спуску не жди!» З умом – то й з умом, тим паче, що дурістю чи нерозважливістю Ілік якщо й страждав, то вкрай рідко, під добрячою мухою хіба, а таке могло трапитися, фігурально кажучи, раз у п'ятирічку. Та й гнав оковиту Ростовцев не заради одного заробітку, для нього це було хобі, яке не лише приносило такий-сякий дохід, а й дарувало задоволення від самого процесу.

Розуміння ж, що секрет і дивовижа неповторних якостей його хваленої «іліківки» зовсім не в апараті, прийшло до Ростовцева цілком спонтанно й не так давно, минулого літа буквально.

Неждане прозріння це сталося у лісі за Варшавою.

Варшава і варшав'яни

«Ет, – або здивуєтеся, або хмикнете недовірливо, – куди Іліка занесло!..»

І дарма! Або так, або так – а все одно дарма.

Йдеться-бо не про ту Варшаву, що є польською столицею, а про такий собі, сказати б, осідок із двох десятків обійсть на тому боці Тетерева – село не село (бо яке ж може бути село в селі!), та й хутір не хутір, занадто ж бо купно, як для хутора, хати були поставлені (це раз; по-друге ж, із хуторами як такими було покінчено ще у тридцяті, в розгул колективізації).

Взагалі-то в офіційних паперах місцина ця числилася як Сімнадцяте. Чого саме Сімнадцяте, ніхто достеменно не знав, мало того – як на те, то й навіть версій якихось не існувало, а, отже, скидалося на те, що ані самим мешканцям його, ані будь-кому іншому діла до того не було: Сімнадцяте то й Сімнадцяте... Пояснювалася така байдужість, певно ж, тим, що у повсякчасному ужитку, якщо заходила мова про цей зарічний присілок, усі кругом послуговувалися винятково назвою, ніде не задокументованою, але міцно до нього прирослою, – Варшава.

І ось у цьому випадку, упротивагу Сімнадцятому, було все чітко і зрозуміло, для пошуку відповіді, чому саме Варшава, не вимагалася не те щоб особливих, а й будь-яких зусиль, відгадка-бо лежала на поверхні – все

легко пояснювалося самими лише прізвищами родин, які тут мешкали: Галіцькі, Радушинські, Свінціцькі, Кратовські, Гулінські, Хрустіцькі, Ренькаси, Шиманські. Поголовно всі – польського закорінення.

Правда, порівняно недавно затесався «мендзи ляхами» Шуліпенко, колишній моряк, а тепер шкільний учитель географії. Одначе носіння ним неполяцького прізвища справляло враження обставини надто мізерної й геть несуттєвої, що не те щоб істотної, а й будь-якої ролі в загальній картині відігравати аж ніяк не могла; а ще ж, як на те, й дружина Шуліпенкова була «кобета» – «уродзона полька» тобто, а відтак і вбачати у Шуліпенковому «пшеніканє» хитро кимось продуманий акт, спрямований на підважування кресових підвалин, увіч не доводиться. Не будемо ж ми уподібнюватися типажам, здатними буквально в усьому знаходити підступи і змову! Очевидно, просто так склалося, цілком незумисно, усякі ж інші із цього приводу домисли будь-яка людина із незапамороченою маячливим ахінейством свідомістю відкине зразу, рішуче і категорично.

Зрештою, без пасажу цього цілком можна було би і обійтися, та, певно, так би ми й зробили, якби не одна немаловажна обставина, яка, власне, і зобов'язує нас приділити деяку увагу особі Шуліпенка. А все тому, що ніхто інший як саме він, не замислюючи того і не відаючи, зневільна й підштовхнув Ростовцева до славнозвісного відкриття, суспільну значимість і практичну корисність якого, далєбі, годі й намагатися переоцінити.

Утім, для самого Шуліпенка вигоди із означеного факту не було ніякої, навіть навпаки, але нюанс цей ми розкриємо пізніше.

Якщо навіть не вдаватися у деталі, у загальному сенсі цілком другорядні і малозначущі, обійтися коротким викладом фабули цієї знаменної події все одно не вдасться.

Почати ж маємо згадкою про Щуліпенків намір заангажувати Ростовцева на вигонку кількох відер «іліківки» для якогось бучного сімейного торжества. Якого саме, достеменно казати не візьмемося, та й значення особливого це тепер не має.

Власне, первісний Щуліпенків план виглядав інакше, цілком фантастично і геть нереально; а саме: у голову географові втілювалася ідея орендувати у Іліка апарата.

«Апарат – не жона!..»

Що й казати, химерна була ідея!

На таку абсолютно абсурдну, несусвітню пропозицію Ростовцев пристати не міг – про подібні гешефти він ані за які гроші, ні під яким завгодно соусом і чути не схотів би. Супружницю, якби дуже вже просили, може, й позичив би, бо що би із нею такого могло статися, покористувалися б і повернули, самогонний апарат же – інше зовсім діло, із ним треба знати як обходитися, це тільки здається, що все так легко, насправді ж є маса тонкощів, без дотримання яких запросто можна запороти гонку або й, гірше того, угробити агрегата.

Можливо, приписуючи Ростовцеву такого штибу міркування, ми дещо й перегинаємо палку, але й виключати такого роду думки теж не можна, вони цілком могли його навідувати, хоч би і тому, що у свої сорок з хвостиком він все ще ходив у бобілях, отже й був позбавлений звички до невідвортної потреби у

жіночій повсякчасній присутності коло себе, натомість нізащо не міг уявити свою холостяцьку обитель – власне, невеличку комірчину – без любого серцю і милого оку апарата. Зберігав його дбайливо, змійовика тримав завжди вчищеним і вимитим, а мідного куба-сухопарника ретельно надраював пастою гої до дзеркальної гладі, такої, що при голінні чи за іншої якоїсь потреби у видивлянні преспокійно обходився без люстерка. Погодьмося: яка-не-яка, бодай і копійчана, а все ж економія!..

Дурне діло – дражнити гусей

Отож, перейнявшись наївною думкою про позичання, Щуліпенко вибрався з навідинами до Ростовцева, котрого, треба сказати, майже зовсім не знав, хіба тільки мельком здаля бачив разів зо два. Це навіть на шапошне знайомство не тягнуло, не факт-бо, що у ті рази віддалена Щуліпенкова поява бодай втрапила у поле зору Ростовцева. Одначе обставина ця жодним чином географа не хвилювала й не зупиняла, був-бо упевнений, що справа, із якою він узявся поткнутися до незнайомої людини, у суті своїй дрібничкова, відтак не вимагає якихось сталих чи тісних стосунків, а отже й заладнати її не вартуватиме значних зусиль.

Більше його непокоїло, де знайти Ростовцева, бо той, будучи заготовлювачем при конторі сільпо, на місці не сидів. Цілими днями десь пропадав, причому завжди ці свої вештання обставляв так ловко, що й безпосереднє начальство нізащо не могло підкопатися. Зрештою, плани по заготівлі і товарообороту Ілік сяк-так наполовину до норми витягував, а оскільки такі показники загалом по сільпо були річчю звичною, то й

від будь-яких претензій відбивався Ілік без труда: «А що я? – стандартно виправдовувався, але без «ставання у позу». – Ілі я хуже других?! Ілі тружуся не так, як усі?!» Не огризався, не нервував, не вчувалося у його тоні також ані агресії, ані зухвалості – лише промовляв цю свою незмінну у таких випадках, зарані приготовлену й добряче відшліфовану фразу притишеним і злегка тремтячим тембром, артистично вплітаючи в нього нотки гіркоти від несправедливо завданої образи. Відтак сумирність ця, попри цілком прозору награність, вела здебільшого до цілком прогнозованого фіналу: не маючи вагомих контраргументів, начальство розгублено кліпало очима, безсило пересмикувало плечима і, махнувши на Ростовцева рукою, переключалося на інших працівників. Ті ж, на відміну від Ростовцева, незрідка починали комизитися, будь-які докори сприймаючи в штики як безпідставні причіпки, відбрикувалися й виказували невдоволення, тим самим накликали врешті-решт на свої голови несамовитий гнів, й тоді вже діставалося їм від розлютованого керівництва по повній і за себе, і «за того парня» – за Іліка тобто. Що тут скажеш? Либонь, замість здуру дражнити гусей, сиріч начальство, ліпше би перейняли у Ростовцева уміння виходити сухим із води. А опанував він його досконало!..

*Вселенська туга
і катастрофічно підірвана віра*

Тепер, відаючи про Ілікову манеру надовго кудись зашиватися із приконтторних видноколів, себто подалі від начальствених очей, ми однозначно

приречені визнати, що Щуліпенкові сенсаційно повезло.

З мірил же історичної достовірності так само маємо правдиво зазначити, що у сенсації цієї був цілком конкретний натхненник, можна навіть сказати беззаперечний творець, – і звали його Коля Салюк. Найпевніше, про таку свою видатну роль в описуваних тут достоту вікопомних подіях Коля навряд чи й здогадувався, але цей нюанс аніскільки не є для нас принциповим, оскільки історія людства налічує чимало, у тім числі й найхімерніших, прикладів, коли призвідці тих чи інших переломних процесів нізащо не здогадувалися про свою виняткову лепту у їхнє зародження чи перебіг. Видається, що це був саме такий випадок. За підставу ж так вважати маємо ось що.

Так вже збіглося у часі і просторі, що наткнувся Щуліпенко на Салюка тоді, коли той безуспішно намагався завести двигуна старенького ЗІС-150.

На ту мить, коли із-за кузова вантажівки перед ним вигулькнула постать географа, Коля вже випробував весь можливий арсенал засобів, включно із виснажливим крутінням «кривого стартера» під акомпанемент бурхливої лайки, що вивергалася із перекривленого Колиного рота нестримним і майже безперервним потоком. А проте все було даремно, триклятуша машинерія нізащо не піддавалася й не сприймала жодних аргументів, навіть зазвичай найефектнішого і найефективнішого у багатьох випадках – відбірного матючка.

Ймовірно, Колин вигляд у ці хвилини мав би справляти враження неймовірно сумного видовища – увіч поставала-бо перед зором трагедія людини, свідомість якої негадано наклав руйнівний плачевний

злам і чия непохитна віра у непереборну й незнищенну силу добряче приперченого слова виявилася катастрофічно підірваною.

Якби Коля мав бодай приблизне уявлення про існування вселенської туги, вона неодмінно відбилася б на його обличчі чи згорьовано-щемливим виразом очей, чи у який-небудь інший спосіб, придатний для виказування подібного стану.

Але, на Салюкове щастя, такі екзистенційні матерії, а тим паче глибокі болісні терзання, що мали би їх неодмінно супроводжувати, були його нутру цілковито чужі й геть невідомі (що й казати: либонь, це було підтвердженням того, що бувають моменти, коли невідання є найбільшим благом!), відтак Колі тільки й залишалося, що чинити так, як це зробив би будь-хто інший у схожій ситуації. До того ж, маємо взяти до уваги, що на таку дурню, як прагнення до оригінальності, Коля ніколи не слабував. А раз так, то й дивуватися, що подальша його поведінка була цілком вгадувана і передбачувана, певна річ, не доводиться.

Розбурхане невдачею єство потребувало виплеску роздратування.

Методів добирати не випадало, тож Коля без зайвих мудрувань удався до способу хоч і банального, але неоднораз вже перевіреного: заходився знавісніло клясти «дурну залізяку», водночас гамселячи щосили носакм кирзового чобота по колесу автівки, а вдодачу ще й фонтанувати на всі боки бризками гарячої слини. А чого ще, якої іншої реакції від нього було очікувати? Хоча, можливо, саме це – надто ж останнє! – й було нічим іншим як неусвідомленим оприявленням все тієї ж несосвітньої зажури. Просто нікому було це ані розгледіти, ані, тим більше, допустити навіть саму

можливість проникнення чогось такого у душу звичайного шофера.

Ну, а те, що сам Салюк про вселенську тугу не мав жодного поняття, у ніякім разі не може виглядати переконливим приводом для заперечення того, що вона ні-ні та й могла навідуватися до нього, бодай гіпотетично.

Зрештою, не тільки Коля, а й ніхто в Карвинівці ані на той час, ані до того, та й пізніше теж, подібними філософськими смислами не переймався, навіть побіжно чи ненароком, і це, загалом, було річчю цілком звичайною, такою, що не виходила за контури усталеного і зрозумілого сприйняття, – контури, поза архаїчними рамками яких будь-що трактується не інакше як незбагненне й невинуватене дивацтво. І це ще у кращому разі. У гіршому ж – відомо що: не усі вдома, шарики за ролики, сеча в мізках, олух царя небесного, гнила капустана замість голови, чавунець без лою – далебі, цей красномовний ідіоматичний ряд на цьому не вичерпується, за бажання він ще може бути продовженим. Не до безкінечності, звісно, тут сенсу брехати нам немає ніякого, але, якщо напружити пам'ять, додати із десятків чи й більше ідіом подібного стибу, а головне змісту, не виглядає аж таким уже складним завданням.

Фокус із клемою

Однак не встиг Коля вибратися із одного ступора, як непереборна сила буттєвих зигзагів в іпостасі відставного морського вовка Щуліпенка загнала його у новий, можливо, ще й сильніший, стан опупіння.

– Може, вам чимось допомогти? – ошелешив Колю Шуліпенко.

Ошелешив не пропозицією, хоча й нею самою немало теж, а звертанням. Відколи Салюк усівся крутити баранку в сільпо, на «ви» до нього ще ніхто не обзивався. Що, зрештою, й не дивно: ще вік, як мовиться, не той, та й статус, визнаймо правдиво, теж...

– Що? – вирячив зеньки Коля, з натугою переварюючи неймовірну переміну у ставленні до своєї персони, заодно й намагаючись збагнути, чи немає тут якоїсь каверзи.

Що ж, певно, Коля не був до такої міри легковажним, аби без сумнівів поставитися до того, що хтось ні сіло ні впало береться викати до нього, а відтак інтуїтивно шукав якогось підступу, потаємного умислу, от хоч би й прихованого кепкування.

– Питаю, чи вам не потрібна якась допомога? – повторив Шуліпенко, підходячи ближче й подаючи для рукоштовпання випростану далеко вперед долоню.

Це був іще один неочікуваний поворот, який тим більше підсилив Салюковий неспокій: так-бо повелось, що у Колиному колі звичнішим виглядало ручкання побіжне, сказати б, недбале, при якому, бувало, просто ляскалися десницями, а то й обходилися лише доторками пальців. Шуліпенко ж, заграбаставши Колину руку, довго її тряс, а ще, приклеївши на вуста приязну усмішку, пробував зазирнути Салюкові в очі.

– Та чим же ти... – почав було Коля.

Та враз знітився, закашлявся, мовби поперхнувся чимось. Зрештою, неважко й здогадатися, що то застрягло йому в горлі оте запанібратське «ти», виглядало-бо воно навіть у Колиному простакуватому розумінні явно недоречним для такої ситуації.

– А хоч би й ось цим, – уловивши на льоту смисл так і недоказаної Салюком фрази, одізвався Щуліпенко, і, нарешті даючи спокій Колиній руці, вказав кивком голови під відкинену боковинку автомобільного капота. – Мені здається, що причина в клемі...

– Тсс! – аж підстрибнув і крутнувся на місці Коля, схарапуджено скошуючи очі на конторське вікно, за шибою якого проглядався силует голови.

Власне, не голови як частини тіла, а голови як фігури посадової особи.

– Що таке? – здивовано глипнув Щуліпенко, і собі, услід за Колею, переводячи погляд у бік контори.

– Вацлавович!.. – прошерхотів придавлено Салюк, хапаючись за рукоятку «кривого стартера».

Кілька разів крутнув, затим гайнув до вікна, на ходу витираючи рукавом сорочки піт із лоба.

– Не заводиться, Вацлавовичу! – залентував, картинно розмахуючи здійнятими над чуприною руками, так, що здавалося, ніби ось-ось наміряться рвати на собі волосся.

Утім, до такої наруги над собою діло у Колі не дійшло: силует за вікном нехотя відмахнувся і пропав з виду...

– Фу! – обернувся, розсвічуючи щасливу посмішку, Салюк. – Здається, пронесло!..

Щуліпенко, не будучи за натурою тугодумом, хоч і не одразу, але й достоту швидко, зметикував, що Салюкові вихиляси, свідком яких, ба навіть певною мірою й учасником, випало йому стати, були нічим іншим як хитрим маневром, чи то пак виставою, розіграною шофером перед начальством. Зрештою, і причину, яка спонукала Колю до одного дійства, Щуліпенко міг назвати без проблем. Принаймні, був

певний того, що якщо й існував ризик помилитися, то дуже незначний, бо ж колізія спектаклю вимальовувалася цілком банальною, отже й легко вгадуваною: усе вказувало на те, що плани начальства і Колині плани кардинально розходилися. У тому, що спрямування думок і наміри сторін мали характер діаметрально протилежний, нічого дивного, річ ясна, не вбачалося. Чудуватися прийшлося б, якби сталося так, що мотиви й стратегічні цілі виразників одвічних антагоністичних прошарків, цих двох непримиренних таборів – зверхників і підлеглих, раптом виявилися тотожними. Але подібної утопії Щуліпенко уявити не був здатен, і виглядало це, либонь, цілком природно. Попри те навіть, що читання фантастичних творів було одним із найбажаніших його занять, потяг цей ніяк не позначався на сприйнятті ним довколишньої дійсності. Усе, із чим стикався Щуліпенко, він сприймав крізь призму непохитної реалістичності, інакше кажучи, будь-чому, навіть і незвичному, підшуковував пояснення прості й стандартні, ба й зашкарублі, щодо певності і недвозначності яких не мало би виникнути щонайменших сумнівів, а все тому, що будь-якої двоякості він страшенно не терпів, в усьому прагнув ясності і передбачуваності. Так було практично завжди, за дуже рідкісними винятками, у тих випадках хіба, коли Щуліпенко через власну необачність, не розрахувавши дозу, зазнавав підступної зради організму і втрачав спроможність споглядати світ тверезими очима. Але ситуація, описувана зараз, до таких випадків не належала, і це більш ніж однозначно.

Так само більш ніж однозначно прозвучала й пропозиція Салюка, яку він озвучив Щуліпенкові, перед тим узявши його ніжненько під ліктя:

- Домовляємося: про клею нічирк!
- А! – Шуліпенко прискалив око і легесенько свиснув. – То це, значить?..
- Сам я, сам... – закивав головою Салюк, водночас потайки, із-за Шуліпенкового плеча, позиркуючи у бік сільпо. – Так треба!..
- Треба то й треба, – з нарочитою байдужістю, стримано посміхнувшись, повів плечем Шуліпенко. – Мені й діла немає...
- Домовилися, отже? – пильно глянув Коля.
- Мені би Ростовцева десь...
- Так це запросто!

На Салюковому обличчі з'явилася блаженна усмішечка, а ще й, до того ж, він чудернацько, геть тобі по-хлоп'ячому, засмикався, замалим не пританцьовуючи, і все це разом справляло враження, може, й не кумедне, але доволі незвичне, сказати б, насторожливе; принаймні, Шуліпенко до цих вивертів виявився не готовим.

Либонь, нічого іншого, крім сум'яття і занепокоєності, виверти ці у нього викликати не могли, а оскільки подібні душевні стани, як ми вже знаємо, були для Шуліпенка категорично неприйнятні, то й важко навіть уявити, чим би все могло обернутися, якби Салюкове нестримне – й непіддатливе Шуліпенковому розумінню – витівництво не урвалося так само раптово, як і почалося; а саме: ні з того ні з сього і в один мент.

– Це ж я придумав фокус із клею, аби нікуди не виїжджати, – узявся довірливо відкривати карти Коля, завбачливо потягнувши Шуліпенка за кабінку вантажівки, місце, недоступне піддивлянню із конторських вікон. – Це Ростовцев попросив. Бо якби я завівся, голова послав би із ним за товаром у район, а

Іліку сьогодні ніяк не виходить туди їхати. Та й мені теж неохота...

– То де мені його знайти? – поцікавився Шуліпенко.

– Ростовцева? Зараз скажу...

За крок до милого єднання душ

Коля крутнув туди-сюди головою, а затим ще й застрибнув на приступку кабіни і проворно роззирнувся на всі боки, ніби убезпечуючись, чи раптом не стирчить ізвідкись чиєсь вухо. Видно, нічого підозрілого не примітив, бо задоволено кречнуv і зіскочив на землю. І тільки тоді вже, хапливо перевівши подих, провадив далі:

– Але про те, що це я сказав, ні-ні! Домовилися?

– Ого! То ви ще той конспіратор! – ощирився Шуліпенко і, хихикнувши, із виразом ледь вловимої поблажливості опуvтив долоню на Колине плече.

Хоч свідомого наміру відпускати ущипливу шпильку Шуліпенко, вочевидь, не мав, але знебава зронене (а ще більше, мабуть, не так сама фраза, цілком невинна, загалом, як злощасна усмішечка, що з'явилася при цьому на його вустах, чи, зрештою, і те, і друге одночасно) заледве не поклато нагло край цьому достоту милому єднанню душ, – і це у той момент, коли вони були за крок від досягнення вершин взаєморозуміння. Що й казати, вищир долі, а то й історії навіть, буває не тільки несподіваним і прикрим, подеколи й підступним, зазвичай він ще й сповнений сумнівного драматизму. Сумнівного у тому смислі, що незрідка проступає він зі звичайнісінького недотепства, уважай, черствості мислі, що межує із недалекоглядністю чи й наївним глупством...

– А от ображати не треба! – Коля насупився, знервовано сіпнувся, струшуючи зі свого плеча Щуліпенкову долоню. – Пойнятно? – блимнув враз спалахнувшими неприязню зіницями.

– Я і не думав, – завіднікувався Щуліпенко, видимо ошелешений такою Колиною реакцією, для якої увіч не бачив причин, і то не лише причин вагомих, а й будь-яких узагалі. – З чого ви це взяли?

– Дістало мене це викання! – вже й зовсім не на жарт розійшовся Коля, до такої міри, що із країв викривлених невдоволенням губ просочилася піна – ледь видима, але цілком певна ознака того, що у шоферовім нутрі зачиналося бродіння, яке могло завершитися чим завгодно.

Заскочений зненацька, Щуліпенко лише розгублено посмикував вустами, так, ніби силувався притлумити мимовільний осміх; власне, й не осміх, а лише його подобизну. Одначе! Чим намагання це ставало наполегливішим, тим зворотніший проявлявся ефект, і те, що на початку позначало лише невиразний натяк, набувало завершених рис вже не подібності поруху, а цілком конкретного його вияву.

І ця, вже вдруге явлена за якихось кілька митей, недоладна і незбагненна Щуліпенкова усмішечка, в якій Салюк невідь що узрів, остаточно вивела Колю із рівноваги.

– Знаєш, чим це пахне? – прохрипів він, паленіючи, і показав кулака.

Кулак був, правду кажучи, так собі, цілком середньостатистичний, але, віддамо тут Колі належне, розмахував він ним доволі переконливо і експресивно. Важко сказати, що це було й до чого прагнув Коля, але...

Цілковито неочікувана розв'язка

Спектр можливих варіантів вирисовувався доста широкий. У кінцевому підсумку, однак, справа, найвірогідніше, мала би дійти до бійки. У ліпшій разі – до демонстрації войовничих намірів її учинити, скажімо, у вигляді словесних погроз і хапання за барки. Але для того, аби більш-менш уявити, як далеко може зайти конфлікт і яких форм може набути конфронтація, вимагалось розуміти, або ж, принаймні, хоча б здогадуватися, на що здатен супротивник. А для цього, звісна річ, треба було володіти бодай поверховим знанням, з ким маєш діло. Щупіпенко ж, як на те, знав про Салюка зовсім небагато, а саме тільки те, що він водій і звати його Коля. Якщо оцінювати реально, відомості ці були надто скупі для того, аби робити будь-які передбачення, а, отже, братися до висновування, чим все може врешті-решт скінчитися, було заняттям зарані програшним, безперспективним і пустим; простіше кажучи, абсурдним.

Щупіпенко знітився і відступив на крок.

Якесь непевне, цілком фантасмагоричне відчуття накрило його з головою, обкутало, наче холодним вологим рядном, відізналося спазмом у грудях, і він раптом відчув себе змалілим та безпорадним, заледве не по-дитячому беззахисним. Щось подібне він, бувало, спорадично відчував посеред неосяжної стихії океану, у моменти, коли загрозливі бурхливі хвилі розгойдували корабля так, що палуба вислизала з-під ніг, а скажений штормовий вітер заповсягався звалити й скинути в пучину...

Та, зрештою, розв'язка виявилася непередбачуваною.

– Закурити є? – несподівано й цілком мирно спитав Коля.

І Шуліпенко, може, уперше в житті пожалкував, що не курить. Якби мав при собі цигарки, був би пречудовий спосіб залагодити непорозуміння. А відтак довелося тільки розвести руками.

– Що, нема? – зиркнув із досадою Салюк. – Ех, треба бігти в куперацію...

Коля заходився нишпорити по кишенях. Скажемо прямо, затія виявилася не із простих, бо ж кишень у Колиному «танкістському» комбінезоні було достобіса з хвостиком, ще й усяких – накладних і внутрішніх, великих і малих, видимих і потайних. Але, хоч як він не старався, спершу плескаючи й прискіпливо обмацуючи кожну, а затим ще й по черзі вивертаючи, успіху ревізії не мала і ретельний шмон завершився нічим.

– От біда!.. – похнюпився Коля, й голосно шмигнув носом. – Гроші взять забув...

Прикро вражений, по суті, розбитий безпросвітним розпачем, шофер втупив у Шуліпенка страдницький погляд – був він збляклим, ще й зтягнутий поволокою справдешньої печалі.

– А скільки треба? – поцікавився Шуліпенко.

– Та... – Коля задумався. – Якщо вже бігти, то не за одними ж цигарками. Ще й пива прихопити не мішало б. Хіба не?

Навчений невдалим і ще свіжим досвідом, позначеним абсолютною непрогнозованністю Салюкової реакції на загалом безневинні речі, Шуліпенко розсудливо помовчав, ймовірно – подумки розкладаючи по полицках можливі ризики, а тоді проказав рівним і нейтральним тоном, по якому годі було визначити емоції:

– Діло хазяйське...

– Сам бог велів, раз я сьогодні безлошадний! – захихикав Коля, виставляючи напоказ пожовклі від курива зуби. – Нє, недаром я цього фокуса із клемою повернув! Хіба нє?

– Якщо по кумполу не дадуть, то, мабуть, немарно, – кивнув Щуліпенко, з усіх сил стискаючи губи, від гріха подалі, аби вони зненарока не сіпнулися зрадливо й не розповзлися необачною посмішкою. – Скільки треба? Карбованця вистачить?

– Краще три! – розохотився Коля. – Щоб ще й на чекушку!.. Це без пива вже. Та нічого, без пива якось переб'юся. По-скромному, так сказать...

– Добре, – Щуліпенко потягнувся рукою до нагрудної кишені сорочки. – Тільки з умовою...

– Та віддам я, віддам! – уважно стежачи за Щуліпенковими рухами, поспішив запевнити Салюк, вочевидь нервуючи, аби «морський вовк» в якийсь момент не передумав.

– Мене це не турбує, – запевнив Щуліпенко, і, послинивши пальця, взявся відраховувати купюри. – Так би мовити, послуга за послугу...

– А! Баш на баш? – при вигляді грошей Колі зразу відлягло від серця, а обличчя осяяла широка посмішка.

Далі все відбувалося за протоколом, так би мовити, відповідно до стандартних дипломатичних процедур: дійшовши принципової згоди у головних аспектах, високі сторони ударили по руках і розійшлися з виразом глибокого задоволення досягнутими домовленостями.

*На заздрість Борзову,
або Велика сила стимулу*

Салюк, не гаючи й секунди, одразу стартанув у

напрямку «куперації», натомість Шуліпенко намірився прокладати курс на вказаний шофером орієнтир – стару грушу, поріділа, мовби обпалена, маківка якої проглядалася за череп'яним дахом чайної.

Рушив, утім, не одразу, перед тим провівши поглядом й належно, тобто не без деякого захвату, оцінивши потужний Колин ривок, реактивності якого міг позаздрити, либонь, і сам Борзов! Еге ж, той самий, про небувалий рекорд якого – стометрівку за десять секунд – радіо безперестанку трубило упродовж кількох останніх днів.

Правдоподібно, при спогляданні стрімкого Салюкового лету до Шуліпенка цілком могла прибитися думка про те, що якби перед Борзовим під час того знаменитого забігу маячив стимул, за спонукальним ефектом рівнозначний тому, що явився Колі, то й результат, найвірогідніше, виявився б ще грандіознішим. А отже? Що ж із цього випливає? «Чекушка – велика сила!» – мав би підсумувати Шуліпенко. І, певно ж, якщо й не до такого в точності, то до дуже схожого висновку він таки дійшов, бо інакше із якого дива раптом згадав би про невеличку плескату фляжку, заховану у хатній кладовочці за банками із консервацією? Візія виявилася достоту реалістичною, до такої міри, що на якусь мить Шуліпенко навіть відчув у роті характерний присмак.

Лектура на полях:

про художній домисел і сільську буденщину

Звісно, все це тільки художній домисел (підкреслю: не вимисел, а саме домисел!), – все, окрім рекорду Борзова, ну, ще й фляжечки, це безперечно, –

але все ж маю підстави сподіватися, що виглядає такий домисел доволі переконливим, і якщо навіть комусь здасться, що ось, мовляв, виявив щось надумане, таке й таке, раджу не поспішати з присудом на предмет недостовірності: запевняю, у жоднім разі висмоктаного з пальця немає тут ані грамини – елементарна авторська інтерпретація і тільки. Хіба доречним буде ще додати ось що, і то не у виправдання, воно ж бо в цьому випадку виглядало б річчю геть немислимою, сказати б, дикою, а лишень задля предметнішого урозуміння специфіки творення художнього тексту. Детальна реконструкція подій, навіть учорашніх, а що вже говорити про ті, що сталися десятки років тому, – штука надто приблизна й своєрідна, особливо це стосується внутрішніх рефлексій, сиріч почувань, про них здебільшого можемо судити хіба здогадно. Але, менше з тим, уявити, якими вони могли бути, завдання цілком посильне, якщо тільки не відкидати, здуру чи спогорда, постулатне: немає нічого, що могло би виникнути із нічого.

Отож, тримаючи щойно озвучену аргументацію при думці, візьмемося моделювати подальше розгортання оного сюжету – далеко не карколомного, це правда, можливо, місцями навіть і нудненького, але, прецінь, із цим вже важко дати раду: хочеш-не-хочеш, дається взнаки скрупульозність викладу, а ще й сама сільська буденщина, як і всяка замшлість загалом, не надто багата на розмаїті колізії.

Ну й останнє, теж немаловажне. У такого стибу творях, як цей, важливий не сюжет, а контекст доби.

*Будка, поцуплена вивіска
і сенс буття цілої верстви*

І от, рушивши назирці за Щуліпенком, невдовзі застанемо його біля наглухо зачинених дверей будки, на бічній стороні якої, саме тієї, що прозиралася з дороги, красувалася чималих розмірів жерстянка із лаконічним, але й zarazом виразним, написом: «Прийомний пункт».

Виразним напис цей був не лишень тому, що нанесений був вправною рукою невідомого художника. Невідомого – бо вивіску цю Ростовцев поцупив із точнісінько такої ж «установи» на станції Разіне. І то був факт не так заздальгідь спланованого злочинного умислу, як прояв відчаю, чи радше помсти, за те, що якомсь його, посланого на тамтешній паливний склад вибити машину брикету для сільпо, замість сподіваних гостинного прийому і люб'язних обіймів виставили ні з чим. Грубо кажучи, послали. Відтак, аби не вертатися в рідні пенати вже з геть порожніми руками, а ще й заради хоч якої-не-якої сатисфакції, Ілік під прикриттям зимових сутінків безстрашно наважився на здійснення суперечливого, але, менше з тим, по-своєму героїчного акту справедливої відплати. Наскільки співмірними були завдана йому образа і обраний ним спосіб зализування глибоких душевних ран, питання наразі риторичне. А все ж маємо визнати цілком безсумнівну очевидність, що фахово оформлена вивіска не тільки якнайліпше прийшлася до місця, а й стала своєрідною естетичною окрасою будки; будки, про яку без фальші і без йоти перебільшення можемо сказати, що без неї, попри зовнішню її архітектурну мализну і непоказність, буття цілої окремої верстви місцевої спільноти

виглядало би незavidним або й навіть позбавленим самого сенсу існування.

Застережемо одразу і категорично: в ніякім разі не йдеться тут про дітлашню, яка вряди-годи тягнулася до будки із в'язочками макулатури, аби добути дрібну копійчину на крамничні солодощі чи якісь інші витребеньки.

Ведеться про тих, що готові були топтати сюди стежки, тербічачи з усіх усюд торби, клунки і мішки з порожніми пляшками. Заради поетичності можна було би дописати: неперервними потічками, день при дні й за будь-якої погоди – хоч у сльоту, хоч в зливу, хоч під палючим сонцем. Але брехать не будемо.

*Про езуїтство,
альтруїзм і облуплену стіну*

Нафантазувати, звісно, можна що завгодно, але у дійсності конвеєра з такою кількістю склотари, визбираної по карвинівських кущах і загуменках, уявити просто неможливо. Навіть якщо приплюсувати частку нахабно винесеного із території винцеху, а цим деякі пронозливі елементи грішили доволі регулярно, ситуацію вона не врятує все одно. Це по-перше.

Обставина ж друга диктувалася ще більш жорсткими рамками реалій, а саме тим, що для повноцінного функціонування схеми колообігу пляшок в природі обов'язковою умовою було забезпечення процесу відповідними обіговими коштами. Оскільки ж у касі прийомного пункту їх катастрофічно бракувало, і то бракувало завжди, доступ до блага обміну тари на грошові знаки був строго регламентований півдесятком особливо довірених осіб.

На практиці це виглядало так, що для кожного із сонму відібраних для ошасливлення Ростовцев відводив окремо визначений день тижня й час, як правило, у підвечірню пору. Втім, іноді, бувало, і вночі. Що нас, у принципі, анітрохи не повинно дивувати: коли заходилося про справи суспільної значимості, Ілік не рахувався ані зі сном, ані із ніякими іншими особистими потребами. Не сприйміть за єзуїтство, але: «Все для блага людини, все в ім'я людини!» – це, звісно ж, про нього, про Ростовцева. І недаремно ж, мабуть, коли у клубі міняли наочну агітацію, Ілік, скориставшись шансом розжитися дармівщиною, забрав собі транспаранта саме із цим гаслом і пришилив його над ліжком замість килимка. Видно, слова ті були надивовижу суголосні його альтруїстичним імперативам і високим душевним устремлінням.

На тому, що у такий спосіб він заодно прикрив облуплений шмат стіни з оголеною дранкою, заштукатурити який у нього ніяк не доходили руки, акцентувати увагу не будемо. Надто дрібна деталь!..

Ідеальний витвір епохи

У цьому місці, підозрюю, у декого може виникнути гостре бажання зробити авторові закид у свідомому пересмикуванні й довільному трактуванні фактів, покликаних відбілити Ілікову репутацію. Парирую одразу: подібні звинувачення абсолютно позбавлені підґрунтя, а, отже, нічим не мотивовані! І хоч не письменницьке це діло – рядитися в адвокати до тих, кого сам же і явив, видобувши із тліні забуття й пустивши на сторінки твору, все ж вважаю за необхідне зазначити, що, за великим рахунком і попри

все, назагал був Ростовцев нічим не кращий і нічим не гірший від маси собі подібних; хоча й категорично обізвати його сірим пересічним екземпляром роду людського буде, мабуть, не зовсім правильно. Все-таки було в Ілікові щось таке, що виділяло його й робило несхожим на інших. Про разючу відмінність чи унікальність, бігме, не йшлося, стверджувати так було б занадто кучерявим перебільшенням, але все ж маємо визнати: щось же особнє в ньому було, таке, що змушувало придивлятися до нього пильніше, з інтересом.

Із того, що нам відомо, можна винести не бозна-яке, але все ж одкровення, що на своєму земному шляху Ростовцев не звідав безмежного щастя, одначе й великі прикрощі його також обминули. Сєнс життя вбачав у спокійному й розміреному існуванні, захмарні претензії його нутру були чужі, задовольнявся тим, що мав, – ясніше мовлячи, був істотою приземленою, із тих натур, для яких дилема «синиця в руці чи журавель в небі» була вирішена давно і однозначно; на користь синиці, певна річ.

По суті, був Ростовцев майже ідеальним витвором, чи ліпше сказати продуктом, свого часу і умов, приноровлюватися до яких було йому визначено долею. Не марикував, не обтяжував себе оманними помислами і зазвичай перебував у демонстративній злагоді з приписами доби і «Моральним кодексом будівника комунізму». Рівно у тій мірі, не більше й не менше, в якій це диктувалося обставинами.

Зрештою, заради справедливості геть не зайвим буде приточити, що таких, як Ілік, «продуктів часу» було незміряно; як мовиться, куди не плюнь – не промахнешся. Отже й подавати податливість оній симулякрії як щось таке, що могло бути притаманне

одному Іліку, нам – за умови, що воліємо виглядати об'єктивними – просто не годиться. Було ж бо це, якщо висловлюватися тогочасними штампами, явищем масового порядку. Вкажемо хіба, що, до Ілікової втіхи, вся ця рахуба давалася йому легко і без зусиль, цілком безболісно. А все тому, мабуть, що будь-якими ілюзорними терзаннями, на кшталт «якщо не я, то хто?», він ніколи всерйоз не переймався. Та й не всерйоз також...

*Деякі аспекти цілування замка
у прямому і переносному значеннях*

Одначе ми знову дещо відхилилися, мимоволі розпорошуючи увагу на речі, хоч і по-своєму важливі, але далеко не головні, принаймні, саме у цій частині нашої оповіді. Утім, не будемо аж такими вже категоричними й необачними! Для правдивого витворення загальної панорами, на тлі якої розгортаються описувані події, може придатися, ба й за певних умов набути суттєвого значення, будь-який штришок, навіть той, що на перший спозир справлятиме враження незначущості, далєбі й зайвості; а, проте, не варто відкидати вірогідність того, що згодом якась із таких деталей може виявитися не настільки вже й непотрібною. А так це чи ні – відповідь слід би шукати у подальших перипетіях.

Отже!..

Мабуть, навряд чи хто візьметься заперечувати неспростовну, як видається, річ, що цілування замка – заняття явно не із приємних, надто коли розраховуєш геть на інше.

Порівняння, яке тут саме запрошується, може, виглядатиме й кострубато, але що ти з цим вдієш,

якщо найперше на думку приходить однозначність і певність того, що згадана маніпуляція (чи процедура, чи дія, заковичина не в тім, як це назвати, а в самій суті) – зовсім не те, що, до прикладу, чоловікові (у нашому випадку конкретно Щуліпенкові) цілувати жінку. Одначе ж і безапеляційно стверджувати, що такі пріоритети характерні для усіх підряд, можуть тільки самовпевнені й недалекоглядні кретини, належити до яких нам не доводиться, до великої втіхи рідних і близьких; принаймні, дуже хочеться у це вірити. Звісно, у багатоликому нашому світі чудасій усяких вистачає, тож цілком може бути, що трапляються й такі унікаumi, для котрих цілування замків є вершиною блаженства і актом найдоступнішого задоволення. Проте що-що, а приписувати такі нахили нашому морському вовку було би перебором, і то перебором занадто сумнівним; абсолютним безглуздям – якщо висловлюватися точніше. Ця наша впевненість має беззаперечне право на існування хоч би і з огляду на те, що постає вона не із мотивів нашого загалом приязного ставлення до означеної персони, а ґрунтується на врахуванні факту, почерпнутого із щиросердечного зізнання самого Щуліпенка. Власне, не зізнання, бо ж допиту йому ніхто не учиняв, це він сам вибовкав вузькому колу колег при якійсь застільній okazji: що у малолітстві якийсь ґевал задля власної розваги підбив його лизнути дужку замка, принесеного із морозу. Деталей того садистичного жарту, повіданих самим Щуліпенком, тепер нізащо не згадати, видумувати ж чи брехати не хочеться, але, зрештою, чим все те закінчилося – кожен, певно, й так здатен уявити. Хто ж не здогадується... Що ж, можна поекспериментувати й дійти до всього самотійно. Зими, між іншим, чекати не обов'язково, тепер-бо

рідко у якому домі немає холодильника. Із навісним замком може виникнути проблема, це так, але проблема ця аж ніяк не із тих, що характеризуються як непереборні. Можна узяти будь-яку залізцяку, покласти її до морозильної камери, а потім, видобувши за якийсь час, піднести до язика. Утім, і легесенького доторку губами виявиться більш аніж достатньо. Гарантовано отримаєте незабутнє враження, яке надійно засяде в пам'яті, так би мовити, на все життя подальше!..

Зрозуміло, отже, що навіть попри те, що тепер було літо і стояла спека, цілувати замка у прямому значенні Щупіпенко нізащо не наважився б. У значенні ж переносному – діватися йому просто було нікуди: хочеш чи не хочеш, а обставини змушували.

Нечучварне видиво ураженої уяви

Але перед тим, і це належить розглядати як явище закономірне, до голови Щупіпенкової повинна була навідатися думка про Колю Салюка. Якою мала бути ця думка – тут і гадати не доводиться. Це річ настільки ж очевидна, як і набір слів, якими вона була оздоблена. Власне, «оздоблена» – ще надто м'яко сказано. Бо лексика ця не виконувала функцію супроводу чи підсилювання й не слугувала емоційним лише фоном, питомо тільки із цієї лексики Щупіпенкова згадка про Колю і складалася. А чого ще було очікувати? Яких інших проявів? Усе ж бо вказувало, і то вказувало твердо, що обвів Салюк його навколо пальця, як недоробленого якогось простака. І не так шкода було грошей, не така вже була то сума, аби через неї побиватися, як дерло по серці іржавим цвяхом гостре відчуття безпорадності, а ще діймало

захльостом, плюхкаючи в скроні гарячим окропом, достоту реальне видиво, яке малювала Щуліпенкові уражена уява: чудилась-бо підленька Салюкова усмішечка, підвішена в кутиках єхидно викривлених вуст; і Салюкові ж таки розкосі, примружені від задоволення, визори, що випорскують услід Щуліпенкові глузливе сяйво; а ще й, у довершення всього, причулося вже й геть нечучварне – таке, що прослизнуло, по-гадючому звиваючись, у самісіньке вухо, задзявкало, стишено і пронизливо, розтрушуючи по закапелках принизливу дитячу дражнилку: «Обманули дурника діркою від бублика!»

Коли б Щуліпенко міг собі дозволити завити від образи вовком (не морським, ясна річ, а звичайним сіроманцем), може, він так би й учинив. Але його суспільне становище подібних вільностей у виборі засобів для висловлення емоцій не дозволяло: як-не-як, а вчителю, навіть сільському, вити вовком не годилося за жодних обставин. Ще якби він перебував на цей момент у лісі, подалі від людей, хтозна, може й не стримався б, але наважитися на такий неординарний вияв почуттів у центрі села – було річчю абсолютно для нього немислимою й вельми непристойною. Не дивно, отож, що вибір у Щуліпенка за такої ситуації був невеликий, та й то цілковито імпульсивний і сумбурний: просто він раптом відчув, як від тупої злості йому зводить скули. Ну й ще, так само мимоволі, стислися пальці його рук – міцно-преміцно, аж суглоби захрускотіли... Було це цілком певною ознакою того, що якби Щуліпенкові цієї миті трапився Салюк, одним пошматуванням його «танкістського» комбінезона і кількома вирваними клоччями чуба нізащо не обійшлося б!..

І, можливо, поцілувавши замка на дверях Ілікової будки, роздрочений до сказу Щуліпенко таки погнався би притьма на розшуки шофера – із твердим і рішучим наміром будь-що виловити поганця й провчити як слід. Хтозна, може, саме до такого розвитку подальших подій і йшлося, аж тут...

«Флейти чаруючі звуки...»

Аж тут до Щуліпенкового слуху раптом донеслися дивнуваті пискляві звуки, ніби хтось невміючий брався грати на флейті.

Витягнувши шию, Щуліпенко прислухався, крутнув туди-сюди головою, приставивши до вуха долоню. Якщо сумніви якісь і були, то дуже швидко розвіялися: Щуліпенко явно чув короткі і продовгуваті, сильніші й слабші звуки, вони то геть ненадовго зникали, то знову з'являлися, витворюючи достоту какофонійне, цілковито розрізнене місиво, неприємне навіть у Щуліпенковому сприйнятті – відаючи ж, що йому, як то кажуть, клишоногий на вухо наступив, можемо, отже, достатньо точно собі уявити, що то за чарівна музика була...

Щуліпенко роззирнувся, для чогось навіть звівся навшпиньки і кинув поверх плота погляда у бік клубу, може, зненарока, а, можливо, промайнула думка, чи недесь там, бува, хтось збиткується над флейтою.

Що на це скажеш? Далєбі, цей його порив можна пояснити лишень невіданням реалій, інакше неодмінно мав би вкумекати, що о цій порі у клубі можна було застати хіба що прибиральницю; уявити ж, аби їй з якогось схибу раптом заманулося відставити відро і швабру заради вправляння у видуванні нот – для цього треба було б бути фантазером ще тим!.. Ну,

гаразд, чого у світі тільки не буває, та й потяг до прекрасного – то така химерія, що здатна опосісти будь-кого, найнесподіванішим чином і в будь-який момент. Одначе не конкретно у цьому випадку, і то найперш тому, що ані в самому клубі, ані будь-де іще в окіллі, і не тільки поближньому, такого інструмента, як флейта, годі й намагатися було відшукати. Бачити його доводилося хіба що в телевізорі, та й то не факт, бо й такого дива цивілізації тоді в селі було негусто, по усьому селу стриміло над дахами, може, із десяток тичок із телевізійними антенами (здебільшого, самопальними витворами рук Івана Гапонюка). Либонь, чи й не вперше переважна більшість карвинівчан побачила, а заодно, і це найголовніше, почула флейту наживо через десяток майже років, у сімдесят восьмому, тоді на випусковому вечорі у школі демонстрував своє уміння Славик Симон – був він не самоуком-музикантом, як водилося у селі до цього (зрештою, і після цього теж, за дуже поодинокими винятками), кілька років поспіль двічі або й тричі на тиждень добирався автобусами чи попутками до музичної школи в Чуднові, незрідка ж бувало, що зворотній шлях додому доводилося долати й пішки, а відстань була таки й немаленька, аж дванадцять кілометрів... Мабуть, того пам'ятного вечора, на тому ж таки випусковому, Шуліпенко виявився одним-єдиним серед усього загалу, хто міг похвалитися, що чує «срібні флейти звуки» не вперше. Щоправда, навіть попри травму, скоєну його слухові лапищем незнаного ведмедя, Шуліпенкові вистачило кебети не допустити проникнення в свої думки такого осквернительства, як цілковито недоречне порівняння Славикового хисту із тим, що довелося колись почути під приймальним пунктом. Можливо, приписувана

Щуліпенкові туговухість до музики не була вже аж настільки безнадійною?..

Зрештою, таким-сяким підтвердженням цього здогаду може слугувати й те, що, хай і не одразу, але все ж Щуліпенкові вдалося визначити, що джерело постогувань і підвивань гвалтованої флейти ничкується не деінде, десь воно зовсім поруч, просто за якихось кілька кроків від того місця, де він стояв.

Підступ чи змова?

Тут вже й напружуватися особливо не прийшлося, усе вказувало на те, що єдиним можливим варіантом могла бути Ілікова будка, іншої прийнятної альтернативи цьому увіч не вбачалося.

Наблизившись до дверей, Щуліпенко приклався оком до щілини між стіною і дерев'яним косяком. Так і є: під невеличким віконцем, на ліжбищі, облаштованому на перекинутих доверху дном тарних ящиках, Щуліпенко узрів випростане горічерева тіло, за усіма ознаками і логічними умовиводами воно повинно було належати нікому другому як господарю будки, вірогідність такого припущення найперше підтверджувалося тим, що під голову тіла був підкладений портфель, а верхню частину лица прикривав зсунутий на очі камуфляжний офіцерський кашкет без кокарди.

Щуліпенко в замішанні покосився на учепленого на двері замка.

Річ певна, уже самий лише факт його присутності на дверях породжував неабияке здивування: безперечно, це була вкрай важлива деталь, яка нізащо не вписувалася в лекала звичного світоприйняття. Отож, було від чого судорожно чухати потилицю!.. Не

міг же Ростовцев сам себе примкнути, уявити ж, що це над ним хтось так підступно позбиткувався, теж було непросто: елементарна логіка підказувала, що тоді він би мусів удаватися до якихось дій, аби визволитися, грюкати у двері чи кликати на допомогу, якщо ж він нічого подібного не робив, а натомість мирненько улігся кемарнути, це наводило на думку, що тут напевно не обійшлося без змови, тобто сам же Ілік когось і попросив замкнути його.

«Чудні діла твої, Господи!» – в пору було вигукнути Шуліпенкові. Але завадили цьому одразу дві притичини: першою був махровий атеїзм, міцно вкорінений у його свідомість із піонерських ще часів, другою ж – чергова порція какофонічних вихлопів, що саме вирвалася чи то зі шпаринок у кутках розслабленого Ілікового рота, чи то із ніздрів носа.

Точно визначити було складно, однак ж тепер у Шуліпенка вже не існувало й найменшого сумніву щодо того, що у будь-якому разі участь у витворюванні звуків «флейти» брав якийсь із цих отворів. Утім, не виключено, що активно задіяними у процес «неперевершеного музикування» були й обидва органи одночасно. Зрештою, тим, у який саме спосіб це відбувалося, Шуліпенко навряд чи аж занадто переймався, головнішим для нього було те, що добувся розгадки, ясність-бо і однозначність для нього завжди і в усьому важили найбільше.

Однак знебава виникле у нього відчуття полегкості протрималося недовго.

Гризоти вибору і негаданий ексцес

Тепер йому належало зробити вибір із двох можливих варіантів: або спробувати розбудити

Ростовцева, постукавши у двері, або ж набратися терпіння й дочекатися, коли Ілік прокинеться сам. Утім, був і третій варіант: махнути на все це діло рукою, плюнути й розтерти, рывкнути: «Та гори воно все пропадом!» – й податися собі геть. Але пристати на це Щуліпенко міг би тільки у тому випадку, якби зважився рішуче поховати свій первинний намір, із якого, власне, й тягнулася уся ця трахомудія, що, врешті-решт, і привела його під двері Ілікової будки.

Оскільки ж будь-яких видимих причин для такого кардинального перелому увіч не вбачалося, а час невблаганно збігав, Щуліпенко – і це річ закономірна – вирішив, як і належить людині діяльній, не чекати з моря погоди (цю словесну конструкцію ужили ми тут не заради красивого слівця, саме такою й не інакшою була на той момент думка, що сколихнулася під скальпом відставного моряка; либонь, по-другому і бути не могло, дивним виглядало би, якби у той момент до звивин його прибилося щось інше).

Та доки Щуліпенко роздумував, поки примірявся й ніяк не міг визначитися, якому способу гепання у двері віддати перевагу – сильному й різкому удару об дошку кулаком чи легенькому і акуратному лясканню долонею, – як знагла виявилось, що, поглинутий цими дріб'язковими й геть несуттєвими ваганнями (які, однак, у його особистому сприйнятті, здається, набули обрисів заледве не космічного масштабу), він проґавив дещо набагато важливіше, те, внаслідок чого в описуваній нами історії стався несподіваний, ба й неймовірний, поворот, а саме: одна із петель, до якої кріпилося кільце (у яке, своєю чергою, була вставлена дужка замка), раптом виштрикнулася назовні і відскочила убік, описавши коротку траєкторію,

супроводжувану характерним виляском заліза, й одразу ж по тому, власне, практично одномоментно із тим вистрілюванням, двері розчахнулися і перед зором ошелешеного Щуліпенка на порозі постав Ростовцев – із «портофеем» під пахвою і «хурашкою» на голові.

– Га? Що таке? – витріщився Ілік.

Що цікаво: у очах його, так само як і на обличчі загалом, не було помітно жодних слідів заспаності. («Унікально!» – не без захоплення, а найперше, може, й не без заздрощів, подумки вигукнув Щуліпенко; причому маємо тут признатися, що нам, з огляду на вельми суттєву кількість промайнувших з того часу літ, вельми важко тепер визначити, чого саме те «Унікально!» стосувалося буквально і насправді – чи відсутності на Іліковому парсунищі натяків на нещодавне його перебування у міцних обіймах Гіпноса, чи його ж таки, Ілікових, хитрощів із замком).

– Нічого не приймаю, фінансов нету, – видав Ростовцев заздалегідь відрепетирувану фразу, притїма тикаючи пальцем у клаптика папірця зі школярського зошита в клітинку, пришпиленого поржавілою кнопкою до внутрішньої сторони дверей. – Ось і об'явлення соответствующе. Читать нада! Не для себе ж я його вішав, ілі як?!

– Я, звісно, вибачаюсь, – на диво мирно відреагував Щуліпенко.

Хоча, якщо розібратися, нічого аж такого дивного, тим більше неординарного, у такій його поведінці вбачати не варто. Покладистість ця наразі була більш аніж зрозумілою. Будучи свідомим того, що для справи, яка його сюди привела, щонайменше непорозуміння може виявитися річчю цілковито

контрпродуктивною, Щуліпенко визначив собі за мету із усіх сил уникати будь-якого загострення.

– Отак воно завсігда! – скривився Ростовцев. – Сперва лізуть із претензіями, а потім вибачаються...

– Немає у мене до вас ніяких претензій, – поспішив за виправдовуватися Щуліпенко.

– А що є? – живо поцікавився Ростовцев.

У тоні, із яким це було мовлено, як, власне, і у виразі його обличчя, зачав знічев'я проявлятися цілком непідробний інтерес.

– Пропозиція є, – повільно, нарозтяг показав Щуліпенко.

– Яка? – заінтригований Ілік глипнув на Щуліпенка широко розкритими очима.

– Взаємовигідна!

– Навіть так? – обличчя Ростовцева осяялося погідною усмішкою. – Цікаво!

– Сімейне торжество у мене планується, – підначуваний добродушною Іліковою реакцією, узявся викладати суть справи Щуліпенко.

– Торжество – це діло завсігда хороше! – озвався Ілік. – Тільки ж причом тут я?

– Самогончки треба вигнати.

– Що? – зиркнув спідлоба Ростовцев.

– Самогонки, кажу...

– Я же тут причом? – Ілікова привітність розтанула вмент, натомість на лиці його з'явилася настороженість. – Хто це вас напоумив з таким пропозицією до мене прийти? Га?

– Та ніхто, – зніжковів Щуліпенко. – Я сам...

– Інтересно! – прискалив праве око Ростовцев, заодно насуваючи нижче, аж на самісінькі брови, кашкета, й вигляд його нараз прибрав рис насупленості та, водночас, зримих виявів

внутрішнього сум'яття. – Я вас знать не знаю, а ви смієте мені отаке предлагать?! І що я маю думати?

– Що? – сторопів Щуліпенко.

– Може, ви провокатор?

Іліковий позирк пахнув обпікаючими бризками.

Щуліпенко сіпнувся, мимоволі заслоняючись долонею; збоку могло здатися, що він закривається від сніпу яскравого сонячного проміння, але ж ні – світило піднялося вже достатньо високо, для того, щоб його промені могли дошкулити Щуліпенковим зіницям, йому би треба було добряче-таки задерти голову. Він же, навпаки, приміряючись до куцуватої Ілікової фігурки, голову змушений був опустити, інакше, аби мати змогу бачити лице співрозмовника, довелося б відходити на кроків п'ять, ніяк не менше, оскільки Ростовцев, до усього іншого, якоїсь миті навіщось ще й скочив із височенького, замалим не в коліно, порога на землю, із відповідним у цьому випадку наслідком, тобто змізернів ще більше, акурат на висоту порога, й тепер верх його кашкета виявився на рівні Щуліпенкового підгарля. Це при тому, що й зріст самого Щуліпенка ледве-ледве допинався середньостатистичних стандартів.

– Ну? – насупився Ростовцев. – Хто вас підіслав? Невже Спасівський?

– Та що ви! Що ви! – заскочений таким неочікуваним поворотом, забелькотів Щуліпенко, сіпаючись і розмахуючи руками. – Я сам...

Ростовцев недовірливо чмихнув носом.

Але, схоже, була це не та залізобетонна налаштованість, що рішуче, без щонайменших сумнівів, наперед відкидає будь-яку можливість порозуміння, радше це був інтуїтивний спосіб виграти час, аби пильніше придивитися до співрозмовника і

спробувати визначити, чи й справді сказаному ним однозначно не варто йняти віри, чи, може, навпаки – на тому ж таки нутрянному рівні, з інтонації або ж якихось інших натяків, нараз відчути, що у словах його, попри навіюване найпершим враженням лукавство, є дечого й такого, що здатне похитнути категоричність і безкомпромісність несприйняття почутого. (Занадто витіюватий опис, еге ж? Одначе саме така витіюватість якраз найточніше й передає достоту непростий розгاردіаш, що розігрався на той момент у Ілікових думках. Гаразд, спробуємо викласти дохідливіше: з одного боку, Ростовцева роздирали очевидні сумніви й цілком природна осторога, оскільки у нього не було не лише вагомих, але й будь-яких узагалі, причин довіряти типові, із яким уперше зіткнувся і про якого майже нічого ніколи не знав; із боку ж другого, та ж сама обставина – що ніколи раніше із особою цією не перетинався – породжувала сумніви вже іншого плану, на кшталт того, а які, власне, є підстави підозрювати абсолютно незнайому людину у нещирості, обмані чи брехні? А, крім того, було і третє, і це третє здатне було затьмарити для Ростовцева усе інше. Йдеться, звісно ж, про достоту магічний вплив на його єство одного лише слова «самогонка»! Не секрет-бо, що для Ростовцева воно значило те ж саме, що для льотчика – небо, для моряка – море, для футболіста – м'яч...)

*Про користь неносіння рукавичок,
особливо влітку*

Між тим прикро вражений Щуліпенко – утім, не одразу, а із деяким зволіканням, вочевидь, після того, як його мізки неспішно, з певним навіть скреготом

переварили зміст Ілікової тиради – буквально вибухнув:

– Ваше звинувачення образливе!

Немає сумніву, що ця сповнена праведного гніву пишномовна фраза не з'явилася нізвідки, а була явно запозичена із якогось фільму, на крайній випадок – із художньої літератури, отож цілком резонно було б очікувати на продовження приблизно десь в такому ж дусі, із неодмінним викликом на дуель, наприклад.

Що й казати, цікаво було б спостерігати, як Щуліпенко картинно жбурляє у Ростовцева рукавичкою і, відчайдушно пінячись, викрикує фальцетом: «Я вимагаю сатисфакції!» Щоправда, на заваді саме такому розвитку сюжету могла постати геть немаловажна деталь, а саме відсутність у Щуліпенка рукавички (принагідно нагадаємо, що описувана тут подія відбувалася улітку, і це, однозначно, була не зовсім підходяща пора для носіння подібного аксесуару, до такого, либонь, не додумався би й сіромашний бідака Толик «Бартушенський» – попри те навіть, що круглий рік незмінно швендяв у зимовій свитці).

А що ж Ростовцев?

Несамохіть роззявивши рота, Ілік заходився із особливою прискіпливістю придивлятися до Щуліпенка.

Безперечно, було це прямою ознакою того, що коліщатка під його макітеркою посилено крутяться над перемелюванням почутого. Можливо, зигзаги його думок на той момент не надто відрізнялися від плетива наших фантазувань? І, скрупульозно приглядаючись до візитера, Ростовцев вичікував-таки, чи той, бува, не видобуде ізвідкілясь злощасну рукавичку? Можливо...

Але годі!

Само собою зрозуміло, нічого такого й близько бути не могло, був-бо Ростовцев не із того тіста зліплений, щоб забивати голову такого роду глупством. Та, власне, і Щуліпенко теж, а те, що із вуст його зненарока видерлася помпезна архаїчна репліка, передовсім могло свідчити на користь широти його інтелектуальних потуг. Визнаймо прямо: опинись на місці Щуліпенка, у такій-от ситуації, будь-хто інший, не обтяжений бодай мінімально пристойними поведками, слів би навряд чи добирав. Яке там «ваше звинувачення образливе»?! Вердикт був би однозначно прямолінійнішим, грубішим і з безцеремонним відпровадженням за конкретною адресою.

Оце непосилання, цей, по суті, сюрреалізм за межами звичних норм і передбачуваних вчинків, певно, і збили Ростовцева із пантелику.

Та ще й так, що він ні з того ні з сього зачав енергійно виправдовуватися, що вже само по собі було на Іліка ніяк не схоже: зазвичай опуститися до такого він міг лише під натиском неспростовних аргументів, у ситуації цілковитої безвиході, коли опинявся в становищі наглухо припертого до стіни і крити просто було нічим, та й то навіть тоді здавався не одразу, за всяку ціну до останнього намагався відтягнути мить удаваного усмирення свого норову.

Гадаю, ви не будете надто розчаровані, якщо не подаватиму тут ані детального, ані короткого переказування подальшої розмови Ростовцева і Щуліпенка. Зазначу тільки, що довго виправдовуватися Іліку не довелося. І сприяло цьому, скажемо прямо, аж ніяк не Ілікове красномовство (ну, не можна ж за таке сприйняти кілька разів

пролепечену одну й ту ж фразочку: «Вибачаюся, канешно!...»), вирішальне значення зіграла Щуліпенкова зарядженість на конструктив, бо ж той одразу ж, не роздумуючи, із превеликою радістю ухопився за можливість відмотати стрічку подій назад, покласти край непорозумінню і перевести балачку у бажане русло.

«Какать» міг би й далі, та однак...

Утім, ми погрішили б проти істини, якби взялися стверджувати, що далі все відбувалося гладко.

Авжеж, був один момент, який цілком міг би знову породити деяке сум'яття чи й спровокувати навіть таку-сяку бучу. Це коли Щуліпенко з невідання бовкнув: «У мене до вас, Іліку, таке ось дільце»... – й моментально наразився на шпичакуватий позирк.

Ну, звідки ж йому було знати, що Іліком Ростовцева прозивали позаочі! Насправді ж (як мовиться, «по бомагах») був він Федором Петровичем, Іліка ж заробив звичкою тулити де попало слівце-паразита «ілі»; виглядало (власне, звучало) це так: «Ілі я пішов... Ілі як... Ілі мені воно нада...» тощо. Якщо не брати до уваги прізвище, то це «ілі» було, зрештою, чи й не єдиною залишковою ознакою його чужинецького поріддя.

На перших порах обживання в Карвинівці Ростовцев був суціль кацапствуючим, але на диво скоро, за якихось кілька років буквально, ще й без особливих, як на те, зусиль, а також і без щонайменшого примусу (бо й хто б у ті часи тотального насадження «велікава і магучева» його примушувати став!), перейшов на українську. Не скажемо, що оволодів він нею досконало, часто-густо

проскакували російські словечка або й чудернацькі покручі, утворені стихійним змішуванням двох мов, однак акт ненасильницької українізації відбувся. А щодо досконалості – то, поклавши руку на серце, визнаймо цілком очевидну річ: ніхто вишуканим літературним стилем у селі не спілкувався.

Звісно, Ростовцев міг би і далі «какать» і «чтокать», нічого страшного у тому не було б, ніхто за те його особливо не ганив би, хіба що підсміювалися вряди-годи, та й то незлобиво, єдино заради розваги, але пику на ґрунті мовного несприйняття не товкли б, це вже точно, не знущалися б і у спину не плювали. А, проте, «какаючи» і «чтокаючи», він ніколи не став би тут своїм, залишався б натуральним приплентачем, відтак і ставлення до нього було б відповідним – ніхто певних справунків із ним не заводив би, що цілком зрозуміло: які ж бо можуть бути ділові, а довірчі тим паче, взаємини із забродою? Зайда – він і є зайда, сьогодні тут, а завтра лови його навперегони зі скаженим вітриськом у полі...

Ну, а коли Ростовцев припхав до своєї комірчини апарата і зробив першу гонку «іліківки», усім якось одразу стало зрозумілим, що обживається він у селі всерйоз, отже, задуми і плани висновує далекосяжні, сказати б фундаментальні й начисто позбавлені мимольотності, притаманної горезвісним типам, яких прийнято удостоювати ярлика «перекотиполе». Ніколи би й нізачо літун не став би зайво морочитися, тим паче речами, які потребують сталості й осідлості, про те ж, щоб приростати яким-небудь хазяйством, хоч би й геть мізерним, вже й мови не може бути. Ростовцев же, чи й не одночасно із самогонним апаратом, ще й завів собі пса – невеличкого, але неймовірно дзявкотливого. Для місцевого люду це

було ще одним знаком на підтвердження того, що наміри Ростовцева кинути якоря в Карвинівці цілком серйозні.

Жив-був пес

Сам же пес заслуговує того, аби йому присвятити кілька речень окремо.

Був він фанатично відданий хазяєві, але при цьому із двору Ростовцев його не міг нізащо ані виманити, ані випхати, ані навіть виволокти силоміць на ланцюгу – перед хвірткою він зачинав скавучати, опиратися усіма лапами, вириватися, врешті-решт просто падав на землю колодою, і на тому, власне, все й закінчувалося: аби його так тягнути чи перекочувати, штовхаючи поперед себе ногами, треба було б не мати серця. Тим паче, що такого ставлення пес і на щербину не заслуговував. Службу свою ніс справно, ніхто мимо нього не міг прослизнути що удень, що вночі, а, отже, Ілік був надійно, на усі двісті відсотків, убезпечений від прикrostей несподіваного проникнення до свого лігвища небажаних чи непроханих візитерів. Ну, а якщо хтось намагався-таки необачно ігнорувати загрозливе таявання (єге ж: «Та що те щеня, – мовляв, – мені зробить?!»), то неодмінно мусив про те дуже й дуже пожаліти: не один-бо горєпаха за таке геройське поневажання врешті-решт у паніці здрискував із Ілікового двору з пошматованими холошами. За ревне служіння віддячував Ростовцев пєсику сповна – насамперед, раціоном, якому б, либонь, могла позаздрити не одна людина: були в тому раціоні і яйця, й сметанка, млинці з сиром і варенички з лівером, каша грєчана з яловичиною, картопляне пюре з підливкою, суп харчо і

суп з галушками, борщ червоний і борщ зелений, юшка із рибних консерв і грибна юшка, пончики й пампушки, – одне слово, все, що спорадично з'являлося у достославному меню радгоспної їдальні, за винятком хіба компотів, чаю і... хліба. Чомусь саме від хліба пес категорично відмовлявся, і була це загадка, над якою Ростовцев безуспішно бився, але розгадати так і не виявився здатним. «З жиру бузувір біситься!» – казали, бувало, йому. А Ростовцев і не перечив...

Либонь, не зайвим буде зауважити, що їдальненські харчі були не обідками із тарілок відвідувачів. Такий варіант Ростовцевим навіть і не розглядався.

Годувати відходами свого улюбленця, який, до того ж, являв взірець бездоганного вартового обійстя, вважав він річчю непотребною ба й негідною дбайливого, а ще й поважаючого себе, господаря, отож і приносив щодня із їдальні свіженькі порції. Задля такого діла Ілік навіть спеціально десь добув продовговату алюмінієву баклагу на кілька відділень; про спосіб, у який це сталося, сказати нічого не можемо (хіба лиш можемо здогадуватися, що, найвірогідніше, або виміняв на щось, або видурив, або й просто, непомітно прихопивши, «позичив на вічне віддавання»), але менше з тим!.. Маємо визнати, що у будь-якому разі зиск від баклаги був для Ростовцева цілком очевидний, виявилася вона штукою вкрай корисною і, головне, надвичайно практичною. А ще обов'язково варто прояснити й такий немаловажний момент, що лігуміни для пса перепадали Ілікові не задарма. Правда, про гроші у цих випадках здебільшого не йшлося, зазвичай із Любкою, завідуючою їдальнею, розраховувався Ростовцев натурою. Ех!.. Ні-ні, не у тому сенсі, що ви ненароком,

може, подумали, а все тією ж знаменитою своєю самогонкою.

Звісно ж, дотично тут маємо зазначити, що такий гешефт був обопільно вигідний: Любка мала чим пригощати ухажорів і «прочих охочих», а ще й майже легально приторговувати самогонкою під виглядом березового соку; Ростовцеву ж наразі не доводилося потерпати із того, що він найбільше не зносив у житті, себто розлучатися із грошовими знаками, і то без різниці, про яку суму йшлося: карбованець чи червінець – якогось особливого значення не мало; самий лише процес розставання із купюрами завжди супроводжувався для нього душевними муками і непідробною скорботою в очах...

Ет!.. Заледь не забулося: із якогось чудасійства Ілік так і не спромігся дати псові кличку. Так він і залишався до самого скону безіменним – говорячи про нього чи до нього, Ростовцев уживав тільки «мій песик» чи «мій собачка»...

*Лектура на полях:
про хитрощі ремесла*

Але то таке, може й суттєве, одначе далеко не визначальне, хоч, мабуть, і варте того, щоб бути зафіксованим у цій оповіді, принаймні, як такий собі певною мірою цікавий фактик чи штришок, що просто мав місце. Здається, у плані ширшому значення цієї колізійки справляє враження занадто мізерної, відтак і якогось окремішнього, а тим паче детального висліді навряд чи й заслуговує. Звісно, якби у нас було якесь пояснення чи хоча б таке-сяке, бодай і гіпотетичне, припущення, годяще пролити світло на цю дивакувату обставину, ніхто би, певна річ, утаювати цього не став.

Далебі, у світі й так непомірно повно загадок, неодоладностей і незбагненностей, тож докладатися до їхнього примноження у будь-який спосіб, тим більше робити це свідомо, – заняття явно сумнівне, сиріч далеке від благородного.

Зрештою, все це тільки розмисли, і то розмисли цілковито принагідні, ба й третьорядні, інакше кажучи словесна еквілібристика, до якої письменники незрідка вдаються, аби придати своєму писанню позірної філософічності, сказати б елементарного мудрагельства, покликаного навіяти ілюзію глибини й багатшаровості, хоч насправді такі судження є нічим іншим, як допоміжною, вряди-годи й рятівною, конструкцією, таким собі містком до більш-менш плавної, а головне органічної і логічно вивіреної, вибудови подальшого розгортання оповіді. Нічого поганого, сливе, у цьому немає, у всякого ремесла є свої хитрощі, питання лиш в здібності до їхнього удатного застосування. Не беруся, одначе, скласти зараз ціну своїй кебетності як автора цього опусу. Хоч самовпевненості, кажучи чесно, мені і не бракує, але, водночас з тим, не маю також жодних сумнівів, що це той саме випадок, коли краще змовчати. Натомість з легкістю скористаюся містком, перекинутим приведеними вище сентенційними заувагами, для того, аби нарешті поренестися трохи назад (зрештою, не так вже й «трохи», бо це із добрих кільнадцять сторінок), – перенестися, аби воскресити у цьому тексті і у вашій пам'яті, можливо, дещо вже призабутого персонажа.

Любов скажена і незгасима

І хоч тепер знову йтиметься про Петра Лося, котрого ми, якщо пригадуєте, залишили стовбичити навпроти брами, неподалік Ілікової будки, вертатися

на те місце, а ще й у ту ж саму пору, коли Лось проводжав поглядом швидко маліючу постать Ростовцева, ніякого сенсу для нас немає. При таких розкладах довелося би доста мудрувати, або й добряче чапіти, над описуванням того, як Лось поволі-неквапом рушає вздовж плота, узбіччям дороги, у бік контори; як зупиняється біля недавно встановленого, але ще не працюючого, невеличкого дерев'яного кіоска із вивіскою «Книги»; як, не узрівши нікого, у кого б міг спитати, чи вже знайшли когось на місце продавця, побрів далі; як зі сходів «бухвета» його окликнув Галай: «А чого мимо проходите? Зайшли б, навернули стаканчика!»; як відмахнувся, хотів щось одказати, але не встиг – Галай, кинувши позирка у бік контори, вмить ретирувався, зник, наче корова язиком злизала; Лось озирнувся – й побачив директора радгоспу Щербину, котрий, висунувшись із відчиненого вікна на другому поверсі контори, щосили розмахував кулаком; картина була більш ніж красномовна, відтак Петрові, звісно ж, не вартувало зусиль збагнути причину стрімкого щезнення Галая...

Навряд чи цей Лосів шлях до свого обійстя важить щось особливе, аби на його опис витратити час і натхнення. Нічого незвичного, тим паче неординарного, у цьому увіч не було, хіба лиш ота деталь із халепою, що нагло спостигла Галая. Але й вона, за великим рахунком, була не такою вже й значимою чи винятковою, хоч би й з прикидом на те, що так вже був розташований директорівий кабінет, що вікна із нього виходили в акурат на чайну, а, отже, час від часу, або й раз-по-раз, той чи той любитель заскочити до пивної у робочу пору мав би передбачати ризик потрапляння на ясні очі начальства. То й що? Передбачали, але не каялися, несхибно і стоїчно, попри

все та всупереч усьому дотримуючись девізу: «Хто не ризикує, той не п'є шампанського!» Утім, ризикували відчайдухи не заради шампанського, якого у півній зась було знайти вдень із ліхтарем. Зрештою, якби шампанське там і водилося, це все одно мало що змінило б, конкуренції горілці, а тим паче такому найбільш ходовому напою «із градусом» як «біломіцин», воно нізачо не могло би скласти. Але ви, може, й не знаєте, що таке «біломіцин»? Що ж, нічого страшного у такому казусі немає, сам по собі факт, може, дещо й прикрий, ба й у деякім сенсі печальний, але трагедію із нього не робитимемо, тільки й того, що візьмемося виправити деяку неприпустимість такої ситуації й заповнити незвільна виниклу прогалину у ваших пізнаннях. Звісно, ми далекі від думки причислювати такого роду знання до категорії фундаментальних, отже й конче обов'язкових для *hominis eruditissimi* (по-нашому кажучи – людини освіченої), це вже виглядало б явно сумнівним перебором, але й залишати незавидну цю проріху незалатаною – теж, погодьтеся, не вихід. Відтак маємо внести ясність, тим паче, що якихось труднощів чи складнощів цей наш намір не передбачає. Усе гранично просто, ба й незатійливо, присійбо аж занадто. Як мовиться, нічого загадкового: тільки і того, що «біломіцином» випивохи нарекли кріплене яблучне вино «Біле міцне» – як бачимо, зроблено це було у цілком невигадливій манері, самим лишень елементарним, прецінь простацьким, перелицюванням напису на етикетці. Особливим, а можна сказати що й поголовним, попитом завдячувало «Біле міцне» не якійсь там неперевершеній добрості, бо направду якість його була нікудишня, власне, цілком паршивезна, щось подібне до

підсолодженого оцту. Та й про дивогідний сплеск місцевого патріотизму у цьому випадку теж не йшлося, хоч і бадяжилося це хвалене пійло не деінде, а у радгоспнім винцеху. Єдиним істотним приводом сказаної і незгасимої любові до «біломіцину» була його помірна (просто-таки фантастично помірна!) ціна – щастя розговітися півлітровою пляшкою вимірювалося всього-навсього 78-ма копійками. Не скажеш, що задарма, але й назвати цю цифру катастрофічною ані в кого язик не повернувся би нізащо...

Блаженство і щедра милість провидіння

Навіщо ж Лось, зробивши кілька кроків, пристановився і озирнувся ще раз на вікна директорового кабінету. Але Василя Трохимовича вже не побачив. Може, не дуже пильно й придивлявся, може, десь таки за шибою, трохи у глибині, при наполегливішому вгляданні й забовванів би нечіткий, розмитий відлісками скла, силует, однак ж якогось певного прагнення чи очікування саме такого кінцевого висліді Петро у гадці не тримав. Просто зиркнув та й по всьому і почвалав неспішно далі.

Якби не ціпок, спираючись на якого, Петро мимохіть кособочився, це його неквапне просування можна було би назвати й статечним; але ж ні, то була би просто красива фраза, кучерявий вислів, якщо хочете, – все-таки найперше статечність асоціюється не так із повільністю, як із бездоганністю; тим, що почасти ще прийнято називати виправкою. А саме цим Лось вже давно не міг похвалитися. Роки брали своє і ради цьому не було ніякої. Проте ж і духом він не занепадав, намагався бадьоритися, хоча й хизуватися

йому особливо не було перед ким, та й задля чого теж; мирські його забаги ставали все вужчими і приземленішими, цілковито непримхливими, й у такій невибагливості та розміреності існування не знаходилося місця душевному сум'яттю, що вже само по собі було неабияким блаженством. Утім, навряд чи Лось бодай ненароком переймався подібними речами, інакше-бо, якби так сталося, хоч би й знічев'я, від тихого того раювання не лишилося би й мізерного натяку, знано ж бо: ніщо так не позбавляє умиротворенності й спокою, як намагання вивідати суть незбагненого...

Інша справа – коли ключ до відгадки сутності якихось речей чи подій здобувається неочікувано і цілковито випадково, а ще й тим паче тоді, коли й не прагнув добитися їхнього змісту, власне, й не замислювався і навіть не підозрював про їхнє існування; і це якраз той випадок, коли щедрою милістю провидіння посилається тобі мимовільне відкриття, сиріч і одкровення (а можна й сказати прозріння), цінність якого незрідка буває не так у вагомості нового пізнання, як в одній лише дотичності до нього – як до ще однієї грані, дарованої для повнішого і зримішого осягнення розмаїтості світу. Далєбі, цінність цих граней якраз у їхній малізні і, на перший погляд, очевидній незначущості: саме ж бо вони й складають правдиву калейдоскопічність людського буття (що, загалом, є нічим іншим, як присутність у визначених вибріком долі часі і просторі), формуючи відмінну і строго осібну для кожного картину суцього.

Час, у який примхливим фатумом був поселений Лось, поволі застигав, а простір, відведений для пробування у цьому часі, все зменшувався.

Далебі, що до одного (часу, який поволі застигав), що до другого (простору, який зменшувався) в однаковій мірі можна було би додати ще й «неухильно» та «незворотно»; а чи порізно слова ці приточувати, чи в парі, суттєвої різниці у цьому разі й немає, бо ж так чи інак, а в цілому і глибинний смисл, і непроминуща знаковість підміченого залишались би незмінними й усе звелось б лише до якихось нюансів, і то, ачей, нюансів незначних, цілковито другорядних, які ні на що особливо не впливають.

Зрештою, Петро Лось давно вже перестав шукать нових пізнань; не те, щоб утратив докінець інтерес до життя, просто саме буття його, образно мовлячи, убилось у вузьку проторену колію, може, не зовсім пряму, але й без різких заворотів, так само й без крутих підйомів чи урвистих спусків.

А втім, не шукати зумисно нового й незвіданого – це одне, але ж доки очі бачать, а вуха чують, зневільна ні-ні та й доторкнешся, небавом чи спрокволу, до якоїсь таїни (хай і не бозна-якої, а все ж!), замислишся, а може й по-правдешньому охнеш, неочікувано стикнувшись із чимось таким, що зрапта й цілком випадково відкрилося тобі; можливо, у тому, що відкриється, не буде якоїсь незвичності, а тим більше нерозв'язної загадки, навпаки, все виглядатиме ґранично простим і очевидним, – важитиме найперше те, що доторкнешся, чи лише наблизитися, до того, про що ніколи й гадки не мав, при цьому зовсім не матиме значення, що із цим негаданим пізнанням робитимеш, як його потрактуєш, наскільки глибоко воно засяде тобі в душу чи серце, та й чи взагалі засяде...

Ось хоч би й та приключка. Не скажеш, що аж так вже міцно вона учепилася й закоренилася в Петрові, проте ні-ні та й зринала у пам'яті мимовільною

скороминущою згадкою, це найчастіше, одначе ж, бувало, озивалася й чимось більшим, тривалішим і відчутнішим, пронизаним напливами чи навіюваннями деякого душевного щему, утім, щему, на щастя, легкого і необтяжливого, такого, що просто спонукає до принагідних розмислів, позначених тихістю і неквапливістю плину думок – плину плавного й навіть у якомусь сенсі ефемерного, як снування цигаркового диму під низеньким сволоком хати.

*Заопівнічні вештання
як спосіб не пенькнути з нудьги*

Так вже склалося, що із деякого часу (либонь, із позаторішнього ще літа) Лось приохотився до нічних прогулянок. Зрештою, ритуал цей виник аж ніяк не унаслідок його усвідомленого прагнення, якраз навпаки – усупереч. Річ-бо очевидна, що найбільшим бажанням цієї пори доби для будь-якої нормальної людини, включно із нічними сторожами, є блаженний міцний сон у теплій постілі. Але от саме із цим (не із бажанням, яке нікуди не ділося, а таки зі сном) ні з того ні з сього, без видимих, отже, й цілковито прикрих причин, сталася непереборна каверза. Звечора Петро засинав як підкошений, ще й голова до подушки не торкалася, а за якихось кілька годин зеньки буквально розчахувалися, ніби вистрелювали, і стулити їх наново було справою абсолютно безнадійною й начисто позбавленою будь-яких перспектив: сон утікав, наче псина, що зірвалася із ланцюга. Покректавши, поперевертавшись з боку на бік, Лось неголосно, але протяжливо, зітхав, зсовував, сколошкуючи під більце, із себе ковдру, спускав ноги із ліжка та й, трохи

посидівши, поволеньки потягуючись і розминаючи кості, врешті підводився і важко чалапав, поляскуючи по підлозі величезними голими п'ятищами, до вимикача, причепленого на стіні акурат посередині між дверима і віконцем, запнутим цупкою шматиною так, що тільки внизу проглядалася вузенька шпарина, через яку місячними ночами продиралася знадвору пасамуга бляклого світла.

Чудність, та й чудовість, усякої повторюваності саме і тільки у визначеності та передбачуваності, власне, вивіреності й запрограмованості дій чи подій, які хоч і не відтворюються удруге, втретє чи вдесьте із абсолютною точністю, але у рисах загальних – безпремінно.

Зрозуміло, подібними мудрагельськими заумностями Петро Лось жодним чином не марикувався, був він людиною не того складу, аби без явної потреби братися до детального обмізковування спонукальних мотивів своїх вчинків, тим паче тих із них, що нічим суттєвим не вирізнялися, от хоч би як і ці нічні вештання.

Спершу якогось свідомого інтересу до валандання у темряві поближніми вуличками й закапелками Петро не відчував. Просто так склалося, що конче треба було кудись себе подіти, марудитися й нидіти у хаті, чекаючи розвиднення за вікном, було річчю незносною, донезмоги діставучою, до такої міри, що якщо вже й геть нічого не чинити, того й дивись що ризикував, не зогледівшись, пенькнути з нудьги.

Як варіант, можна було би повправлятися у грі на геліконі, тим більше що й труба була напoxваті, стояла тут-таки, у кутку за ліжком.

Ідея ця, можливо, й не була аж такою вже схибнутою чи однозначно непотребною, для

мистецтва ж, як відомо, часових рамок увіч не існує, а натхнення – то така курвенція, що може здуру навідатися коли завгодно. Та, видно, Лось не дотягував до рівня закінчених митців, котрим усе ніпочім.

Зрештою, найперше, що спиняло Петра, це те, що не тільки чвар чи ворожнечі, а й дрібних непорозумінь у нього із сусідами не траплялося бозна-скільки літ уже, і в сенсі душевної рівноваги це було чудово, на подібне благоденство багато хто на світі вже й сподіватися забув. Із погляду ж іншого, хоч як це не парадоксально, був у цьому також і доволі відчутний негатив, тобто не все виглядало аж так вже й добре, оскільки ідилія у стосунках із сусідами ставала немаловажною причиною того, що нізвідки було узятися бажанню насолити чи помститися комусь у такий грубий спосіб (інакше, як екзекуцією, це й не назвеш) – громовитими звуками гелікону посеред ночі. Хоч, по правді сказати, раз чи два й бувало, що руки таки й тягнулися до інструмента, здається, мимоволі Лось навіть міг, злегка висолопивши кінчика язика, ретельно обслинити краї рота – то була неодмінна заведенція, власне, звична церемонія, що передувала безпосередньому злиттю губ із мундштуком.

Із часом, коли заопівнічні, а інколи й передранкові, мандрування увійшли у звичне діло, завадити якому могла хіба що кепська негода, Петрові відкрилося, що неспішне дибання нічним селом вряди-годи може виявитися заняттям не менш захоплюючим і цікавим, аніж долученість, безпосередня чи у ролі стороннього спостерігача, до найіскрометніших подій і випадків, що ставалися денної пори. Моментами Лось мав би почуватися таким собі дослідником, а може й першовідкривачем, незвіданого, хай навіть і не конче,

може, допитливим, не обов'язково й фанатично завзятим, – мав би почуватися, але навряд чи почувався, бо для таких речей вимагалися жага новизни і хоч який-не-який азарт, чого від флегматичної Петрової натури годі було й чекати. А, отже, у будь-яких ситуаціях, навіть і неочікуваних, та й навіть немислимих, Петрова реакція нізащо не проявлялася чимось більшим за елементарне легке здивування. Та й то – прояви такі траплялися надзвичайно рідко.

Тут, певно ж, саме час зважити на одну, може й не феноменальну, але безсумнівно визначальну Петрову рису, своєрідний дар, який проявлявся у тому, що доволі чіпка ще пам'ять переважно чітко й надійно фіксувала усе бачене до найменших дрібниць, а от від самих вражень здебільшого й сліду не лишалося. Така вже була особливість (по суті ж справжнісіньке благо) Лосевого сприйняття світу: нічому надто не дивуватися і нічим надміру не перейматися.

Утім, хай і нечасто, все ж траплялися й винятки. Було їх геть небагато, либонь, якби довелося Петрові згадувати й при цьому, за прийнятим для таких випадків способом, загинати при лічбі пальці, однієї руки вистачило б напевно.

*Добре, коли мозок
не обтяжений глупством*

Першість у цьому нечисленному шереху винятків, ймовірно, треба віддати пригодоньці, яка, попри усю свою однозначність і очевидність, все одно так і залишилася за гранню Петрового розуміння, скаламутивши (хай і ненадовго, та все ж!) сумбур у його думках. Не скажеш, що єство його упротивилося

чомусь. Не було ані спротиву, ні спротивлення, було саме лиш нерозуміння, власне, неготовність повірити, отже й прийняти... Чому так – сам Петро нізащо не міг розібратися.

Тоді він запримітив, як із двору горбатого Цезьки вислизнув кремезний силует – винюркнув із хвіртки й прожогом шмигнув у тінь дерев, що витягнулися уздовж високого паркану гаражних майстерень; певності, хто це міг бути, у Лося не було, і тільки по тому, як за недовгий час у віконці електричної підстанції зблимнуло й одразу ж пропало жовтаве світло, до Петра навідався здогад... Пригадав, як літ десять тому у селі одні перешіптувалися, а другі й відверто пащекували про Цезьку і електрика Друця, смачно і в яскравих живописних деталях теревенячи про те, як одного разу хтось застукав цю парочку десь на природі, у прибережних зарослях неподалік шнеярського млина чи що.

А втім, подробиць тих пересудів Лось не пам'ятав.

Чесно кажучи, не тримав тієї історії у згадці ще й тому, що балачкам тим нізащо не вірив, надто-бо все це у його сприйнятті виглядало неправдоподібним. Петро добре знав Друцеву дружину, це була миловидна жіночка, на яку любо-гарно було глянути, і коли Лось здивувався десь із нею, не відмовляв собі у задоволенні потай окинути позирком її достоту привабні форми. Уявити, що Друцю при живій-здоровій, а ще ж і недурній із себе, хазяйці могло утеліщитися в макітру завести шури-мури на стороні, та ще із ким же, прости господи, калічкою, котра мало що не двохметровому Друцю ледве-ледь трохи вище пояса сягала, – таке у голову Петрові не вкладалося. От не міг повірити, щоб Друця раптом потягнуло на таку

тупу й геть недорікувату звиягу, та й поготів. Це ж яка шлея повинна була уперіщити під хвоста!.. Врешті-решт, навіть ця спонтанна okazія із дещо остовпілим спогляданням за стрімким переміщенням неопізнаного суб'єкта, ця негадана чудасія, що спершу вилилася у деяке замішання, а затим витягнула із загат забуття спомин про давні кепкування й баляндраси із приводу несосвітеного Друцевого зальоту, все одно не могла докінець зруйнувати його упевненості в тому, що балачки ті не варті виїденого яйця, отже й ставитися до них належало не інакше, як до підленької маячні чиєїсь невміру буйної фантазії. Переконаність ця настільки міцно й глибоко засіла в ньому, що й тепер, усупереч тому навіть, що дуже багато що – та усе практично! – не тільки вказувало на факт існування у Цезьки полюбовника (і це вже навіть не було припущенням, попри всю зненацькість і химерність такого відкриття, у тому, що саме так і є, анічучелечки сумніватися більше не доводилося), а й наводило на однозначний висновок стосовно того, хто саме підв'язався до Цезьки в ліжкагрії, – попри безпрецедентну очевидність і категоричну відсутність будь-яких інших варіантів, Лосю простіше було повірити у те, що йому це лише привиділося, аніж пристати на підозру, яка йому самому усе ще здавалася незбагненою, фанаберійною і загалом нереальною.

Щастя Петрове було у тім, що мозок його не був обтяжений глупством, яке виключало б можливість утіхи, та й елементарного права на неї також, будь-кому – усякому, хто би того міг бажати, аби лиш бажання ті не шкодили іншим, передовсім не мали б печаті примусу; примусу відносно тих, із ким утішаєшся, так само і тих, хто виявився всього лиш

дотичним до чужої історії, невідомим свідком її і тільки...

Найпевнішим же запобіжником для свідка завжди було мовчання, а ще ліпше – рішуче витравлення, безслідне і безповоротне, самих лиш натяків про те, що вразило. Про те, що вразило, і чому не знаходилося розумних пояснень, просто належало забути. Так безпечніше. І спокійніше. Зрештою, це означало хіба одне: відключити уяву.

Справді ж бо: зі свічкою не стояв, а що там було (та й чи було?) – хто його знає...

*Бузувірське табу,
або Вертійство з бугаями*

Іншого разу, коли якась незнана сила потягнула його порівняно далеченько, на кількараста метрів, збочити зі звичного маршруту й виперла на горб до водокачки, де Петро, притомившись, мусив примоститися перепочити на найнижчій сходинці мурованого підйому, по якому за потреби діставалися до вентиля водогону, – й уже тоді і звідти, ще й толком не віддихавшись, тільки-но присівши, запримітив Колю Буравського, той вів на налигачі чи то корову, чи то телицю, наточно було не розібрати, з'явився-бо Буравський не під самісіньким Петровим носом, трохи оддалік таки, а ще й же місяць на ту пору хутко заслизнув у, здається, єдину, але при тім доста величеньку, на пів неба, хмару.

Яким побитом Лось за таких умов признав у силуеті із коровою (чи телицею) на налигачі Буравського – нам, якщо бути відвертими, судити важко, однак ж у самого Петра анінайменших не виникло сумнівів, що то таки був Буравський і ніхто

більше, а відтак нам у тому сумніватися тим паче не годиться.

Не було у Лося жодних других думок і щодо того, куди Коля із худобиною подався, бо то була та ситуація якраз, що ані секрета, хоч якого-не-якогось, ані варіантів увіч не існувало.

Все виглядало занадто просто й очевидно, аж до нецікавості, і з ніякого боку навіть мізерною інтригою не пахло. Не був Буравський ані першим, ані останнім, кому доводилося під прикриттям темені пробиратися із худобиною на радгоспну ферму – потайки не потайки, а однаке ж із дотриманням такої-сякої конспірації.

Причина цих чудернацьких нічних вояжувань була відома якщо й не поголовно всім, то дуже багатьом, а ще й наразі у причини тієї була конкретна посада – головний зоотехнік. Зрозуміло, що в посідача оної посади так само мало бути (та таки й було) конкретне прізвище, проте воно у даному разі якоїсь суттєвої ролі не грає, тож і всує його тут згадувати немає ніякого резону. До того ж, сама ідея, через яку принадність карвинівського життя збагатилося ще одним достоту яскравим і неповторним штришком, головному зоотехніку належати нізащо не могла. Він був тільки сумлінним виконавцем чужої волі.

Внаслідок яких випарів чи бродіння сірої речовини, а головне – у звивинах чиеї саме мудрагецької голови, визріла поява найстрогішої заборони на парування приватних корів фермерськими бугаями, – історія замовчує. Утім, десь на стелажах радгоспного архіву мав би зберегтися документ із тисячу дев'яtsel шістдесят сьомого (чи восьмого) року, озаглавлений «Про заборону використання самців ВРХ ферм радгоспу у заплідненні

ВРХ особистих господарств»; мав би зберегтися, може, навіть і зберігся, ось тільки де той архів – по воді вилами писано, гарантовано підказати ніхто не зможе, бо й самого радгоспу вже подавно немає...

Та й грець із тим!..

Присійбо, то все, так би мовити, нюанси процесів, які осягненню нашому непідвладні, та й, врешті-решт, що там, і як, і під чийм черепом плюхалося – для доконаного розуміння усієї цієї катавасії не так уже й важливо. Хіба що закрадається думка, і то думка, з огляду на наслідки, небезпідставна, що із кольором субстанції, про яку йшлося, не все так однозначно. Не обов'язково вона мала би бути сірою, – і це наше припущення може виглядати цілком виправданим, якщо пригадати хоч і брутальний, але й доволі прецизний вислів про сечу, що вдаряє у мізки.

Принагідно належить сказати, що саме цей вислів (поруч із деякими похідними варіаціями, які суті висловлюваного кардинально не змінювали, хіба що підсилювалися лексикою, яку ми, як люди виховані, відтворювати тут не наважимося нізащо) і виявився найпоширенішою словесною реакцією місцевого «народонаселення» на запровадження воістину бузувірського табу, – але, прецінь, на перших порах така реакція була лише наслідком емоційного вибуху, зате згодом, коли дим від того вибуху розвіявся й дещо почало прояснюватися і стала спадати полуда з очей, – відкрилося, що сечею у всій цій історії навіть близько не тхнуло...

Хоч документально сформульоване й вивішене на дошці наказів пояснення такого табу («...з метою запобігання виникненню несприятливих умов, що можуть призвести до підриву виконання основних виробничих показників усього молочно-

тваринницького комплексу, усунення загрози негативних тенденцій, у результаті яких може мати місце зниження рівня ефективності природного осіменіння ВРХ на фермах радгоспу, недопущення причин нераціонального знесилення і ослаблення функціональних якостей і продуктивності племінних биків у відтворенні стада...») мало би справляти враження «крайньої необхідності», однак незвична пафосність і надмірна витіюватість довжелезного речення, складеного цілком у дусі офіційних матеріалів партзбіговиськ, викликала у недовірливих карвинівчан підозру, що їх дурять, – і то дурять неперемінно!

Бики і принцеси

Скажемо прямо: якби начальство взялося просто водити людей за носа, не було би це ані бозна-якою новиною, ані диковиною, таке-бо у тій чи іншій формі траплялося постійно, а відтак нарід підлеглий, як ставалося уже не раз, тим дурисвітством не надто переймаючись, хіба лиш покрутив би пальцем біля скроні: мовляв, якому це пришелепку така дурня втелющилася? – ото й по всьому... Найпевніше, так би сталося і цього разу, якби, по-перше, це не стосувалося, як не прямо, то опосередковано, дуже багатьох в селі. А в другу чергу, якби до когось – чи то «сильно вумного», чи «тверезомислячого» – знагла не навідалося цілком резонне запитання, – десь, приблизно, таке: «А з якої це пошесті фермерські бугаї раптом стали такими хирлявими?»

Зрештою, може бути, що подібні резони навідувалися й не до однієї голови, ані стверджувати, ані заперечувати цього ми не можемо, так само як не

можемо, до глибочезної нашої прикрасі, із певністю сказати, хто ж, власне, був тим прозірливцем, у певному сенсі, може, й унікалом, котрий, не полінувавшись розкинути туди-сюди мізками, зміг наблизитися до несподіваної розгадки, а саме – до викриття того, що поява ненависного циркуляра жодним чином не диктувалася турботою про кондиції биків. Бугаїв на фермах значилося більше десятка, а корів по селянських хлівах – може, зо дві сотні. Отже, вдавшись до простих арифметичних дій, нескладно було дійти висновку, що загрози для фермерських биків не проглядалося ніякої. Покрити дві чи три зайві особини в тиждень – для самця, навіть і не молодого, не так вже й архіпроблематично, можна навіть сказати, що суцзя дрібниця. А ще й, крім того, підмічено було, й неоднораз, що на «чужих» корів застрибували бугаї із набагато видимішою охотою, аніж на «своїх», фермерських (*тут саме впору згадати карвинівського доморослого поета Костяна Станяка, котрий залишив по собі й такі рядки: «Бик – не мужик, а все ж / Нова <...> миліша йому теж!»*), – хтосьна чому так відбувалося, якихось наукових, хоч би й приблизних, досліджень з цього приводу виявити не вдалося, відтак хіба лиш можемо із тих спорадичних спостережень вивести припущення – може, й доста хибнувате (чи й навіть хибзувате) – на кшталт того, що пояснення такої поведінки бугаїв треба, вочевидь, вбачати у наявності у них естетичного смаку. Смаку, очевидно, специфічного, і не до такої, зрозуміло, міри витонченості, як у самців, приналежних до двоногого поріддя (і то, далєбі, не усіх), а лиш смаку, не виключено, такого, що ґрунтувався на ефекті елементарних приємних відчуттів від самого факту споглядання. Справді-бо, «принцеси із хлівів» зазвичай

були доглянутішими, чепурнішими. Себто: ребрами не світили; присохле до боків кізяччя було немислимою рідкістю, сливе курйозним винятком; рухалися, може, не граціозно, проте із неабиякою поважністю, тобто не пленталися знесилено, а рівно й розмірено ступали. Ну й найголовніше: навіть вирла «принцес із хлівів» світилися якимось по-особливому, із якимось зачудованим осяянням чи що, може, тому, що, на відміну від фермерських корів, бугаїв вони бачили (просто бачили!) нечасто...

Зрештою, усе це – лиш наші намагання збагнути приховану суть речей. Далєбі, того, хто прагне ясності за всяку ціну, не може зупинити навіть те, що припущення, явлені як наслідок ревних пошуків відповіді, у підсумку кінцевому можуть виглядати вкрай сумнівними чи малопереконливими. Важливим є не так сам зміст припущення, як те, що воно має з'явитися, і то з'явитися конче, будь-що й за будь-яких умов, а те, скільки у ньому правдоподібності – вирішального значення не набуває.

Мовчання ягнят

От ви, може, думаєте, що фортель із наказом мав би спричинити як не масове збурення, то бодай вилитися у якесь несприйняття? І що ж?

Невдоволення, звісно, таки мало місце, але виявилось воно затисненим у кожного глибоко всередині. Явно, а ще й прилюдно, демонструвати своє обурення в голову нікому не прийшло, бо виказати його неприкрито виглядало би не інакше як спротив владі (та, зрештою, не тільки виглядало б, а так би й трактувалося її представниками), а спротив владі – хай і не владі у сакральному смислі, а просто начальству –

було річчю немислимою, за такі прояви, навіть несподівані, по голівці не погладили б, це вже напевне.

Ситуація, загалом, печальна і, ніде правди діти, у суті своїй зовсім не унікальна. Цілком типова ситуація!..

Тільки не варто поспішати із упередженими висновками про повальний інфантізм або ж заледве не печерне страхопудство. Подібні звинувачення можуть собі дозволити тільки занадто гарячі і скорі на судилище маніакальні таврувальники – любителі піддавати обструкції будь-кого і що завгодно за найменшої нагоди, а часто-густо і без неї; як мовиться, було б бажання прискіпатися, підстава ж запросто знайдеться.

Робити скоропальні закиди щодо злощасної смиренності і рабської покірності – діло нехитре, великих труднощів не вимагає, тим паче у випадку, що нарочито сприймається як ґранично зрозумілий, одначе така позірна легкість сприйняття є вочевидь оманливою; інакше кажучи – банальним спрощенням, яке для зваженості висновків є не тільки небажаним, але й недопустимим. Не забуваймо, що у будь-якої медалі є дві сторони, й обидві вони однаково важливі, бо тільки вкупі являють цілісність і цінність, аж до такої міри, що нерідко навіть неможливо визначити, яка є головною, а яка другорядною.

А відтак до «мовчання агнів» по-карвинівськи, саме у варіації кінця тисяча дев'ятсот шістдесятих, можемо ставитися як завгодно, одначе якби ви узялися дослідити природу цього феномену, то найперше, що вас спіткало б – це те, що вас би просто засміяли.

Ні, цілком можливо (ба й найвірогідніше), що вам не довелося б щільно затуляти долонею вуха заради

убереження барабанних перетинок від галасливого гомеричного реготу. Найпевніше, що й прямо в обличчя вам не хіхікали б також. Та й очей, либонь, так само не запльовували б. Зрештою, й до будь-яких інших очевидних ексцесів діло би нізачо не дійшло.

Ваше намагання просто-напросто проігнорували б, а якби й знайшовся хтось, готовий на цю тему подискутувати (утім, щоб таки знайшовся – залишаємо під великим і жирнющим знаком запитання), умозріння ваші були б розбиті наголо простим і переконливим, як удар штахетиною, доводом про цілковиту надуманість проблеми: мовляв, сам по собі привід занадто мізерний, аби через нього наражатися на конфлікт із начальством. Воно й так: яка корові різниця, радгоспний бугай її покриє чи нерадгоспний? А якщо вже без різниці самій корові, то з якого лиха перти супроти рожна її хазяям? Аби до чогось такого вдаватися, треба бути несповна розуму – феноменальним і непробудним ідіотом, котрий не може чи не хоче зважати на непохитну очевидність того, що будь-який конфлікт із начальством ні до чого доброго не приведе, хоч би як він не розгортався, фінал запрограмований наперед: верховоди – на білому коні, піддані – по вуха у лайні.

Наразі ж треба визнати, що усі ці зауваги занадто відсторонені, ба й непомірно віддалені, від суті головного, того, що безпосередньо вказувало на неприємну правду, заодно укотре підтверджуючи глибину і справедливість відомої дефініції, що дійсність, навіть якщо це дійсність усталеного і розміреного існування, завжди таїть неочікувані несподіванки.

Нещасна жертва примусу до перелюбу

Неприємна правда, що негадано відкрилася в усій своїй неприглядності, була у тому, що невідома сила, із чиеї подачі й з'явився одіозний циркуляр, добряче постаралася заради кишені підприємливого тандему Острицького і Маєвського (одразу маємо зробити ремарку, що на директора радгоспу, котрий своїм підписом освятив злочасного папера, подумати ніхто не наважився, принаймні, уголос подібна крамола не озвучувалася). Саме-бо Роман Острицький і Ладьо Маєвський на двох, по-сусідськи, тримали єдиного на все село нерадгоспного бугая. Конкуренції фермерським він, зрозуміла річ, скласти не міг – не у плані бичачої спроможності, а, передовсім, із причин, які диктувалися елементарною зручністю: куди було ближче, туди хазяї і вели корів. А ближче переважно таки було до ферм, тож навіть та обставина, що Острицький із Маєвським правили за злучку помірнішу ціну, ні на що особливо не впливала, затребуваність їхнього бугая виявилася до такої міри нікчемною, що його утримання починало ставати важезною обузою. Ступінь цієї обузи легко виміряти фразою: «Воно ж стільки жере!» – цю сповнену неймовірного розпачу тираду Острицький вивергав щонайменше тричі на день... За підозрілим збігом, фраза ця зникла із Романового лексикону буквально того ж дня, коли на стенді біля контори був вивішений той самий, неодноразово вже нами згаданий, обіжник – а, отже, із цього факту напрошується висновок, що якщо у більшості цей документ викликав негативні емоції, то для деякого, як-от Острицького, його поява могла бути сприйнята за манну небесну.

Аргументами для пересудів стало також те, що то Ладя, то Романа, а бувало й обох вкупі, заледве не в обнімку, почали частенько підловлювати на заскакуваннях до хати Петльовича, й обставина ця виглядала більш ніж красномовною, адже раніше що Острицького, що Маєвського роками не замічали не те щоб на подвір'ї, а й навіть на дальніх підходах до Петльовичового обійстя.

Петльович у карвинівській ієрархії був особою, за чином (та й місцем розташування кабінету у конторі), може, не із найперших лав, але далеко й не останньою. Тут одразу маємо вказати, що Петльович – це не було прізвище, так на нього прозивалися через особливості дикції його дружини, котра замість твердого «р» вимовляла сильно пом'якшене «л», оскільки ж, явно із гордості з приводу чоловікового статусу, мала звичку називати його виключно по батькові, причому не тільки на людях, то й нічого дивуватися, що мало-помалу цей манір перейняли усі кругом. Утім, мав Петльович ще одне прізвище – Деятель, пристало воно до нього після того, як хтось (вже достеменно ніхто навряд чи й скаже, хто саме), виходячи із його кабінету, спересердя грюкнув дверима і голосно, аж надворі було чути, вигукнув: «Ви тільки гляньте, оно-го який деятель!»; здається, це друге прізвище із деяких пір стало навіть частіш уживаним, очевидно, не в останню чергу тому, що з погляду характеристичного виявилось значно ближчим, себто більш відповідним, самому «образу і подобію» цього зовні простакуватого, насправді ж вигадливого й хитруватого, супчика – великого умільця удавати із себе «оно-го якого деятеля», а ще більшого мастака комбінувати усілякі вигадливі способи урвати дещо від життя, використовуючи для цього як не явні, то

приховані можливості свого службового становища. Щоправда, маємо віднести до його беззаперечних заслуг, що ніколи й ні за яких обставин занадто не заривався і нестримним амбіціям волю не давав, тобто від землі й реалій не відривався, усе скрупульозно зважував і по-дурному зопалу не ризикував, планів розжитися невміру й за всяку ціну не виношував. Волів просто чимось непогано, а головне ще й непомітно, пожитися, – так, щоб нікому в очі не кидалося, за руку не упіймали й комар носа не підточив.

Хтозна, чи мали якісь реальні підстави припущення на предмет існування таємної змови троїстого союзу в особах Острицького, Маєвського і Деятеля–Петльовича, а якщо й мали, то наскільки вони були вагомими, але жорстока дійсність дуже скоро внесла свої корективи, і то корективи непереборні. Ох, недаремно ж Микола Михальчук, сільський ветеринар і найближчий сусід Острицького, попереджав: «Майте розум, хлопці! Угробите тварину!» – але ж ні, не дослухалися й тільки безпечно відмахувалися. І що ж? Через якийсь час бугай, не витримавши непомірних навантажень, узяв та й відкинув ратиці. Що, загалом-то, не важко пояснити: покривати щодень коли три, коли чотири, а коли й п'ять жагучих до спарювання самиць – діло непросте й непомірно виснажливе. Тому ж, у кого щойно сказане викликало легковажний осміх, можемо порадити спробувати повернути цей фокус самому, бодай би упротяг кількох днів, ну, хоч би й тиждень; про кілька тижнів – балачку навіть не заводимо, а вже про місяці – то й поготів!..

Одначе ж: комусь лихо – комусь втіха, комусь збиток – комусь зиск.

Бугай здох, хай живе бугай!

Прибиті горем Острицький і Маєвський від світання до смеркання заливали трагедію «іліківкою», «біломіцином» та іншою всячиною, особливо не перебираючи ані видами пійла (аби з градусом), ані компаньйонами (сердобольців, готових у важку годину розділити із ними гостроту втрати, а ще, до того ж, і за їхній кошт, знаходилося достатньо, сиріч рать незлічима, і це переконливіше за будь-що доводило, що ревних мужів, наділених чуйною вдачею і благородністю нутра, у селі не бракувало), – те, як це відбувалося, можна переказувати довго й фантазійно: і скільки та чого було спожито; і кого, куди й навіщо було послано; і скільки скупих чоловічих сліз було пролито, бо ж, як не крути, а правду не сховаєш – не така вже й рідкість, коли чоловіки, неслабо хильнувши, стають вразливими й плаксивими, неначе діти; і...; і...; і... Таки було б що розповісти, та й, чого таїтися, хотілося б, ще й як, адже це лише здається, що у подібних млявоплинних okazіях чогось цікавого негусто. Були би очі, вуха і хотіння, такого можна навиловлювати, таких інтриг і карколомних пертурбацій навідкривати, що мало не здається!.. Притичина, чому ми не братимемося розгортати цю лінію далі, криється не у творчій лінії чи небажанні, – якраз навпаки, самому авторові відмова ця, повірте, дається нелегко, – бігме, притичина лишень у тому, що ця шматина нашої оповіді вже й так занадто, аж дуже, затягнулася...

Отож наразі хіба тільки й обійдемося стислим описом цинічного діяння, по-іншому його ще можна обізвати нахабною оборудкою; нахабною, бо назагал все проглядалося занадто явно, – було це чистої води

крутість, замисел і смисл якого проявився штибом хоч і каверзним, у певнім прояві, либонь, і мерзенним, але й по-своєму знатним. У тім сенсі знатним, що, не відаючи того й не підозрюючи, безіменні (власне, просто невідомі нам) карвинівські видумники воскресили із праху забуття хрестоматійну середньовічну формулу: «Le Roi est mort, vive le Roi!», – а проте, жодним чином не принижуючи вагомості й неординарності цієї події, маємо усе ж зробити небезпідставне припущення, що навряд чи хтось у селі мав про вислів цей бодай таке-сяке уявлення.

Звісно, ми можемо й помилятися (і, напевно, кажучи, було би здорово, якби це виявилось саме таким випадком), але, здається, цілком могло би статися, що похизуватися тонкощами знання обставин виникнення фрази «Le Roi est mort, vive le Roi!» не спромоглася би навіть учителька історії Текля Макарівна Дзендзелівська, і то не спромоглася б не внаслідок якихось там фундаментальних фахових прогалин, а лишень тому, що, по-перше, французької не знала (і це при тому, що через якусь хронічну болячку мала особливість говорити «в ніс», а, отже, коли би їй прийшла у голову думка навчитися *en français*, із прононсом проблема не постала б), по-друге ж, на ту пору була історичка уже майже такою ж давньою, як і сам предмет, який вона, не випускаючи із рук міцнющу букову указку, героїчно намагалася втовкмачувати у школярські голови – втовкмачувати стоїчно і уперто, у скрупульозній відповідності, слово в слово, із написаним у підручниках, а там фраза ця якщо і подавалася, то тільки у перекладі.

Але ж не в тому справа! Не в тому!..

Та й не у тому навіть, що ніхто не прокричав ані французьке – «Le taureau est mort, vive le taureau!», ані

перелицьоване по-нашому – «Бугай здох, хай живе бугай!», – брехати не візьмемося, таки жоден із цих варіантів не струсонув повітря й не прокотився громовим відлунням над дахами карвинівських хатин, зрештою, ніхто й пошепки не проронив нічого подібного. Напевне, неспроста, по-іншому, либонь, і бути не могло, й це варто розглядати як ще одне підтвердження того, що не завжди слова у діло в'яжуться, зате ж діла нерідко уладнуються мовчки або ж, принаймні, без зайвого розголосу, особливо наміри зловредні й темні, ті, що потребують втаємничення й посвяченості у деталі задуму вузького кола чи то дружків, чи то поплічників, ну, ще й інколи, може, залежно від обставин, щіпки прислужників та посіпак.

Скільки було посвячених цього конкретного разу – нам, на жаль, вже ніколи не дізнатися. Так само й про те, хто усім вершив, можемо хіба що здогадуватися, але це лише припущення, до того ж, припущення абсолютно нічим не підтверджене, отож і розпатякувати щодо наших підозр не станемо, – обмежимося лише викриттям самої схеми, може, далеко й не геніальної (та, найпевніше, таки що геть не геніальної, бо нічого виняткового чи оригінального, якщо розібратися, у ній не було), але, одначе, не позбавленої ознак доволі-таки вигадливої комбінації. Вигадливої – саме і тільки у розумінні добре продуманої. Те, що на перший спозир виглядало аж занадто безхитрісно, сказати б примітивно, насправді виявилось разуче вдалим поєднанням простоти ідеї і вивіреного розрахунку.

Непохитна заведенція

Прикро, звісно, що нам нізащо не вдасться дослідити і відтворити в деталях хоч би незначну дешифру маніпуляцій, які передували появі на дошці об'яв ще одного циркуляра, що доповнював вже добре відомого нам наказу, – доповнення це сповіщало буквально таке (стилістика і орфографія збережені):

«Ідучи на зустріч множественних просьб трудящихся із числа утримачів лічних корів у частині задоволення їхніх потреб осіменіння, проведення осіменіння на фермах радгоспу дозволяється в порядку винятку, т. є. у сугубо вільний від основної зайнятості племінних биків час з оплатою 2 крб. 52 коп.».

– А чого два п'ятдесят дві? – не один, бувало, задумливо шкріб п'ятірнею потилицю, заледь не до химерства увихаючись, звідки узялася саме така такса, поки не докумекали: «Та це ж?.. Он що!..»

Просвітлення це, як здебільшого й водиться, виявилось штукою чисто випадковою. Найпевніше, просто комусь зненацька бахнуло у мізки, що акурат саме у таку ціну обходиться «півлітрушечка казюночки» у сільському продмазі. Поза усяким сумнівом, це була більш, аніж очевидна, підказка, завдяки якій ланцюжок кропітких висновувань отримав своє логічне продовження – і, таким чином, усе одразу стало на свої місця.

А ще, теж незнано хто (але, видно, достоту кмітливий та наділений ським-таким вприском гумору), довезькав хімічним олівцем поруч із «2 крб. 52 коп.»: «*натурайю*».

Із приписки тієї, зробленої неоковирними кривулястими літерами, всі жваво і з охотою

потішалися. Присійбо, потішалися не із граматичних огріхів. Та й мало хто недолугості ті був здатен підмітити, із причини цілком прозаїчної, а саме тієї, що до стенду із оною галіматьєю публіка вчащала все більше така, що до числа бодай приблизно підкованих у правописі належали хіба одиниці. При бажанні ми, напевно, осилили би складання невеличкого, десь так на прізвищ три-п'ять, реєстрика цих рідкісних екземплярів, от тільки потреби у тому, а ще й потреби докінечної, наразі немає ніякої.

«Натурайю» то й «натурайю»!.. А, зрештою, не повинно бути сумнівів, що і без тієї приписки ніхто би до бугая й не надумався потикатися без «півлітри» – так було завжди, отже, це була річ, так би мовити, сама собою зрозуміла; сказати б, річ традиційна й основоположна, сиріч засаднича, одна із незмінних і непохитних заведенцій, золоте правило, дотримання якого зовсім не вимагало якихось нагадувань чи принук. Не станемо наполягати, ніби звичай цей всотувався із молоком матері, одначе й великого перебільшення у такому твердженні, мабуть, таки б не було.

*«У щастя людського
два рівних є крила...»*

Прецінь, саме поняття «натура», у тому значенні, як тут нами подано, належало би розглядати, отже, й сприймати, винятково як одну із найхарактерніших квінтесенцій усього «життя радгоспного».

Спостереження це, звісно, далеко не оригінальне, у цьому сенсі карвинівчани, попри поодинокі випадки непомірного марнославства, ніколи й не грішили виказуванням претензій на лаври законодавців цієї

суціль поширеної моди (хто пам'ятає ті часи, із легкістю зрозуміє, що мається на увазі); залишається хіба здогадуватися, що, можливо, це був не настільки вияв їхньої природної скромності, як те, що не робили вони цього, тобто не висували претензій на означену першість, тільки тому, що уми їхні, і очі, і усеньке ество здебільшого цілком були віддані заняттю куди більш вагомішому, а саме постійному і непокійному пантруванню: «Хто пішов/пішла?» і «Що поніс/понесла?» – ці два нерозлучні, як сіамські близнюки, запитання цілком заслуговували на гідне увічнення якщо не в бронзі, то бодай у бетоні. Міг би вийти доста оригінальний символ, скажімо, у вигляді стели на приземкуватому широкому постаменті, із розпростертими у різні сторони рушниками, посередині зв'язаними міцним вузлом (еге ж: «У щастя людського два рівних є крила...» – ось що це мало би означати!), ну й, само собою, із викарбуваними аршинними літерами фразами: «Хто іде?» – з лівого боку, «Що несе?» – праворуч.

Дивно, але чомусь ідея спорудження подібного пам'ятного знака так ні до кого й не навідалася. А жаль!..

Хороба з ними – дорогоцінною бронзою чи менш вартісним, але й важкуватим для втілення скульптурного замислу, бетоном! На крайній випадок Вітька Стецюк запросто міг би виготовити стелу із грубих дубових обаполів. У цьому разі із самим матеріалом, вочевидь, проблем би не виникло, головним завданням стало би відповідним чином зарядити порцією натхнення Стецюка – окрім того, що мав Вітька золоті руки (це був факт безперечний і відомий всім), мав він ще й не менш знамениту особливість, яка проявлялася у тому, що на суху

горлянку золоті його руки абсолютно ні до чого не стояли. При цьому не скажеш, що був Вітька безпробудним п'яницею. Хильнувши чарку, другу, а потім, після обов'язкового перекуру, третю, починав шукати собі заняття (у тому разі, звісно, якщо не мав певного плану зарання), а вже коли брався до чогось, то горілка, що залишалася після причащення на споді чекушки (улюблена Стецюкова тара, іншої він принципово не визнавав), цілком могла й скиснути – такий Вітька був затятий, що, захопившись справою, забував про все на світі, навіть найнеобхідніше: бувало, не тільки за увесь день у роті й рісочки не мав, а й на похід до нужника часу не викроював, терпів до останнього, доки не підкручувало так, що мусив зриватися і мчати підтюпки, на ходу розщібуючи штани та з усієї сили стискаючи долонею матню, аби стримати передчасне виверження... А ще якби хто підкинув би таки Стецюкові ідею з пам'ятником, то й гадати не доводиться, що він не обмежився б видряпуванням самих лише слів, а й неодмінно оздобив композицію усякими різьбленими штучками – віньетками, елементами пейзажу, фігурками людей, – щодо цього був Вітька великий мастак!.. Загалом, персона Вітьки Стецюка заслуговує окремої уваги; прикро, що доля йому судилася химерна, із цілком безрадісним, драматичним і занадто раннім фіналом, – але про це оповімо, може, згодом...

*Лектура на полях:
про ризики письменницьких затій*

Наразі ж пора нам, мабуть, вже й описуванню катавасії із бугаями рішуче покласти край, попри те навіть, що сюжетик цей можна ще роздувати-

розтягувати практично до безкінечності, бо ж тривало неподобство це не один ще місяць, – либонь, що й не один ще рік, – а відтак, певна річ, якщо заповзятися й добряче поколупатися у захаращах пам'яті, можна видлубати якусь додаткову порцію епізодів; але то вже будуть хіба такі-сякі нюанси, мізерності, які мало що додадуть до загальної картини; а ще ж, крім того, як і всяка розтягненість, можуть навіяти на читача втому, ба й нудоту, знагла відбивши будь-яку охоту до подальшого читання.

Зрештою, вже й так відчуваю, як тобі, читачу, уривається терпець! Егей-гей, не варто й дивуватися. Та я цього і не роблю: яко шкрябоперу, не геть позбавленому притомності, належить-бо й самому брати втямки, що занадто, та просто непомірно-таки, виявився розділ цей предовго-довгим, аж до такого ступеню, що порівняння «як собача пісня» стосовно нього буде характеристикою не тільки допустимою, а й більш аніж доречною. А отже, врешті-решт, маємо рішуче припідняти завісу страшенної таємниці, розголошення якої ми до цього цілком свідомо уникали, усіляко відтягуючи час заради збереження бодай мізерної інтриги. Так би мовити, приберігали для ефектного фіналу.

Хоча, утім, хто його знає, наскільки цей хід у кінцевому підсумку виявиться виправданим.

Тайник у дуплі

Зрештою, таємницю, про яку ішлося вище, варто було би охарактеризувати не так страшенною, як незбагненною, а ще більше – просто кумедною; можна сказати, що й анекдотичною.

Дорослі, здавалося б, дядьки, – та один давно уже й не дядько, а стопудово дід, – й отаку химерувату забавку затіяли, що личила хіба що дітлашні. Недарма ж кажуть: що з літ, то з розуму. Еге ж? Грубо, звісно, але якась крихтинка істини у такому висловлюванні, на жаль, таки присутня.

Дивацтво, вряди-годи розігруване Петром та Іліком, у суті своїй було такою собі копією кіношного кліше, та тільки ось у безпосереднє, а, отже, й про свідоме переймання тут навряд чи може йтися. Хоч творці пригодницьких фільмів «усіх часів і кіностудій» вдавалися, вдаються (та, певно ж, і будуть вдаватися) до одного типового прийому, а саме використання у сюжетах усіляких тайників, – треба, мабуть, мати дещо схиблену уяву, аби анітрохи не вагаючись узятися моделювати ситуацію, у якій Ростовцева із Лосем із казна-якого ахінейства знагла перемкнуло: «А чи не учудити нам так само, як оті шпійони із кіна?»

Кому саме, Лосю чи Ростовцеву, за яких обставин і з яких спонук утеліщилася в мізки така примхлива, достоту навіть чумна ідея, – ані з певністю про те казати, ані навіть робити якесь припущення не виглядає можливим. Але менше з тим!.. У жоднім-бо разі те, що нам невідомі причини й передумови виникнення якихось речей, на самому факті їхньої достеменності не позначається ніяк.

Лосеві нічні походеньки, попри враження їхньої нібито незамисловатості, усе-таки не були ані валанданнями заради збавляння часу, ані пустим сновиганням, позбавленим конкретної мети. Бо мета таки була. Та ще й яка! Бігме, конкретнішу годі й уявити.

Правду кажучи, з'явилася мета ця не одразу, тобто у Петрових думках і розкладах запанувала вона

не від самого початку, але, утім, із якогось таки часу, виникнувши цілком спонтанно, наповнила його заопівнічні променади очевидною, сказати б виразною, змістовністю, яка проявлялася в тому, що чи то у першу чергу, чи перегадом, чи й наприкінці свого походу – залежно від настрою або ж якихось інших факторів – мав він неодмінно добратися до старої і грубезної, зі стовбуром у два обхвати, тополі на краю невеличкого пологого пригірка неподалік клубу, із поближнього до Ілікової будки боку. Саме із цим деревом і була напряду пов'язана «кумедія», розігрована «давно уже не дітлахами» Ростовцевим і Лосем.

Зрештою, облишимо плести інтриги, себто знов-таки тягнути за хвоста кота, натомість сповістимо одразу, що у стовбурі тополі було глибоченьке дупло, у яке Ростовцев, залежно від отриманого від Лося завдатку, раз або ж двічі на тиждень, найсуворіше дотримуючись засад конспірації, опускав на грубій капроновій нитці пляшку із самогонкою. Кінця ж нитки кріпив ззовні, хитромудро маскуючи у розщепинах кори. Звісно ж, можна чудуватися, і то немало, що упродовж тривалого часу, відколи Ілік почав проробляти ті систематичні маніпуляції із доправлянням пляшки у дупло, йому вдавалося уникати виявлення, тобто не бути викритим, хоч би й унаслідок чийогось чисто випадкового інтересу.

І це при тім, що він особливо й не скрадався, ба навіть навпаки.

Бувало й навмисно привертав увагу, причому в доста специфічний триб. Зазвичай, коли певності, чи не візьмуться знагла пасти чийсь призиристі очі його переміщення у напрямку тополі, в Іліка не було, він удавався до неоднораз випробуваного відволікаючого

маневру: зрапта зривався бігти підстрибки до дерева, то вигинаючись, то затискаючи матню долонею, тобто зображав, як йому катастрофічно приспічило. І треба віддати належне Іліковому артистичному таланту, бо виходило у нього це переконливо й цілком правдиво. Зрозуміло, що й підглядати за сердегою, приневоленим обставинами ховатися за стовбур дерева подзюрити, охочих нізащо не знайшлося б. Що ж, саме на це Ростовцев і розраховував.

*Парадоксальна паралель:
Карвинівка й Брюссель*

Маємо визнати: ті Ілікові сподівання виявилися достоту недаремними.

Це було, якщо зволите, стовідсоткове влучання у десятку!

Все-таки Карвинівка – це вам не Брюссель, жителі якого бозна-скільки вже століть милуються фігуркою абсолютно голого хлопчура, що справляє малу нужду у фонтан. Нахилами до захоплення специфічною екзотикою, яка не має абсолютно ніякого практичного застосування із міркувань ведення хазяйства, карвинівчани вочевидь не страждали. Традиції, стиль життя і виховання мешканців пересічного українського села нізащо не сприяли виникненню культового інтересу до пісяючих типів, а все тому, що ані дивизни, ані естетичного чи будь-якого іншого задоволення у таких-от композиціях їм у жоднім вияві вбачати не доводилося.

Діла сортирні

Ну, та і яка ж до біса дивизна!

Таке суспільне благо як сортир загального користування був на усе село один, ще й поставлений він був у місцині на видноті, одразу за конторою й буквально навпроти дверей продуктової крамниці, – як насміхався Галай, «під недремним оком дирекції і народного контролю», – не важко й здогадатися, що комфорту ця обставина аж ніяк не додавала, відтак світлої пори навідувалися у сортир хіба що тільки у випадку крайньої безвиході, коли вже не було куди подітися. У іншу ж, темну пору доби наважитися на вояж до сортиру могли хіба лиш безбашені відчайдухи, оскільки освітлення там не було, найпевніше, унаслідок чийогось непохитного переконання про очевидну зайвість і нераціональність подібних фешенебельних умов. Треба визнати, що такий підхід виглядав логічним, не так у сенсі заощадження електрики, хоча й це було річчю геть нетривіальною, як із урахуванням того, що сільський ландшафт чаїв незлічиму кількість найрізноманітніших і найпримхливіших альтернатив, скористатися якими будь-хто міг абсолютно вільно й безборонно.

А от на предмет ситуації із походом до загального клозету у виняткових випадках, то, власне, так і було задумано.

Копнувши в історію, виявимо ось яку перипетію. Коли на стіл директора радгоспу ліг циркуляр із району щодо «покращення санітарного стану центральної садиби», одним із пунктів якого персонально йому рішуче приписувалося «вирішити питання облаштування громадської вбиральні», Василь Трохимович, стиха матюкнувшись («Геть вже подуріли! Посівна на носі, а їм – усе кидай і сральню подавай!»), зібрав цілу нараду. Розумів, що відкараскатися не вдасться, тим більше, що

підозрював, звідки у цієї причуми ноги ростуть, а тільки-но до його кабінету упихнувся, сяючи, мов нова копійка, комсорг, здогад його миттю переріс у стопроцентну впевненість. Та й для інших покликаних це не було секретом. Аж настільки, що, дізнавшись про причину екстреного збору, бригадир будівельників, відкинувши будь-які остороги, прямо визвірився на комсорга: «Що, добився свого?» – і метнув такого зневажливо-обпікаючого погляда, що будь-кому іншому на місці комсорга впору було б ховатися під стіл. Тільки ж «молодіжний лідер» був не із того тіста, аби отак запросто поступатися, належав-бо до когорти «резерву партії», а це здебільшого була порода затятих і безпардонних вискочок, здатних на будь-яку підлість, отож директор – попри те, що й самого аж розпирало припечатати комсорга гнівною тирадою: «Сучий же ти син! Через те, бач, що Лізці, як припре, далеко із контори бігти до хати, влаштував таку завертінь!» – узявся вирулювати ситуацію й гасити конфлікт на самому початку, поки не дійшло до ексцесів значно загрозливіших.

На деталях зациклюватися не будемо, скажемо тільки, що спершу Щербина нівелював звинувачення на адресу комсорга, суворим тоном пославши бригадира будівельників. Куди послав? Не так уже й далеко, зрештою, через дорогу тільки – у бібліотеку: «Ви би, Пилипе Петровичу, замість пивної один вечір краще присвятили б ознайомленню із відповідними рішеннями цека партії із цього питання!» – зачувши це, Пилип Петрович широчезно роззявив рота і очамріло вирячив очі. Та так і застиг, причому надовго: що-що, а факт, що Лізчиною проблемою перейнялися аж у Кремлі, та ще й розродилися спеціальним рішенням, справив на Пилипа Петровича ефект,

порівнюваний хіба що із недавнім поцілюванням у його голову цеглини, що звалилася із руки зіваки муляра якраз у той момент, коли бригадир, стоячи унизу під дощатим настилом, ні з того ні з сього узявся розхитувати конструкцію – не зі злого, звичайно, умислу, як могли би зводити наклеп підступні недоброзичливці, безпідставно приплівши до причин оказії те, що за хвилину до цього бригадир погиркався із підлеглим, а єдино заради того, аби упевнитися в надійності риштування. Риштування виявилось добротним. Неочікувано міцним виявився і череп Пилипа Петровича, хоч, либонь, у тому, що при ударі об бригадирове тім'я цегла розсипалася на крихти, фактором визначальним усе-таки стала нікудишня якість будматеріалу. Та все ж таки, хоча й відбувся Пилип Петрович незначними подряпинами і легким переляком, пережитий стрес не минувся даремно. Ятриста думка про непередбачуваність долі та що усе залежить лишень від випадку й везіння, уп'явшись в мозок, наче кліщ, загрожувала потроху-помалу перетворитися у натуральний бзик, незрідка аж так вже дошкуляючи, надто ж вечорами після роботи, що якби не чайна та чуйні, готові завжди прийти на виручку приятелі, то й вирятунку не було б ніякого.

І поки Пилип Петрович, звідавши неабияке потрясіння, перебував у стані, близькому до відключки, такої собі напівпритомності, коли очі бачать, вуха чують, а до мізків нічого не доходить, обмін думками було завершено й усе було вирішено, і то вирішено цілком мирно; так би мовити, без зайвих дебатів, а, головне, без мордобою. Задоволений комсорг одразу ж помчав (та, власне, полетів на крилах) звістити Лізуню, що близиться невідворотний і остаточний кінець її митарствам – і «скоро, зовсім

скоро!» настане благословенний час, коли їй більше не доведеться потерпати від потреби томитися по кілька разів на день ходінням через пів села...

Так би, може, у недалекій перспективі й сталося, коли би тоді, як усі вже попідводилися, не подав знічев'я голос Башманівський, головний бухгалтер:

– От ви собі як знаєте, а я вважаю, що ставити туалета за котельнею не варто!

– Це ж чому, Болеславе Івановичу? – глипнув здивовано Щербина.

– Бо почнуть туди ходити всі підряд.

– То хай ходять! – безтурботно відмахнувся директор. – Для того і призначений.

– Наші люди такі, що якщо їх до чогось допустити, то спинку не знатимуть! – розважливо продовжив Башманівський. – І що? Будемо щотижня автобочку замовляти для викачки? Знаєте, у яку копійчину це влетить? У таку, що нам, конторським, на тринадцяту зарплату може й не вистачити...

– А й справді! – хмикнув Василь Трохимович. – Резонне зауваження!.. І що ви пропонуєте? – вимогливо й проникливо водночас зиркнув у вічі бухгалтерові.

– Думаю, найкраще місце для такого об'єкта не за котельнею, а перед!

– Це де?

– Навпроти продмагу...

– Ви це серйозно?

– Цілком! Знаєте, у багатьох... Та що там багатьох? У більшості це вмиль відіб'є охоту!.. А щодо Лізки, то це вже їй самій вибирати, ходити туди чи не ходити... Нам головне що? Вказівку із району виконати.

– І правда ж, Василю Трохимовичу! – підтримав хтось. – Варить голова у нашого головбуха, ще й як варить! Умище! І вовки ситі, і вівці цілі. Чого іще треба? На тому й зійшлися – остаточно і невідворотно...

Сентименальна історія

Хтозна, яким був Лось у молоді літа, нічого не відаємо також про те, яке враження справляв він у пору зрілішу.

Може, замолоду був шибайголовою, за котрим тягнулася предовгенька вервечка найусілякіших пригод, і лишень із накопиченням років та втоми, ну й, аякже ж, також гуль, спроквола постатечнішав? (А що ж, незрідка так буває, он узяти хоч би Марцелькового меншого – котрий потім, коли знайшовся ще один синок, став середульшим, – ото вже ж у дитинстві й парубоцтві був урвитель! Але ж нічого, угамувавшись і подорослішавши, одумався та й вибився в «поважні люди», аж на сторінки підручників і енциклопедій, й тепер місьцеве вчительство, буває, ставить його у приклад дітям, патетично обзиваючи «гордістю села» і «взірцем для наслідування». Щоправда, зазвичай при цьому учителі розсудливо й завбачливо оминають згадки про екстравагантні, іноді й небезневинні, витівки й художества «взірця та гордості» у періоди його підліткового бешкетництва і молодечих буйств. Зрештою, такий підхід є річчю цілковито зрозумілою та легко пояснюваною: як-не-як, а «приклад для підростаючого покоління» повинен виглядати бездоганно; це на сонці можуть бути чорні цятки, репутація ж особистості, на котру рекомендується рівнятися, апріорі має бути незаплямованою).

А, може, був Лось завжди тихим і непоказним, нічим не вирізнявся, жив розмірено і непомітно, так, що прецінь і згадати нічого?

У часи ж, про які тут оповідаємо, поголовно усі вважали Петра грубошкірим, небагатослівним і потайним сухарем, чоловіком собі на умі. Одначе у такому сприйнятті не йшлося ні про яку його каверзність чи хитрість, ані, тим більше, про підступність. Дотично Лося вислів «собі на умі» не мав якогось негативного відтінку, а лиш передавав його відразу до марного чесання язиком. Навіть чарка – та що там чарка, добряча порція також! – не розв'язувала Петрові язика. А це, будь-хто вам скаже, штука незвична й рідкісна; у деякому сенсі, можливо, навіть унікальне явище. (Упротивагу тут можна, до прикладу, згадати такого мовчуна як конюх Федоренчик, із котрого, коли тверезий, слова обценьками не витягнеш. Понюхавши ж корка, Федоренчик враз перевтілювався в осоружного теревенька, торохтів безугаву що попало й урвати його базікання було неможливо, хоч кляпа в рота запихай). Хоча й не можемо стверджувати, що був Петро Лось аж геть небувалим вже німотником, але, таки-так, у компаніях переважно відмовчувався, воліючи більше слухати інших, аніж говорити самому, і навіть зрідка долучаючись до балачок, зазвичай обмежувався короткими фразками й репліками, відтак усяке зронене ним слово уже самим лиш фактом його промовляння безпремінно привертало увагу а то й справляло враження вагомого.

А ще – й у руслі того, про що йтиметься нижче, це істотно – ніколи не був Лось сентиментальним. Принаймні, ніхто не зміг би не те щоб пригадати, а й навіть мимоволі уявити Петра надміру схвильованим,

із печаттю зворушливості на обличчі і тоскним чи повним розчулення виразом очей.

Але вернімося наразі до тополі, без якої, а ще більше без нічних навідувань до тайника в її дуплі, навряд чи судилося б Петрові стати невірним свідком сцени, яка зачепила його буквально за живе й одізналася в нутрі такою мірою, що на щок скотилася скупа сльоза. Лось не одразу й завважив цю свою раптову і немислиму слабину, але й у момент, коли, спохватившись, начеб і відчув вологий слід на вилиці, здавалося, аніякого значення цьому не надав. Ба, навіть до того, щоб змахнути сльозу, зумисно чи машинально, не дійшло...

Огорнутий густою темінню, напружено вдивлявся, приклеївшись плечем до стовбура тополі, у невиразно бовваніючий за кілька десятків кроків силует двоповерхівки. Проглядалися обриси дому, утім, тільки частково, і на те було одразу кілька причин: перша та, що заважали крона ще невисоких, але доста буйнолистих плодових деревець, натиканих вздовж плотика на п'ятачку землі, облюбованому пожилцями під городики і грядочки; причиною другою було те, що небо ніби було затягнене цупким рядном а чи й брезентом; ну, а ще й те, що й у самій будівлі не прозиралося бодай би тьмяного відсвіту – всі до одного вікна ніби теж були надійно запнуті. Не світилося навіть у дальніх шибках другого поверху, у Хом'яків, і це інакше, як за дивовижу, сприйняти Лось ніяк не міг, адже о цій порі там конче мали досягати кульмінації звичні баталії між легкозаймистою до сварки Сонькою і вічно зачмеленим Вітькою. Заінтригований явним відступом від усталеного порядку світобудови, Петро вдався до розмірковувань, що, може, Вітька нині явився додому тверезим або ж

просто Сонька зайве не присікувалася. Хоча, кажучи відверто, фальшива оптимістичність подібних думок була від самого початку очевидна й для самого Лося, бо ж ні за яких умов не повірив би у гіпотетичну можливість помудрішання хоча б когось із цієї парочки невинуватих скандалістів, практично не знаючих перепочинку в роках триваючих обопільних наскоках, щодо обох же водночас таке не уявлялося тим паче. Та, зрештою, усе очікувано і закономірно повернулося на свої місця, якраз у ту мить, коли Лосеві утопічні розмисли зрапта набули більш аніж чітких рис курйозності: «Ех, старий ти пеньок! – ляснув Петро себе по лобі. – У Хом'яків дорослі хороми на другому боці, а з цього ж дитяча...» (До слова, так само на протилежній стороні дому розташовувалися й «дорослі хороми» Ліснухіних, ті теж час від часу бралися влаштовувати сімейні розбірки, утім, масштаби були далеко не ті – Ганці бракувало навіженства, а Шурикової злості вистачало лише на кілька порцій примітивних матюків).

Отож, із огляду на тільки-що наведені моменти, і не маємо, певно ж, чудуватися з того, що у Лося несамохіть пробудилося неабияке зацікавлення жовтавим пасмом, що струменилося від низького, при самій землі ганка в наріжній частині першого поверху. Вибиваючись із вузької шпаринки між стулками дверей подібно до сніпика проектора, світляна смужка вихоплювала клапоть подвір'я у найближчому до Петра підбіччі.

Вряди-годи на доріжці, прокресленій скісним променем білого саява, то в одному місці, то в другому з'являлася чоловіча постать. Вигулькувала й одразу ж пропадала, і Петрові не складало труднощів розгадати ті маневри. Сумнівів не було, що чоловік

просто сновигає туди-сюди, із одного кінця дворику до іншого і навпаки. Не мав сумнівів і щодо того, хто це міг бути. Ну, та й справді, не міг же посеред ночі безпardonно вештатися біля Марцелькового житла хто-небудь чужий? На такого типу нахрапістість навіть злодій навряд чи наважився б, та й злодії у селі нібито перевелися, принаймні, про випадки крадіжок із обійсть поголос давненько вже не ширився. Радгоспне добро розтягували, цупили кому не ліньки, це так, на особисте ж не зазіхали, то й слава богу!..

Однаке ж безпремінне відання того, що то був Марцелько, ще більше розбурхало Лосеву цікавість. Воно й зрозуміло: із якої чудасії пропадати надворі такої сонної пори, замість того, аби ніжитися у теплій постілі? Може, нелад із жінкою? Та ж розмов про якісь чвари між ними нібито ніколи й не було, навпаки, коли-не-коли й до заздрощів доходило, так тихо-мирно все у них зшивалося...

Стулка дверей відхилилася, світло із сіней вирвалося широким потоком, заповоняючи й відвойовуючи у чорноти вже чималенький простір двору, а в самій проймі постала на порозі Галя.

– Що, Марцелю? – розчув Лось її притишений, стривожений голос. – Як він?

– Спить, – пошепки відказав чоловік.

– Не задихається?

– У такому положенні ні...

Пильно пригледівшись, Лось запримітив прихилену до Марцелькового плеча дитячу голівку, й одразу ж пригадав недавню розмову, випадково підслухану ним біля клубу, у якій гурт молодичь навперебій обговорювали нездужання Галиного малого. Якогось значення їхнім словам Петро тоді не надав, зрештою, особливо й не дослухався, а ще й,

пригадалося, коли рушив пріч, віддаляючись, не втримався, аби не хмикнути: ет, мовляв, та ж усі діти час від часу як не таку, то сяку болячку підхоплюють, жінкам же, бач, тільки дай привід язиками поплескати, от і роздули цілу історію...

«Виходить, саме цього разу не роздули?» – майнула думка, і Петро буквально прикипів поглядом до Марцелька із загорнутим в одіяльце синочком на руках.

Галя підійшла до них, обережно погладила малого по голівці.

– Ти не втомився? – спитала у чоловіка. – Дай, може, я вже...

– Та ні, – заперечливо хитнув головою Марцелько. – Мені не важко... Він став легенький, як пір'їнка. Носиш і не відчуваєш...

– Худючий, – здригнувся Галин голос. – А гулі на шії все більшають... І під пахвами теж...

– Все буде добре! – намагався заспокоїти дружину Марцелько, та неждано і його голос зрадницьки затремтів. – Все буде добре, все буде добре! – за мить опанувавши себе, кілька разів повторив рівним розміреним тоном, немовби промовляючи заклинання. – Треба вірити!

– Я вірю, – озвалася Галя крізь сльози. – Тільки ж як важко на це дивитися!..

– Не розкисай! – Марцелько потягнувся до неї вільною рукою, ніжно пригорнув до себе і сина. – Все буде добре! Все буде добре!..

– І все-таки дай вже я його поношу, – утамувавши сльози, наполегливо промовила Галя, – а ти трохи перепочинь. До ранку ще довго...

Ще не раз після тієї ночі надовго затримувався Петро Лось біля дупла, зі щемом у серці спостерігаючи

усе ту ж саму картину: як Марцелько із Галею напереміну носять на руках сплячого сина, притуливши його голову до свого плеча й повсякчас пильнуючи за його диханням. Нерідко траплялося, що Петро на якийсь час немовби забував про справжню мету навідин до тополі й далеко не одразу брався добувати із дупла пляшчину, а, натужно пантруючи за тим, що відбувалося на подвір'ї, коли подумки, коли пошепки, ледь ворущачи вустами, наснажено повторював, наче мантру: «Все буде добре! Все буде добре! Все буде добре!»

Бували моменти, коли із малим щось коїлося, певно, починав задихатися, тоді перелякані батьки бралися його щодуху термосити, або ж хтось із них, рвучко підхопивши синочка, загайно починав із ним підстрибувати, поривисто підгецуючи, загалом, вдавалися до будь-яких способів, щоб розбуркати й не дати зачахнути у в'язлому дитячому тільці життю...

І не дали ж! Кілька місяців болю і страху, незвідь-скільки таких-от безсонних і тривожних ночей, – але, врешті-решт, батьківська всепереможна любов здолала триклятушу недугу. Що з того, що лікарі у стані ступору вилуплювали очі, не ймучи віри й лишень повторюючи на усі лади: «Феноменально! Феноменально!»? Усупереч науці і медичній практиці, те, чого вони не уявляли, сталося.

«Чудасія!» – кажете? Ну-ну...

Медіатори порожнечі < Року 1975-го >

Дощ, сніг та інші атмосферні явища, вкупі із нікудишньою якістю фарб, якими заїзжий – «аж із самого Житомира» – художник кілька років тому лівою ногою (бо ж на праву шкутильгав, а руки були постійно майже зайняті як не ґранчастим стаканом, то обширним станом посудомийниці із радгоспної їдальні) створював сей шедевр наочної агітації, зробили свою паршивезну капость – фарба місцями катастрофічно злуцилася, оголивши островки поїдженої бурою іржею жерсті, що немилосердно понівечили більшу частину тексту, аж до такої міри, що із первинного й бравурно-патетичного:

Ми
прийдемо
до
перемоги
комуністичної
праці!

В. І. Ленін

утворилася цілком нікчемна, абсурдна й
недоладня абракадабра:

М
п д мо
до

е моги
о у тичн
ра

Ініціали і прізвисько вождя при цьому були спаплюжені невідворотними природними процесами «до основанья», тобто зникли цілковито безслідно, ніби ніколи тут їх і близько не було.

Утім, нікому до тих пертурбацій діла особливого не було, хіба парторг Григорчук разів два чи три намагався достукатися (і то, наразі, безуспішно) до глибоко законспірованої совісті завклуба Колі Мельниченка:

– Ти би поправив, Миколо, а то срам же який! Га?

Завклуб смикав плечима, голосно шмигав носом і рішуче переводив стрілки:

– Я, Володимировичу, в цих художествах не мастак! Я на баяні граю, на гелікон-трубі ще можу, якщо Лось нап'ється... Ви б маляра того, що це діло робив, викликали, хай би поправив...

– Художнику платить треба, а у нас на цей рік таких статей витрат не закладено, – брався пояснювати несвідомому елементу Григорчук.

– То ви на наступний закладіть...

– До наступного року он ще скільки! – нервував парторг. – А як із району хто приїде? Та побачить оце-о? – тицяв пальцем на Дошку пошани.

Коля Мельниченко, прискаливши одне око, вивертав голову у бік шосейки і, глибокодумно помовчавши, розроджувався винятково слушною, як на його власне розуміння, порадою:

– А ви їх, як будуть їхать, перестрівайте на трасі та й зразу в рощу везіть, та й накрийте їм там добрячу поляну, та й женщин конторських присовокупіть до них там же... – Зауваживши погрозливе побуряковіння

на Григорчукових вилицях, Коля моментально вносив ясність у «суть вопроса». – Ну, не для того, не, що ви подумали... А щоб просто для компанії...

– Оце ти отако, значить? – знервовано гарячкував парторг. – Отако?

– А що? – безтурботно вибалушувався Коля. – Діло житейське... Та й перший раз вам чи що всяке-разне начальство приймає? Не один же день при должності!..

– Шостий рік! – горделиво випинає груди парторг.

– Отож-бо! – завклуб магічно підносить вгору випрямленого вказівного пальця, мовби зображаючи ним подобу громовідводу, і, поки Григорчук схарапуджено стежить за цими його доволі простенькими маніпуляціями, що були, певно ж, нічим іншим як банальним відволікаючим маневром, моментально оголошує вбивчий вердикт парторговим домаганням: – Агітація – ваша парафія? Ваша! То самі й поправляйте... Я ж вас на баяні грати не прошу!..

– А я тебе на бюро викличу! – висуває останній, найвагомійший свій аргумент парторг.

– А я безпартейний! – парирує Коля. – І навіть вже не в комсомолі! Оба-на!..

– Та це!.. Та це!.. – повискує, полотніючи і втрачаючи самовладання, Григорчук. – Форменне безобразіє! Ось!..

– Це чого ж? Це хіба я сам таке придумав? – щиро дивується завклуб, поволі й ліниво цідячи слова. – Двадцять вісім стукнуло, мене й кишнули...

– Звідки тебе кишнули? – баранкувато глипає на Мельниченка парторг.

– З комсомолу.

Відвернувшись, Коля тричі спльовує через ліве плече, і саме це цілком ритуальне дійство вкінцець вибиває Григорчука із колії.

Ображено закусивши губу, парторг набичено зиркає на завклуба і, рішуче розвернувшись, зривається з місця і підбіжки, здіймаючи куряву, бере курс на радгоспну контору.

– Побіг жалітися! – констатував Коля, супроводжуючи поглядом стрімке переміщення парторгового тіла. – Ну-ну!.. Директора все одно нема! Ну, а якби й був, то й що? Парторгом кого завгодно зробить можна, а завклуби на дорозі не валяються!..

Потім якоїсь темної пори якийсь невідомий «реставратор» підправив залишки гасла на свій копил, дописавши білою емаллю десяток літер, з першими ж променями ранкового сонця чутка про «художества» розлетілася селом зі швидкістю світла і нарід карвинівський, фігурально кажучи, потягнувся до Китайської стіни розглядати, гелгочучи й смакуючи на всі лади, новоявлене «дацзибао»:

Мань
п і д м о с т о м
д о
з н е м о г и
о л ь к у т и ч н у в
р а к о м

– Ну от, докотилися! – скрушно захитав напівлисою головою вчитель Ростислав Тимофійович Масловський, мимоволі зупинившись перед Дошкою пошани по дорозі до продмагу, куди був посланий дружиною із глибоко секретною місією (посилення це кількаразово супроводжувалося суворим попередженням: «Ти ж, диви, нікому не проговорися! Нікому! Ні-ні!») за відкладеним продавчиною «по

великому блату» дефіцитом – замороженою тушкою камбали.

Найприкріше вчителя вразив не сам зміст (на нього, схоже, якихось особливих неґацій у нього не знайшлося, бо ж поголос про гріховні пригоди цієї парочки перелюбників гуляв селом вже з добрий рік), як кілька грубих граматичних ляпів.

– Ну от! – з тихим розпачем проказав Ростислав Тимофійович. – Ну як же так можна?! «Ольку» треба писати з великої, ім'я все-таки. А що це за ахінея – «знемоги»?! «Знемога» пишеться разом! Якщо вже у настільки простих випадках такі дурнуваті помилки роблять, то гріш ціна усій шкільній науці!..

Ще він чи то пхикнув, чи мугикнув щось собі під ніс на предмет «тичнув» – слова, якого ніколи й не чув раніше, хоча про саму дію (чи діяння), яку воно передавало, зайве й гадати не доводилося, бо ж то був якраз той випадок, коли і без словника все зрозуміло.

Житіє сухозне

< Року 1982-го >

Мельник-Харчук (він же Валерій Анатолійович, він же Валерко, він же Вітром Підперезаний) метушливо вигулькнув з-за Китайської стіни, похапки обтираючи на ходу об полу сорочки велике соковите яблуко, зірване із денешти, що росла тут же, за Китайською стіною, майже упритул до клубу. Дерево було вже немолоде, розлоге і височеньке, верхівка його крони сягала заледве не вище даху будівлі; в густій листві яблуні полюбляли ховатися дітлахи-відчайдухи, це був ідеальний спостережний пункт і просто-таки бездоганне місце для підслуховування балачок дорослих, котрі спекотної літньої пори облюбовували цей п'ятачок під денештою, із незмінно густим прохолодним затінком, для вдоволення своєї жагучої потреби... Гм!.. Звісно ж, не тієї, непотребної, пов'язаної зі справлянням нужди... Йшлося винятково про потребу живого і приємного в усіх аспектах спілкування на лоні природи. Як полюбляв висловлюватися з цього приводу Едвард Тичина: «З лона вийшовши, до лона й тягнемось, бо без лона й життя немає!»

День ще тільки-но займався, а настрої у Мельника-Харчука вже був понурий, можна навіть сказати паскудний.

І зовсім не з того, що сонце піднімалося, продираючись, ніби пес крізь реп'яхи, у прогалини похмурої хмари, що розтягнулася-розповзлася вздовж усього обрію на сході, однозначно обіцяючи зміну погоди.

Такими дурницями – буде дощ чи пронесе? – Мельник-Харчук увіч не переймався. Переживати через необмолот зернових чи інші прикрощі від дощів у розпал жнивної пори йому тим паче не доводилося з тієї простої причини, що безпосередня особиста участь у «битві за врожай» до його прямих обов'язків не входила, отже і ніяким боком Валерка не зачіпала.

Для повноти картини, утім, маємо додати, що здебільшого і до обов'язків, йому належних, Мельник-Харчук так само ставився без наймізернішого бодай ентузіазму, з нехиттю і прохолодою. Правда, намагався (і небезуспішно!) цього не виказувати, майстерно прикриваючи цей свій ґандж «бурхливою діяльністю», показної видимості якої досягав невпинним снуванням туди-сюди, зазіранням в усі шпаринки і щілинки, стромлянням носа в усе підряд; гасав, налітав, як вітер, і так само, як вітер, швидко звихрювався, – саме завдяки цьому, ото ж-бо, й заробив це, цілком відповідне його єству і манерам, прізвисько: Вітром Підперезаний.

Відомі, одначе, пізніші спроби вже згадуваного вище Едварда Тичини наректи Мельника-Харчука імполантним Фігаро, але успіхом намагання ці не увінчалися. Чи й не тому, насамперед, що місцевий інтелектуал Тичина, сам будучи особою начитаною і обізнаною у багатьох сферах, безпечно забув розтовкмачити широким масам, що те «Фігаро» означає.

Надмірне ж старання і заповзятливість хай там як, а таки пришпилити до Мельника-Харчука нове прозвище негадано обернулося тим, що по якомусь часі воно міцно пристало до самого Тичини, при цьому ще й дещо трансформувавшись, назавжди і безповоротно втративши «о» на кінці, в обурливе для Едвардового слуху, з явними нотками незугарної фамільярності – Фігар. Едвард намагався протестувати, доводити, вимагати: «Фігаро! Не Фігар, а Фігаро!» – але, на превеликий його жаль, ба навіть розпач, безрезультатно.

Зрештою, про «Фігаро»/«Фігара» згадано саме у цьому місці оповіді лише принагідно, відтак цей, не такий вже й конче необхідний відступ, аж ніяк не позбавляє нас потреби у з'ясуванні причини кепського Валеркового настрою.

Звісно, найпростіше було б списати ту підупалість Валеркового духу на синдром похмілля. Справді, весь учорашній вечір і частину ночі він присвятив жертвовному служінню Бахусу у різних місцях і різних компаніях, однак ж прокинувся на світанку із на диво свіжою головою й цілком тверезим поглядом на життя. Оце Мельника-Харчука і насторожило!.. Не тому, либонь, що у черепній коробці могло винирнути сакраментальне (можливо, не тільки могло, а й промайнуло-таки): «Якщо вранці нічого не болить, значить, ти або ще не проснувся, або вже помер», – але навряд чи ця банальна, взагалі-то, дефініція була спроможна скаламутити Валеркове нутро. Причина виникнення мультяшного неспокою крилася у Валерковому знатті особливості власного організму, яка проявлялася в тому, що якщо на ранок після перепою «не горіли труби» і голова не розвалювалася на друзя, на нього нападала просто-

таки дика ненаситність. По-простому кажучи, хотілося жертви!..

Сумніватися, отже, не доводиться: вибило Валерка із душевної рівноваги те, що в домі не знайшлося бодай крихти їжі. Хоч би якогось черствого окрайця!.. Ні-чо-гі-сінь-ко!..

Образно кажучи, у холодильнику миша повісилася. Утім, сказано це вже аж занадто образно, адже холодильника у Валерковому помешканні вже років кілька як не було, із тих пір, як у випадку нечуваної щедрості взяв та й подарував його – власне, перепив – котромусь зі Щепанських. Отож, коли б якась миша й запрагла вчинити означений акт суїциду, із того її наміру, хоч би як не тужилася, нічого б, річ зрозуміла, не вийшло. Та й загалом рідко яка миша забігала до Валеркового житла, саме з огляду на те, що поживитися їм тут нічим особливо не випадало, хіба випадково якась недотепкувата ускочить, переплутавши адресу з якогось переляку. Якщо розібратися, Мельник-Харчук, коли б мав здатність зауважити цю особливість свого лігвища, з тієї обставини міг би добряче втішатися, бо ж проклятух тих сірих гризунів змалку терпів не міг – вони в нього викликали стійку огиду, паніку і паралізуючий страх.

Звісно ж, ніхто нам не забороняє, увімкнувши творчу фантазію, висувати припущення, що запустіння, яке панувало у Валерковому домі, було цілком продуманим з його боку кроком, свідомим намаганням у такий – дещо незвичний, але й напрочуд невибагливий – метод віднадити зі своєї території ненависних тварючок. Стратегічна хитрість тут, вочевидь, полягала у позбавленні мишей найменшого шансу на задоволення навіть найелементарніших їхніх

потреб. Простіше кажучи, Валерко заповзаявся позбавити мишей життєвого простору. А раз так, то сам собою напрошується несподіваний химерний висновок, що саме цим і пояснюється разюча необжитість і необлаштованість Валеркових «хоромів» – на дві кімнати й кухню, яка заодно правила за вітальню, тільки й було начиння, що скособочений дюралевий стіл (явно притарганений із радгоспівської їдальні), два різномасті стільці, самопальний (кимось, не Валерком, зроблений!) табурет, розвалюха-шафа із сьак-так притуленими дверима і порівняно новенький диван. На фоні усього іншого переліченого добра диван цей справляв цілком дисонансне враження просто-таки небувалої розкоші, відтак виглядав атрибутом, у цих стінах геть чужим, навіть зайвим.

Утім, ми, здається, дещо відволіклися. І хоч деталі ці, може, по-своєму й цікаві, може, навіть до певної міри і виправдані, адже, показуючи Валерковий побут, проливають таке-сяке світло на життя нашого героя, – все ж, очевидно, пора вже повертатися до викладу основних сюжетних перипетій описуваної тут історії.

Отже, відчувши незбориму жадобу жерти, аж до спазмів і коліків у животі, Валерко – із радістю виявивши, що спав одягненим, а отже й гаяти час на вибирання з дому немає потреби, – хлюпнув з-під рукомийника холодної води в обличчя і, не витираючись, вискочив на ганка.

Першим ділом спрямував погляд на радгоспну їдальню, що розташовувалася через дорогу навпроти, всього за якихось кільканадцять метрів від двоповерхівки, в якій Валерко займав одну із восьми квартир. Пильно вдивлявся, склавши долоню дашком над очима, й нервово – не інакше, як з нетерплячки –

переминався з ноги на ногу, хоч, звісно, не мав би бути аж таким вже безрозсудно наївним, щоб плекати якусь особливу надію на диво, унаочненим символом якого мала би стати відсутність на дверях їдальні кованої залізної штаби із важезним амбарним замком. З огляду на ранню пору, подібні сподівання, певна річ, були абсолютно безперспективними, отже, й наперед марними. Мельник-Харчук це знав, як ніхто, зазвичай-бо його трудові, так би мовити, будні починалися саме з набігу на їдальню. Виглядало це так: перед тим, як податися на обов'язкову щоденну «п'ятихвилинку» до директора, Валерко підтюпки перебігав дорогу, з розгону влітав у проїму дверей і, не збавляючи темпу, мчав через обідню залу – виписуючи, як заправський слаломіст, круті віражі у вузьких проходах між розставленими шахматним порядком столиками – прямісінько на кухню. Заскочивши туди, часу не гаяв і довго не роззирався: підскакував до стійки з готовими стравами чи й напряду до плити, хапав, що під руку підвернеться, вкидав у першу-ліпшу, тут-таки, при цьому місці, надибану тарілку – і одразу ж заходжувався уминати трапезу за обидві щоки. Часу на розкошування у Валерка не було, а тому зривався і нісся, виставивши тарілку перед собою, до виходу, вигукуючи на бігу:

– На хрестика, Люб!

Люби – завідувачки їдальні, для чиїх вух, власне, і призначалася ця фраза – могло ніде й близько не бути, але притичина ця ніякої ролі не грала, все одно б Валерко перед тим, як вислизнути з кухні, неодмінно прокричав би: «На хрестика, Люб!», – бо то вже був багаторічний усталений ритуал, який конче має бути сповнений за будь-яких умов.

Якщо би обставини склалися так, що завідувачка на ту пору була би десь тут-таки, найпевніше, реакція її виявлялася б хіба що скептичним викривленням вуст чи таким же скептичним похитуванням головою, добре-бо відала: що записуй «на хрестик», що не записуй – результат буде один. Грошей за сніданки від Вітром Підперезаного годі було ждати. Не те, щоб геть уже зовсім, – ні! Якусь троячку він, може, коли-не-коли занесе, але вимагати, аби віддав все до копійки, – затія цілковито незбутня. А ще ж і посада у Валерка така, що резону ставати дурно в позу не було ніякого, елементарна життєва мудрість і далекосяжна передбачливість неспростовно підказували, що в цій ситуації набагато ліпше годиться з ним вась-васькатися, аніж перти на рожен.

Хоч би там що і як, а проте Любка старалася цих Валеркових ранкових нальотів не пропускати. Здавалося, навіть коли у неї виникала нагальна потреба конче кудись відлучитися, а стрілка годинника показувала початок дев'ятої, Любка бралася знаходити яку-небудь заковику, яка б дозволила їй відтягнути момент своєї відлучки до появи Мельника-Харчука. І знаєте, чому тоді, коли Валерко ускакував на кухню, в очах її спалахувало захоплення, яке вона нізащо й не думала приховувати? Не здогадаєтесь нізащо!.. Недорікувату всяку маячню а la amog відкиньте зразу. Як чоловік Валерко Любку зацікавити не міг, бо був не того, так би мовити, фасону: увагу Любчину міг привернути екземпляр статечний і видний, Валерка ж вона вважала шалапаєм, а ще й, до того ж, був він худий, як тріска, у сприйнятті завідувачки їдальні ґандж цей виглядав як абсолютно немислимий, отже й неприйнятний за жодних вимірів, а це означало, що шансів стати

об'єктом пристрасного Любчиного шалу у Мельника-Харчука не було ніяких. А втім, заради правди маємо категорично зазначити, що він цього ніколи й не прагнув.

Однак щось же, врешті-решт, при Валерковій появі в її пенатах викликало-таки вираз захопленості у Любчиних очах?

Відгадка була чудернацька і проста водночас.

Захват Любчин породжувався річчю, яку вона нізащо не могла збагнути, а саме неймовірними маніпуляціями, сказати б, фокусами, які із відточеною вивіреністю рухів і ловкістю, наче чаклун, проробляв Мельник-Харчук біля плити: міг запросто голими пальцями, без виделки чи якогось іншого кухонного знаряддя, спритно вихопити із розжареної пательні шматок риби, реберце чи котлету, так само й видобути пампушку чи пончика із вируючого кип'ячою олією казанка. Проробляв це блискавично, ментально і, головне, жодного разу не обпікши пальців, – річ нечувана і дивовижна, децю й фантастична навіть, але, повірте, це чиста правда!.. Відтак, без будь-якого перебільшення маємо право стверджувати, що у цій конкретній царині – голіручному виловлюванні їди з жарівниць – Мельник-Харчук досяг неабиякої вправності, навіть досконалості, і якщо виходити з добре відомої формули, що основою будь-якої довершеності є самовідданий, жертвний труд, помножений на обдарованість (чи навпаки: обдарованість, помножена на труд), маємо признати, що Валерко, щоб там про нього не розп'якували, був таки трудягою, і то трудягою талановитим. Принаймні, у конкретному місці (на кухні радгоспної їдальні) і в конкретну пору (в час сніданку) – однозначно і беззаперечно. Недаремно ж Любка від

найпершого разу, коли випало їй стати свідком цих okazійок у виконанні Мельника-Харчука, незмінно відчувала непереборну цікавість вкупі із деякою примішкою заздрощів, адже проробити Валеркові трюки самій їй було зась, та вона нізащо на таке й не наважилася б, бо від самої лишень думки занурити пальці у кип'ячу субстанцію робилося лячно, відтак споглядала на все те дійство як на унікальний цирковий номер.

Однак ми, схоже, знову відволіклися, хоч, здається, і ця втрата нитки оповіді виглядає цілком виправданою, якщо ставити перед собою завдання не лише просто описувати події, але й принагідно додавати нюанси і фактаж, у призмі яких вчинки і спонукальні мотиви персонажів стають зрозумілішими, виглядають не надуманими, не навіяними фантазуваннями автора, а сприймаються вірогіднішими і природнішими.

Отже, доволі скрупульозно змалювавши витoki Любчиної замилуваності, перенесемося на цементний ганок при вході до Валеркової квартири і простежимо, куди перекинуться – власне, повіються – його помисли опісля того, як зорові його відкриється зловіща картина на дверях їдальні, наглухо запечатаними штабою і навісним замком.

Зрештою, те, що наразі копошилося у звивинах Вітром Підперезаного, назвати помислами навряд чи годилося б. Ні, сякі-такі думки, чи радше куценькі уривки думок, з'являлися, але були вони безладні і занадто спорадичні, а відтак слабуваті, щоб оформитися в щось певне і докінечне. Воно й не дивно, адже вся діяльність Валеркового мозку на ту мить звелася до хаотичного й гарячкового перебирання прізвищ, кличок та імен, що зринали й одразу ж

щезали, не затримуючись ні на хвилику: «Щепанський?.. Федька?.. Задорожній?.. Утюг?.. Ганька?.. Короткий?.. Вишня?..»

Перебирання це, що було нічим іншим як пошуком варіантів, куди попхатися із прицілом на дармове пригощення, могло ще тривати і тривати дуже довго, жоден-бо із них не обіцяв стопроцентної гарантії хлібосольного прийому, якби знагла Валерко краєм ока не засік, як за якусь сотню метрів, на протилежному боці майдану, із бічних дверей гуртожитка, що виходили в акурат на фасад їдальні, вистромилася чоловіча голова.

Валерко, природньо, добре знав усіх мешканців гуртожитку (чудуватися тут, звісно, немає причини, проживальців-бо у ньому було не вельми густо, можна навіть сказати – як кіт наплакав), ото ж, аби сходу визначити, що голова та не належить жодному із тамтешніх, особливих якихось зусиль не вимагалось.

Обставина ця, а ще й з огляду на геть ранній час, не могла не заінтригувати. Та ще, до того ж, і поведінка «нетамтешньої голови» виглядала більш аніж дивакуватою: вигулькнувши, вона схарапуджено закрутилася, нишпорячи очима, в різні боки і притьма сховалася назад, аби небавом знову проробити те саме, і лише за третім разом услід за головою із дверей нарешті оприявилися також інші частини тіла, в гіпотетичному існуванні яких сумнівів нібито й не мало би виникнути, навряд чи голова могла з'явитися автономно, сама по собі – дійство-бо відбувалося не у фільмі жахів, а в умовах реальних, хай і дещо незбагнених.

Утім, незрозумілою ситуація була для Валерка рівно до того моменту, поки у «нетамтешній голові» він не узрів дільничного. Хоч обличчя розгледіти не

вдалося, але цього не дуже-то й вимагалось, шансів обізнатися, навіть якби, припустімо, і хотів, практично не існувало жодних: інших ментів, окрім дільничного, в усій поближній окрузі просто не водилося. Думку ж про те, що це міг бути якийсь «зальотний», Вітром Підперезаний відкинув зразу ж як однозначно сумнівну, так само як і зовсім дурне припущення, що хтось у селі міг наважитися нап'ялити міліцейську форму задля розваги, маскараду чи, тим більше, конспірації.

Із несподіванки губи Валеркові мимоволі подалися вперед, видовжуючись і складаючись трубочкою, ніби для свисту, та так і застигли на якийсь час. Схоже, виною тієї незавершеності могло стати сум'яття, що навалилося на Мельника-Харчука при спозиранні маневрів фігури в темно-сірому кителі. А проробляла вона, фігура тобто, штуки не так дивні (хоч і дивні теж), як абсолютно непоясними (себто такі, що не піддаються логічному потрактуванню) саме для поведінки чоловіка при мундирі, та ще й з погонями капітана; а отже: особи, наділеної владою, – далєбі, і немалою!..

Злодійкувато роззирнувшись, фігура в кителі (ах, таки дільничний!) зістрибнула з невисокої дощатої призьбочки і, пригинаючись під вікнами, чкурнула в зарослі кущів, що підступали упритул до рогу гуртожитка, маскуючи прогалину у паркані, де, за задумом місцевих зодчих, нібито мала бути хвіртка, однак причепити її бозна вже за скільки років ніхто так і не зібрався. З-за кущів, чи, власне, над ними, поставали кількома доволі-таки стрункими рядами верхівки висаджених порівняно недавно, а відтак ще не досить гінких, деревець, переважно берізок. (Треба сказати, що начальство, отже й Мельник-Харчук також,

місцину цю претензійно називало «Центральним парком», незаражений же бацилами гігантоманії та мудозвонства народ переважно послуговувався простим, позбавленим киптюги пустого гонору словом – «посадка»).

«Приспічило так дуже? Чи що?» – промимрив собі під ніс Вітром Підперезаний, нарешті (аж тільки тепер!) перед тим свиснувши – тонюсінько-тихенько, ледве-ледь ворущачи відчутно отерплими губами; як видно, довге тримання згорненими в трубочку далось знаки і безслідно для губ не минулося.

Не змайнуло й миті, як постать дільничного – власне, її силует, радше навіть пляма, – прошмигнула у прозоринах між штахетами огорожі і, на якийсь мізер пропавши з виду, випірнула вже з іншої, віддаленішої сторони гуртожитку, а винюркнувши – різко загальмувала, аж із-під підшов вибризнулись фонтанчики піску, й застопорилася як укопана.

Цілком резонно, Валерко із цих стрімких, а ще й малозрозумілих, переміщень об'єкта свого спостереження мусив зробити висновок, і то висновок однозначний, що його припущення про «приспічило» виявилось хибним. А втім, сумнівно, аби Валерко подібними розмислами взагалі переймався. По-перше, був він не тієї натури, щоб зайве копирсатися у своїх думках, а ще й із таких пустяшних приводів, по-друге, вся увага його була припнута до фігури дільничного, що стриміла застиглим стовпцем на віддалі якоїсь сотні кроків, ще й, либонь, із добрячим гаком, на протилежному боці майдану.

Здається, Валерко знав природу цього уклання, або ж, принаймні, здогадувався, бо і сам неоднораз до подібного вдавався; це у нього називалося: зібрати себе до купи. Застосовував цей

метод, коли бував у стані добряче піддатого, що у перспективі, можливо, навіть скорій, поволі-помалу мав наблизитися до стадії «набрався як жаба мулу», але, поки до того не дійшло, який-не-який контроль над своїми діями ще був годен тримати. Найперше, заразом найважче і найголовніше, тоді було, затиснувши волю в кулак і прикликавши залишки сил, увихати розгойдування тіла і пригасити підступне тремтіння кінцівок, загнавши його вглиб єства, а тоді спробувати виструнчитися, власне, закам'яніти і перетворитися у бовванчика, сфокусувавши погляд на чому-небудь – байдуже, на чому саме, аби лиш не відволікало й не заважало процесу зосередження. Зазвичай хвилини-двох було достатньо, аби на короткий час сконцентрувати в м'язах здатність пересувати тіло достатньо впевнено і майже ідеально рівно, а тоді вже на перший план виходила інша, не так виважена, як інтуїтивна, здатність – подумки прокласти найкуціший шлях від початкової точки А до кінцевої точки Б, а по тому, пустившись в путь, не збочувати від визначеного маршруту ані на крок.

І коли дільничний, вистоявши стовпцем ті самі хвилину-дві, поривчасто гойднувся і, наче з місця в кар'єр, почухрав через дорогу у напрямку свого помешкання, до якого звідти було рукою подати, на Валерка враз ніби зійшло просвітлення; власне, щось там повернулося у пам'яті: згадав, що минулого вечора перетинався із дільничним в одній компанії. Щоправда, не міг згадати, в якій саме. А отже, найпевніше, це могло статися вже ближче до фіналу учорашнього «козоводіння». Дільничний все поривався тоді когось пристрелити, чи й не законну, бува, свою половиноньку? Утім, поривався тільки словесно, оскільки Людки, так звали його благовірну,

ніде й близько не спостерігалось, а, крім того, здається, ще й зброї при собі не мав. Що й не дивно (тут Валерка осінила чергова порція просвітлення): адже супружницю свою дільничний збирався пристрелити якраз за те, що вона відібрала в нього і дець заховала пістолета, а його самого виставила з дому, грізно наказавши не вертатися, поки не прочуняється. Уявити цю картину труднощів не складало, оскільки Людка подібне учиняла вже не вперше. З якогось часу дільничний став частенько злітати із катушок, отож Людка ретельно пильнувала, аби він, зайшовши у підігріте градусами піке, не начворив якихось дурниць чи, зрештою, і лиха. Переймалася не так із великої любові, як із явних егоїстичних прочувань: хоч би як там і що, а дільничний забезпечував добробут сім'ї; власне, Людчин добробут, бо ж дітей у них не було. В надмірних розкошах Людка, може, і не купалася, але й ні в чому нужди особливої не відчувала.

«Значить, він усю ніч бухав! Але де? І з ким?» – задумався Валерко, зирячи на дільничного, що, наблизившись до контори, ось-ось мав провалитися із очей, зникнувши за Китайською стіною.

Думка ця так опосіла Валерка, що він навіть враз забув про діставучу потребу жертви, що буквально ще мить тому нуртівливо розтікалася нутром, раз-по-разу відзиваючись голосним бурчанням в животі.

Оте «Де і з ким?» так завело й підстьобнуло Валерка, що він, притьма (звідки й снага узялася?) переплигнувши невисокого плотика, метнувся навпрошки через сусідського городця, не розбираючи шляху й толочучи картопляне бадилля, у бік водонапірної башти, а по-місцевому «гранати» (металева конструкція ця формою своєю й насправді

дуже точно копіювала у збільшених пропорціях контури бойового метального снаряда); гнало його сподівання перехопити десь там, позад клубу, дільничного – звісно, не для того, щоб поручкатися чи абищо; знагла підірватися й пертися стрімголов, ще й не без ризику перечепитися за картоплиння й проорати носом грядку, примушував Валерка азартний намір, перестрівши дільничного, будь-що прояснити, хитрістю чи яким іншим способом, достоту хвилююче, ба навіть пекуче й дражливе, питання: «Де і з ким?»

Можемо тільки уявити, яким великим, сказати б розпачливим, було Валеркове розчарування, коли він, забігши за клуб і пильно розгледівшись на усі сторони, ніде дільничного не виявив, лишень за мить-другу вітерець доніс звіддалік, від дому, в якому мешкав «страж порядку», хльосткий і пронизливий, як постріл, рип дверей. А ще за мить ранкову млу розпанашив навіжений Людчин репет:

– Де ти шлявся, скотиняко?!

– Скотиняко! Н-няко! Яко! – неочікувано навіть для самого себе учудив Валерко: склавши рупором довкола рота долоні, імітував протяжні розплески відлуння.

Витівка, хоч і була цілком стихійною, інакше кажучи – непередбаченим експромтом, вийшла напрочуд вдалою і надихаючою, аж Валерко зненацька відчув неабияке, чи й не подібне до блаженства, самовдоволення. Воно, до того ж, ще й не одразу згасло, а, навпаки, ще більше увиразнилося і зміцніло, коли слух Валерковий уловив легенький виляск, що відбивався, резонуючи, од шибок височезних клубних вікон; у їхньому поволі затихаючому подзенькуванні Валерко розпізнав уже відлуння не фальшиве, а питомо справжнє, а саме фонічний відбиток власного

голосу; і хоч Валерко начебто й не відзначався ніколи тонким музикальним слухом, але цього разу, здається, його пробило: укляк і насолоджувався цим несподівано-негаданим стереофонічним ефектом, що ніби обволочував його тендітним і тремким заворожувальним звуком. І було Валеркові у тому мимовільному трансовому стані глибоко «до лампочки» і «по цимбалах», що на його вибрик із підробленим розлунням із усіх околиць і кутків, сполошивши живність і наганяючи каламуть на хазяїв, одізвилися оскаженим гвалтом, рвучись із прив'язей, собаки. Та він, напевно, того псячого гармидеру й зовсім не чув: схоже, перебував у полоні недовгої, але яскравої, може й солодкуватої, відреченості, коли дійсність бодай на коротку хвилю раптом відкривається у незнаній, ніколи до цього не відчутій саме так, красі, – відкривається, продираючи заскорузлість і очерствіння, що із роками все грубіше і щільніше затягують душу панцирем байдужності і нездатності до прочування маленьких утішностей світу...

Але надовго зректися позивів реальності Валеркові не випадало. Жадоба жерти знов нагадала про себе, нагадала владно і напористо. І Валерко, рефлекторно підсмикнувши холоші, прожогом рвонув до денешти, на ходу виставляючи уперед руку із широко розчепіреними пальцями. Хватъ! – і жовтобокий плід, що обважніло звисав на рівні очей, буквально над самісінькою стежкою, опинився у Валерковій долоні. А далі... Те описувалося на початку цієї глави. Але тим, уже поданим вище, справа, звісно, не завершилася, бо інакше який би нам був сенс так детально усе відтворювати? Відтак, зрештою, прийшов час повернутися до того, з чого й починали, а саме до

моменту, коли «Мельник-Харчук (він же Валерій Анатолійович, він же Валерко, він же Вітром Підперезаний) метушливо вигулькнув з-за Китайської стіни, похапки обтираючи на ходу об полу сорочки велике соковите яблуко».

А далі було, найпевніше, так.

Валерко уп'явся зубами в щасливо здобутий трофей. Вгризся так, що сік бризнув потужними цівками, заляпавши замалим не все обличчя, від підборіддя до вилиць. Добре, що до очей не дісталось – це було би вже геть кепсько і недоречно, бо ж Валерко саме «налаштував бінокля» (себто спрямував визорки) на вікна гуртожитка – ті, що виходили на цей бік, до майдану і контори. Загалом вікон малося вісім, із них тих, що належали до «жилого фонду», було рівно половина, за іншими ж розміщувалися «музикалка», архів, профком і ще щось (Валерко точно навіть не відав, здається, якась підсобка).

«Не, – подумав Валерко, – з цієї сторони гульбенить не було йому з ким... А з теї?»

Отож, узявся згадувати, хто проживає на протилежній стороні.

З Тольком Придурошним дільничний, діло ясне, водитися не став би. Ще три кімнати зараз пустували. Залишався хіба варіант із Хльопиком, але тут одразу ж нарисовувалася ось яка заковичина: Валерко достеменно «був у курсі», що Хльопик цієї ночі чергував на току. Ну, як чергував? Найпевніше, звечора заклав за комірця й до ранку дрихнув десь в закутку.

– Уй-ля-ля! Опля, стоп! – аж підстрибнув Валерко.
– Це що ж виходить?!

А виходило...

«Та ну! – стрепенувся Валерко від несподіваного, zarazom і неймовірного, здогаду. – Ага, ось воно що! Он воно як!»

Уявив Хльопичку – і навіжений нутряний регіт, зненацька вибухнувши, заледь не розірвав Вітром Підперезаного ізсередини.

Була ж бо Хльопичка карачкувата, кругленька, пузата і пиката, пересувалася перевальцем на вигнутих колесом ніжках, мала бурулькуватого носа; єдине, що у подоби її було примітного – це червоні, сказати б кумачеві, ще й невміру товстючі губи. Не губи, а губища! І займали вони замалим не пів парсунища.

Як і Валерко, Хльопики були приїжджими. Заявилася ця парочка в радгосп років зо два тому. Якоїсь певної роботи Хльопику не дісталось, відтак мусив теліпатися весь час у підвішеному стані – куди пошлють. Сумнівно, правда, аби він од того дуже вже морально потерпав: трудитись, рук не покладаючи, йому, скоріш за все, не надто і хотілось. Хльопичку ж узяли на винцех «воротною» – сиділа цілими днями на лавці при в'їзді і точила зуби об зернята. Процес цей тривав у неї безперервно й безконечно, від того уся прилегла до воріт територія поступово-поволі вкривалася добрячим шаром лушпиння. Коли ж того лушпиння назбирувалося стільки, що вже й колеса машин починали на ньому пробуксовувати, завцехом виносив Хльописі мітлу й підборну лопату і, матюкнувшись, змушував її звільнити проїзд «од цієї херні» (в оригінальному виконанні, скажемо чесно, звучало це трохи інакше). Хльопичка брала мітлу, брала й лопату, але ліквідовувати завали не дуже й поспішала: як-не-як, а для цього треба було б перестати, хоч ненадовго, лущити насіння, а це, за усієї

поваги і страху перед начальством, задача була непроста.

Валерко пірнув у тьмяне й довге, як барбосяча пісня, склепіння коридору.

Поки очі його при звичаювалися до темені, просувався майже на впомацки, хоч місце це було добре йому знане, адже у перші роки пробування в Карвинівці мешкав саме тут, здогадно, чи й не у тій же кімнаті, яку зараз заселяли Хльопики. Ступивши кроків десь із десять, Валерко узрів вузьке пасемце мерхкого світла, що пробивалося із зазорини ледь-ледь відхиленої, а чи радше недопричиненої, стулки дверей. Не треба було й зайве силувати мізки, аби безпомильно визначити, що світляна стьожка сочилася саме із дверей колишнього його помешкання.

Валерко навшпиньки, намагаючись переступати якомога тихіше, підкрався ближче і, намагавши ручку, скрадливо потягнув на себе двері, прочиняючи їх рівно на стільки, щоб можна було просунути голову; врешті, маневри ці привели-таки до жаданого результату – і Вітром Підперезаний спромігся зазирнути усередину.

Картина перед його зором постала така: Хльопичка сиділа у нічній сорочці коло столу і лущила зернята. На цераті перед нею вивищувався вже доволі чималенький терикон із лушпиння.

Мельник-Харчук коротко кахикнув; вдався, так би мовити, до банального й невибагливого способу привернути увагу.

Хльопичка спроквола обернулася до Валерка, придивилася (судячи з усього – упізнала), але ні слова, ані півслова не проронила. Валерко це сприйняв як мовчазне запрошення, розсудивши, що якби Хльопичка не мала наміру пускати його за порога, то

зреагувала би на його кахикання якось по-іншому; ну от хоч би й послала...

– Не спиться? – спитав Валерко, підсїдаючи до столу з протилежного боку, а сївши – потягся рукою до широкого глиняного полумиска із зернятами.

– А тобі? – відказала Хльопичка запитанням на запитання, переводячи погляд за вікно, і примружилася, ніби до чогось там напружено придивляючись.

Валерко відчув: балачка не клеїться. А ще відчув, що у горлі страшенно пересохло. Підвівся, ступив до відра, що бовваніло обіч дверей на табуреті. Алюмінієвою квартою, притуленою тут-таки, біля відра, зачерпнув води. Пожадливо приклався, голосно усмоктуючи в себе живильну вологу, і, втамувавши спрагу, вернувся до столу.

– Бачив, дільничний із гуртожитку виходив, – проказав, зводячи прискіпливого й уважного погляда на Хльопичку.

Проте, вираз її обличчя не виказував нічого. Абсолютно нічого! Лускала зернята і, здається, окрім цього лущання, більше нічогісінько в усім цілїм світі її ані не приваблювало, ані інтересу її не заслуговувало.

– Не знаєш, що робив тут у таку рань? – Валерко все-таки не спішив хоронити спробу розговорити Хльопичку.

– Хто? – озвалася Хльопичка по якомусь часі, не однімаючи, утім, визору від шиби.

– Дільничний! – уточнив Валерко.

– А! Участковий? – Хльопичка навіть перестала точити насіння. Утім, облишила зовсім ненадовго. – Від мене він вийшов...

– Від тебе? – почудований її неочікуваною відвертістю, виричкувато глипнув Валерко. – А що йому було треба?

– Що-що... Провалаявся он цілу ніч, – махнула рукою десь туди, де, здогадно, мало стояти ліжко.

– З тобою? – вип'ячився Валерко, не вірячи (їй-бо, не ймучи віри!) своєму слухові.

– Не зі мною, а біля мене, – розважливо, розтягуючи слова, уточнила Хльопичка. – Під боком моїм... Якби ж то зі мною!..

Тут Вітром Підперезаного й понесло!

– Ти йому...

Запнувся на мить, а далі вже, плюнувши на будь-які застороги, умовності і приписи (із «Моральним кодексом будівника комунізму» включно), слів не добирав і «базар не фільтрував»:

– Хе-хе!.. Ти йому, що... Ех-хі-хі!.. Дала?

Але ж, як на те, і Хльопичка із себе (покарвинівськи кажучи) «целку не строїла»:

– Я, може, і хотіла б, та й дала б, мабуть, тільки ж він не міг...

– Це чого ж?

– Совість, може, не дозволила, – кривулясто усміхнулася Хльопичка. – Може, про Людусінку свою вспомнив...

– Скажеш таке! – гігикнув Валерко.

– Але, мабуть, не совість, – Хльопичка, цілковито ігноруючи гіпотетичні прояви сором'язливості, просунула руку у розріз сорочки на грудях, почухала одну цицьку, потім другу, а тоді вже й довершила: – Певно, просто не встав у нього...

– Не боїшся, що Хльопик узнає?

– Що в участкового не встав?

– Що ти була готова йому дати.

– Не боюся. Сама йому розказать можу. Навіть якщо й питать не буде.

– Не страшно? А якщо поб'є?

– Не посміє, – заіржала Хльопичка поривчасто, захльобисто. – У мене ж тепер защита є! О!

– Яка ще защита?

– Участковий! Він же в зюзю був, звідки йому знати, що у нас нічого із ним не вийшло... А Хльопик вже рік на хімії по дурості відсидів, за другим зальотом йому вже не хімія, а тюрма натурально світить. Не рискне!

Живіт знагла нагадав Валеркові про досі невирішену проблему. Відстрочену, дещо притлумлену денештою, квартою води і жменькою соняшникового насіння, але все ще нагальну і актуальну проблему.

– Їсти у тебе є що? – притишеним, ніби й знесиленим тоном поцікавився Валерко, зиркнувши на Хльопичку заледь не благально. – А хоч що-небудь...

– Зернята, – одказала Хльопичка.

– А ще щось, крім зернят?

– Ще зернята.

– І випить нема теж?

– Якби було, хіба би я твереза тут сиділа?

– Та певно ж, що навряд чи... – Кисло кивнув, підводячись із-за стола, Валерко. – Прикро, звісно, але логічно!.. Ну, піду я... Може, зернят вділиш?

– Бери, не жалко! – кивнула за спину Валеркову. – В кутку там, в каструлі накриті.

Валерко підійшов, зняв накривку із чотирьохвідерної каструлі, зазирнув: соняшникового насіння в посудині було майже по вінця. Набрав в одну піджачну кишеню, потім, трохи повагавшись (так це, принаймні, виглядало в очах Хльопички), наповнив ще й другу. Загаяння те виникло, безперечно, аж ніяк не

зі скромності – риси, загалом, не властивої Валерковій натурі. Причиною тут стала придибенція, цілком прозаїчна й позбавлена бодай якогось натяку на винятковість: просто Мельник-Харчук не мав твердої упевненості, чи та, друга, кишенька ціла, отже, мусив перед тим, як напихати зернятами, спершу її перевірити...

– Ти ж тільки, дивись, не розкажуй нікому, що в участкового не встав, – кинула навздогін Хльопичка, коли Валерко вже переступив через порога. – А то ще обіжатися буде! А воно нам треба?!

Хроніки невмирущі **< Року 1968-го >**

Війна і цирк

Хоч би як не хотілося зажити сяйнистої слави всевідаючої особи, для котрої не існує жодних загадок і таємниць, та все ж, відкинувши гординю, змушений підняти догори руки і признатися щодо катастрофічної відсутності більш-менш притомної відповіді – навіть ілюзорного наближення до неї! – на питаннячко, яке на певний час позбавило спокою якщо й не усіх, то, ймовірно, дуже багатьох карвинівчан. А й справді, хоч би там що, а ніхто так і не спромігся прояснити, принаймні, мені про таке нічого не відомо, чого це раптом голова сільпо, закинувши всі інші мороки, по самі вуха (можна було би написати *із головою*, але це вже була би неприпустима тавтологія) занурився в горнило «боротьби із безкультур'ям у сфері торгівлі», розгорнувши кипучу, просто-таки небачену кампанію, розмахові і напористості якої міг би позаздрити навіть цілий агітпроп!

Зрештою, у потрібності непримиренної війни зі знахабнілими до краю продавцями ніхто не сумнівався, окрім, річ певна, самих продавців і їхніх ближніх. Найбільше муляв один аспект: чому саме тепер? Приводів для оголошення війни було ж

достатньо і вчора, і позавчора, і рік тому! Це перше. Із чого серед мас росло переконання, що це чергова фікція для галочки на спушену згори вказівку. Відтак другим (і, мабуть, найголовнішим) було те, що ніхто – абсолютно ніхто і баста (за винятком голови сільпо хіба що) – не вірив у кінцевий успіх затії. Забігаючи наперед, скажемо прямо: ці песимістичні настрої не були позбавлені резону, у дійсності все так і сталося.

Однаке, це буде потім, а зараз якраз на порі висмикнути із мороку небуття одну із сентенцій Галай: «Головне почни, а там вже й сам чорт не спинить». Щоправда, вислів цей уживав Галай виключно як застільний словесний антураж, тобто як таку собі форму дієвого спонукання і припросин до чаркування, – а проте, напевно ж, не матимемо великого гріха, якщо, віддаючи належне особливій і глибоко філософській ємності цього виразу, скористаємося закладеною в ньому цілком універсальною формулою, яка, як ніщо більше, найліпше підходить для розуміння самого процесу, до якого виявився залученим із цілковито власної волі голова сільпо.

Утім, справедливості заради, не маємо права замовчувати також, що заодно й серед відвідувачів «точок торгівлі» мало-помалу сформувалася чималенька когорта любителів (ех, усе-таки здебільшого любителюк) будь-що погаркатися; евфемічно висловлюючись, «стати на контри» із продавцями.

А ще ж наразі не повинна пройти повз увагу і така немаловажна, ба й визначальна, деталь, що у цій непереборній жадобі конфронтації доволі зримо проглядалося незамасковане прагнення до отримання задоволення, до того ж – ніде правди діти! – спрага до такого задоволення мала яскраво виражений

обопільний характер. Відповідно, усе вказувало на те, що у такому порядку речей було удосталь провокативного й зумисного лицедійства, щось на кшталт спокусливої забави й захоплюючої гри із легко упізнаними елементами карнавальності.

Ну, просто цирк та й годі!

Недарма ж це слово – цирк – набуло своєрідного кодового значення, і коли хтось брався оповідати про перипетії чергової свіжої сварки у тій чи іншій «точці торгівлі», як правило, наприпочатку виголошувалася фраза приблизно десь такого штибу: «Ото цирк був!»; або ж: «Подібного цирку світ ще не бачив!»; чи й навіть: «Із того цирку зо сміху можна було луснути!» (Варіанти: упудитися, обмочитися, живота зірвати, грижу заробити тощо; нецензурні заміники таких слів, як упудитися чи обмочитися, тут не відтворюємо із міркувань суто естетичних, при тому навіть, що таки найчастіше вживалися саме вони).

А ще, либонь, наведена вище Галаєва сентенція підштовхує до очевидної, хоч, може, й дещо несподіваної, паралелі. Сенс її у тім, що тяга до творчості і тяга до алкоголю, – інакше кажучи, обійми Музи і обійми Бахуса, – мають чимало спільного. Принаймні, із погляду психофізичної залежності – схожість не тільки дивовижна, а й безсумнівна!.. (Утім, тут маємо зробити суттєве і геть не зайве застереження, що голова сільпо був рідкісним взірцем абсолютно непитущого індивідуума – до такої міри, що проявляв обачність навіть щодо квасу).

А таки що й так: «Головне почни, а там вже й сам чорт не спинить», – коли би лишень голова сільпо міг наперед знати, на що себе прирікає, яких пекельних творчих мук доведеться йому спізнати (та й, зрештою, не тільки творчих), а ще ж якби відав, чим це

завершиться і що стане вінцем цих немислимих зусиль, – то, напевно, найрішучішим чином роздумав би все це починати ще до того, як обриси злощасної ідеї тільки-но-тільки захробачилися у звивинах під його заavidною густою шевелюрою...

Але що ж удієш, якщо історія не терпить умовного способу!

Що вже сталося, те вже сталося, й нічого з тим не поробиш. Хочемо чи ні, маємо приймати за доконаний факт, хіба лишень можемо дозволити собі ті чи інші вільності в інтерпретації перебігу самих подій, щось притушовуючи, щось вип'ячуючи, а щось і свідомо та старанно оминаючи.

Феномен Льоньки Ковальчучки

Відтак підступимось нарешті (атож, важко розгойдатися, а далі легше) до з'ясування обставин, що стали відправною точкою зазначених вище подій, власне, що саме сподвигло голову сільпо одного літнього дня особисто попришпилювати у найвидніших місцях підпорядкованих «точок торгівлі» саморобні плакати (бо був же ще й художником-самоуком) – із віршованим напоумлюванням на фоні чорного силуета із погрозливо виструнченим пальцем:

«Продавець!

Схаменись!

Єрепенитися зажди!

Пам'ятай:

покупець

правий завжди!

Емоції

свої

в кулаці тримай,

Нервам

за прилавком

волю не давай!»

Негоже й сумніватися, що авторство одного моралізаторського шедевра належало самому очільнику сільпо – як у особи широких нахилів, у нього й до спорадичних вправлянь на ниві красного письменства так само проявлялися врядигодишні позиви.

Зрозуміло, що з'явилися ці плакати не просто так, з нудьги чи від нічого робити. Поява їхня була викликана, так би мовити, суворою правдою життя.

Спонукальним фактором, що змусив голову сільпо узятися за пензля і перо, стали постійні бучі, влаштовувані покупцям Льонькою Ковальчучкою. Хоча й інші продавці похвалитися особливою люб'язністю не могли, бо й назагал у їхньому колі шанобливість до рядових відвідувачів була рідкістю не меншою, ніж, до прикладу, копчені ковбаси на прилавках, однак саме Ковальчучка грішила скандалами найбільше, власне, регулярно, – у цій царині Льонька була здатна заткнути за пояс кого-завгодно, у плані ж широчезно-багатющого арсеналу використовуваного під час сварок злослів'я запросто могла переплюнути усіх разом узятих працівників торгівлі цілого району. А може й області!.. Такий-от феномен.

Здавалося б, простіше простого було би проявити адміністративну лють, гахнути кулаком по столу, розпекти Ковальчучку тими ж самими словами й виразами, якими вона обкладала покупців, а на завершення – узяти та й показово звільнити Льоньку «к бісовій матері». Такий крок міг би стати добрим уроком і для інших охотчиків влаштовувати баталії з

відвідувачами, – добре хоч, що баталії ті поки що обмежувалися лише словесними колотнечами. Войовничими, нестримними, безсоромними, обурливими, але все-таки – поки що лише словесними!..

Одначе!

Як же ж було Льоньку звільнити, якщо у продмазі за її спиною красувався вимпел «Передовик торгівлі»! А ще ж і мармиза її висіла на «Дошці пошани» у райспоживспілці, і то висіла бозна-скільки років, бо вже й помітно зблякла, попри те, що згубного впливу сонячного світла не зазнавала, адже місце для облаштування стенду виділили аж у самому кінці довгого і вузького коридору. (Не виключено, що таке розміщення «Дошки пошани» було продиктоване тими ж міркуваннями, якими керувався Ілік Ростовцев, коли додумався замаскувати транспарантом «Все для блага людини, все в ім'я людини!» облуплену стіну у своїй кімнатчині. Утім, навряд чи цей випадок дає підстави говорити про якесь Ілікове новаторство, хоч би як не хотілося, а про лаври першопрохідця тут аж ніяк не може йтися, це однозначно. Просто акцентуємо увагу на цікавому збігові. Загалом же такий нехитрий спосіб приховування непривабностей завжди був – та й залишається! – доволі поширеним).

«Мовчи, глуха, менше гріха!»

За які заслуги повісили Ковальчучку на «Дошку пошани», голова сільпо навіть близько уявити не міг, бо ж те, на його тверде переконання, абсурдне і цілком анекдотичне дійство сталося ще задовго до його усадження на трон – зрештою, у його ситуації це радше годилось би назвати зісланням на каторгу; сама ж бо

історія із його походом «у керівники торгівлі» виявилася цілком спонтанною, просто якийсь неймовірний кульбіт! Головне ж – не думав, не гадав і жодних планів не виношував, як раптом ні з того ні з сього – бам-бебех! – викликали наприкінці зими в райцентр: «Так і так! Є думка! Рішення прийняте і обговоренню не підлягає!»

Хоч багато хто й цідив заздрісно крізь зуби: «Ач, який Марцелю доля подаруночок піднесла!..», – сам він не відчував од того подарунка бодай крихти радості. Воно й зрозуміло!.. Мав собі до цього чоловік хай і не надто доходне, а все ж цілком благодатне місце – «крутив кіно» у Карвинівці та довколишніх селах. Хоч би там що, а все ж робота не обтяжлива, по суті майже суцільне задоволення. Не без деяких, ясно, нюансів, як-то вічна війна із безбілетниками, сиріч пронирами і вертюхами, котрі надурняк намагалися пробратися на сеанси, але, загалом, факторів позитивних було непомірно більше; що й казати: фах кіномеханіка у ті часи сприймався як факт очевидної привілейованості. «Кіно крутити – не ціпом молотити!» – приблизно десь так...

І, певно ж, не раз, бувало, як не із тупою прикрістю, то із точивим себеїдством пригадував незлостиве батькове кепкування: «Помовчи, язичку, будеш їсти кашку, а як не змовчиш, заробиш болячку!» – саме цим прислів'ям зустрів старий чудернацьку звістку про синове перевтілення у торгаша.

Нічого й дивуватися такій реакції, бо й неспроста прислів'я це зринуло із батькових уст, причому зринуло моментально, коли новоявлений голова сільпо ще й не встиг до кінця, в деталях усе викласти.

Певно, одразу ж мало пригадатися: ай, навіщо ж було пертися на трибуну й у присутності представника

з району розпинатися про негаразди в роботі сільпо? Зрештою, то ще півбіди – пристрасно викрити недоліки, які були навидноті і кожному, поголовно і без винятку, відомі. Ну, отримав би підтримку напхом напханого залу, ну, хтось би ще обов'язково потягнувся підбадьорливо тиснути руку, ну, ще би хтось поплескав схвально долонею по плечу, а хтось би й захоплено кілька разів вигукнув: «Молодець! Молодчина! Так їм і треба!..» – усе б нічого: усього-навсього мить визнання, хвилююча і скороминуща. Але ж не про жагу слави, біс би взяв, пеклося! Дбати про таке і за всяку ціну перейматися подібним – ознака, характерна для натур легковажних, уподібнюватися же таким типам кіномеханік нізачо наміру не мав, отож, не бажаючи здаватися пустим критиканом, заодно із закидами доточив велику не велику, але й не маленьку кіпку конкретних пропозицій.

Якби ж знаття, якби ж знаття!..

«Мовчи, глуха, менше гріха!» – коли б та вилазка на сцену не справила феєричного враження й не ознаменувалася на завершення просто-таки шаленими оваціями (такими гучними, що представнику з району, судячи із того, як він зрапта зіщулився, втягнув голову у плечі й поспіхом прикрив долонею вухо, цілком могло закласти слух), усе би врешті-решт закінчилося би, як завжди; тобто нічим. Хіба мало чого із трибун не говориться, нерідко й такого, що зачіпає серця і душі та знаходить відгук у слухачів, а минає якийсь час – день-два, від сили тиждень – емоції прогнозовано влягаються, враження бліднуть, і от уже подія, та й навіть одна лиш згадка про сам факт такої події, поволі щезає із пам'яті, у переважній більшості випадків безповоротно. Даремно й марикувати, атож,

що й на okazію, про яку тут оповідаємо, чекала та ж сама доля, а, значить, судилося їй стати звичайним епізодом, одним із безлічі подібних – скороминущих і, за великим рахунком, нічим аж дуже особливим не примітних.

Село, не важко здогадатися, із кіномеханіковим виступом, наче з писаною торбою, довго не носилося: погули-поговорили, похвалили за сміливість і правдорубство та й забули; що й не дивно, усім-бо вистачало власних клопотів і нагальніших турбот. Та й сам кіномеханік, як на те, вряди-годи ні-ні та й чуючи похвальбу у свій бік, здебільшого ніяковів. А тут ще й усе той же всюдисущий – «де тикни, там і виросте» – зубоскал Галай не проминув нагоди пустити в люди високопарне: «Який полум'яний трибун!» – і хоч в інтонації його, подекували, вчувалося захоплення, закорінена звичка у будь-якій Галаєвій фразі шукати підвоха далася взнаки і цього раз. Як наслідок: супроти змісту, який вкладав у тираду сам Галай, цілком піететне висловлювання перетворилося у іронічний кпин. Певно, немаловажне значення для такої метаморфози мало ще й оте саме «трибун», абсолютно чужорідне і невластиве словесному багажу Галая. Одна справа, якби про «полум'яного трибуна» високопарно прохопився котрийсь із учителів, словесник чи історик, виголошувати подібні перли для них буденна практика, відповідно й реакція була б здебільшого нейтральна, як на щось прохідне й суть неважливе. І кардинально інша справа почути те саме від простого трудяги, а ще ж якщо цей простий трудяга не абихтось-там, а знаний балагур і насмішник Галай, – у цьому випадку ефект був відомий наперед, чогось другого, окрім як зарядженості на потішництво, очікувати не доводилося. І хоч до глузувань чи

підначок, принаймні відкритих, не доходило, усе ж акт дегероїзації кіномеханікового «кидка на амбразуру» відбувся й відтоді в уяві мас він, «кидок на амбразуру» тобто, не асоціювався із чимось винятковим і здатним викликати захват.

*Зіпсоване свято занурення
в благословенну купіль*

Зате неабияке враження від нечуваної фронди (та ще й де, на звичайному сільському зібранні!) міцно застрягло у мізках представника з району, певно, не в останню чергу ще й тому, що він давненько вже, а може й ніколи раніше, із чимось подібним і близько не стикався. Усі незчисленні збори, наради й засідачки, на яких він змушений був, незрідка й по кілька разів на день, висиджувати із обов'язку служби, були позначені одноманітною тягучою нудотою й просякнуті конденсатом загальної байдужості. Таке собі відбування номера і тільки, по-іншому й не скажеш. Відтак, хочеш не хочеш, все це наганяло просто-таки патологічну млявість і навальну заторможеність, ба й сонливість, відтак завше під час таких «мероприятій» найістотнішим і найвідчайдушнішим для нього завданням було одне: зосереджено пильнувати, аби ненароком не позіхнути привселюдно на весь рот чи ж, ще гірше того, не закуняти, сидячи в президії.

Звісно, треба бути безнадійно наївним, аби знічев'я уявити, що такий тривалий, виміром у не один десяток літ, аморфний стиль існування ніяким чином не відбився на буттєвих цінностях і прагненнях, зрештою, на способі мислення. Даремні сподівання! Дива не сталося: життєві орієнтири і запрограмованість на мімікрію, тобто зведене в

цинічний абсолют банальне пристосуванство, витворили із Верховлюка (таким було прізвище представника з району) замшілого функціонера, такого собі трафаретного представника поріддя наділених владою безбарвних типажів, котрих ніщо по-справжньому не обходить, котрі нічим особливо не цікавляться, для котрих не існує нічого вищого і значимішого за спасенну тишу кабінетів й розміреність та передбачуваність неспішного плину днів, місяців, років...

Якби те, чому ми щойно приділили аж цілий абзац, свого часу – «по гарячих слідах» – узявся інтерпретувати який-небудь адепт канонів соцреалізму, то, напевно, у цьому місці з-під його високоідейного пера обов'язково мало би з'явитися шаблонне речення приблизно десь такого змісту: «Та все-таки не можна сказати, що був Верховлюк повністю втраченою, деградованою особистістю, свідченням цього були малоприємні пекучі думки про безцільно профукане життя, які ні-ні та й навідувалися до нього, завдаючи небияких душевних гризот». Ми, звісна річ, опуститися до подібного викривлення істинного стану речей заради дешевого лубка не можемо собі дозволити. І виходитимемо у першу чергу із того, що навіть якщо і врізалася у Верховлюкову пам'ять картина, як карвинівський відчайдух кіномеханік ринувся у бій із відкритим забралом, то зовсім не тому, що ця сцена викликала у нього якісь позитивні емоції, здобула, так би мовити, душевний відгук... Якраз навпаки!

«Вискочка! – буквально кипіло Верховлюкове нутро, й не тільки тоді, коли утупився розгарячілим зневажливим поглядом у кіномеханікову спину,

допоки той стояв за трибуною. – Дуже підозрілий екземпляр!»

Огида, несприйняття, ба й ворожість, до свавільного «порушника спокою» не полишали Верховлюка й під час застілля у сільраді, відтак не спізнав сповна зігріваючої нутро і душу втіхи, яку традиційно відчував за подібних okazій, і це була ще та прикрість!

Найбільше-бо у важкій – жертівній і буквально «на ізнос» – чиновницькій службі любив і цинив він найперше саме «обіди» та «вечері», влаштовувані після таких-от придебенцій десь на виїзді, у якомусь селі, подалі від недремного ока вищого начальства. Посиденьки ці не лишень дарували можливість смачно поїсти і добряче закласти за комірця; чи то пак за галстука (без цього атрибуту – який, так вже між чиновництва утвердилося, мав вказувати на приналежність до розряду «не простих смертних» – Верховлюк ніколи й ні за яких обставин навіть носа надвір не вистромлював). При таких трапунках «гість із району», само собою зрозуміло, опинявся у центрі уваги, із підкресленою шанобливістю йому намагалися в усьому догодити, а насамкінець ще й обов'язково несли до авто пакунка, а часто й не одного, із презентами: «Ось!.. Не відмовтеся!.. На знак поваги!.. Чим багаті!..» – що й казати, у такі миті так мило і так тепло було на душі, що важко й передати словами. Відчував себе великим цабе, неабияким зверхником, майже рівнею своєму безпосередньому керівництву. (Чому тільки майже? Був обачним і не аж до такої міри безстрашним, аби зухвало зазіхати на святая святих службової ієрархії, хоч би й подумки).

За ці хвилини занурення в благословенну купіль визнання свого неабиякого становища, за ці хвилини

хвилюючої радості, за ці хвилини мисленого возвеличення своєї персони Верховлюк ладен був напірч відмовитися від комфортного кабінетного існування й натомість усю свою енергію, наснагу та завзяття присвятити безустанному колесінню курними дорогами району – від села до села, денно і нічно.

Не все свині товч

Зазвичай фінальна стадія «обідів/вечер» виглядала так.

Спершу Верховлюк ручкався на прощання із проводжати́ми чоловічої статі – з кимось мимоходом, сказати б недбало, а комусь досить довго тряс долоню; бувало, що й відводив когось убік, аби перекинутися наостанок кількома фразами, і це було ознакою особливого ставлення ба й демонстрацією виняткової прихильності, чинячи так, він ніби посилав сигнал усім іншим, вирізняючи серед їхнього кола свого фаворита: мовляв, ця людина перебуває під його персональною опікою, із усіма супровідними цьому статусу преференціями.

Затим справа доходила до символічного обнімання-обцілювання представниць прекрасної статі – так вже повелося, що без хоча б однієї-двох жіночок застілля ніколи не обходилися, а чи це диктувалося їхніми посадами, чи зумовлювалося якимись іншими функціями, наразі деталізувати не будемо.

Гм, щодо «прекрасної статі»!.. Маємо зізнатися, що ця словесна конструкція вжита більше у фігуральному, аніж реальному значенні. Відома історія: чомусь так склалося, що у ті хвалені часи

«суспільства рівних можливостей» узріти пригожу жінку у керівному кріслі було рідкістю, і то чималою, причому тенденція ця проявлялася не лишень стосовно скільки-небудь видних, а й загалом будь-яких ролей. Не візьмемося з'ясовувати, а тим паче досліджувати, глибинну природу цього явища, обмежившись самою лише констатацією. Просто сприйmemo це як заданість, очевидність, що не потребує доведення.

Одначе!.. Заданість заданістю, але не все виглядало аж так похмуро й безнадійно. Іноді (до величезної Верховлюкової досади, далеко не так часто, як хотілося б!) доля змилювала й посилювала винятки в подібні достоти звабного «начальства у спідницях». Але й ніде правди діти: не завжди поглинутому серйозними державними ділами чиновнику це одразу кидалося у вічі; зазвичай прозріння навідувалося хіба десь після четвертої або п'ятої чарки...

Що ж до заведенції із прощальними поцілунками-обіймами маємо зазначити, що із певних пір до сповнення цього, так би мовити, обряду Верховлюк почав ставитися із неабиякою осторогою.

Це раніше, аж до однієї горезвісної пригоди, Верховлюк міг собі дозволити без тіні сумніву і страху пуститися берега добропорядності, – принаймні, вчинити спробу, – вершиною подібних вибриків ставало намагання облапати об'єкт уваги, нахабно й геть не криючись, ще й часто-густо під зацікавлені, чи й навіть заохотливі, позирки учасників високоповажної трапези. Як правило, посягання ці супроводжував коронною фразою: «До загсу поведу!.. Зуб даю!..» – й оте «зуб даю» виголошувалося із притиском і характерним жестом руки, яким

зображався різкий короткий рух відчепіреного й вивернутого назовні великого пальця у напрямку клика під верхньою губою; звідки у Верховлюковому арсеналі узялася ця чисто урківська звичка, судити навіть здогадно не візьмемося, а, проте, зауважимо, що взагалі-то жест цей у його виконанні виглядав відточеним, цілком заправським, і, хоч як не дивно, враження дисонансу не справляв, тобто сприймався як щось вельми природне.

Але ж, як водиться, не все свині товч!

Ну й доводився, ну й довіддавався: залишився без зуба. Цілком міг залишитися й без чогось ще, та, на щастя, пронесло. (А таки пронесло!..)

Кепсько, коли знагла заціджують у пику, та ще й не лише зненацька, а й, по суті, безпричинно!..

Клинці підбивав? То й що?!. Та це ж за честь об'єкту домагання!

Удвічі ж кепсько, що до ролі жертви рукоприкладства Верховлюк був абсолютно не готовий, мав же певність, що сама його посада є найкращим запобіжником від будь-яких ексцесів подібного роду.

Ну, хіба ж міг Верховлюк уявити, що хтось посміє здійснити руку на нього, чільного виразника «генеральної лінії партії і держави»? Та ще й у межах свого району, де його персону кожна собака мала знати?! Таке у найстрашнішому сні не могло приверзнутися... Ну, хіба що якийсь не в міру психований номенклатурник вищого калібру узявся би погрожувати начистити рилаку за якісь прогалини у роботі, але й тоді одними лиш погрозами все й завершилося б. На крайній випадок, за дуже вже неординарної ситуації, погрози ті могли бути

підтверджені емоціональним розмахуванням кулаком перед носом, але й тільки...

Журбу рознач осідлав

Ревнивець, судячи по тому, як все відбувалося, був маніяком ще тим! Не погрожував і не попереджав, а просто мовчки винирнув нізвідки, мовчки храпнув у щелепу і мовчки ретирувався.

І добре ж, – радів згодом Верховлюк (таки справді радів, справді!), – що сталося це не при людях, отже, без свідків.

Добре було й інше: що триклятуший харцизяка перестрів його на виході із вбиральні, отже, після справляння потреби, а не до того, інакше-бо хтозна, як довелося б викручуватися. Одне діло постати перед допитливі погляди компанії, прикриваючи долонею підпухлу щоку, у цьому випадку відмазка, що несподівано розболівся зуб, зійшла за правду й нічого більше, окрім співчущань, не викликала. Й інше, абсолютно інше вийшло б діло, якби прийшлося вертатися в обхезяних штанах, – це вже, як казали колись в Чуднові, був би «повний швах»!

Ну й вже геть добрим було те, що напад стався у темному місці. Охолонувши і дещо отямившись, Верховлюк перегріб упродовж довгої і неспокійної безсонної ночі цілу купу варіантів справедливої відплати, врешті-решт дійшов ніби й парадоксального, але ж і рятівного висновку, що ліпшого подарунку долі за таких воістину принизливих обставин годі було й бажати: оскільки розгледіти нападника він не міг, то й мститися не було кому, навіть якби й дуже хотілося. Якраз той випадок, коли найкращим виходом із безвихідного становища є усвідомлене сприйняття

безвиході як залізобетонного фактору непереборної сили!

Ні, Верховлюк, звісно ж, міг здогадуватися, – та що там міг, таки й здогадувався, і то напевне, – хто посмів учинити зухвалу спробу атентату щодо його особи.

Вичислити атентатника було неважко, для цього Верховлюкові вистачило побіжного окинення поглядом кола трапезників, що перебували в приміщенні на момент його повернення із «походу».

І тут, що називається, журбу розпач осідлав!..

Відсутнім у компанії виявився місцевий агроном – орденоносець, член бюро райкому партії, а надодачу ще й племінник уславленої на всенюку державу ланкової. Зрештою, не надодачу, а таки найперше: кому ж, як не Верховлюкові, було знати, що коли б не мав агроном такої тітки, не світили би йому ані ордени й медалі, ані возведення в ранг членів, ані будь-які інші почесті. Відтак роздмухувати скандал Верховлюкові не було резону, й саме тому нізачо не наважився б не те щоб дати цій справі хоч який-небудь хід, а й волів би якнайшвидше витруїти із себе, рішуче й безповоротно, найменший навіть спомин про пережитий акт грубої наруги. Либонь, не варто й сумніватися, що досягти поставленої мети для нього труднощів не склало б, – у будь-якому іншому випадку, утім, але не цього разу! Його не пік сором (от би ще бракувало!), він не знемагав від гіркоти образи і не переймався іншими слабодушними абстракціями, як-то, до прикладу, відчуття приниження. Єдиною завадою стала дірка на місці вибитого зуба. Нібито й дрібниця, не можна було сказати, що його катастрофічно бракувало, є ж люди, які обходяться якимось і без значнішої кількості зубів – і нічого ж,

звикають та й живуть, не ремствуючи. От-от! Найперше треба звикнути, а це, як з'ясувалося, процес достатньо непростий і затяжний, принаймні, до того моменту, коли язик нарешті змирився із нестачею й перестав сумбурно пхатися повсякчас обмацувати невгамовним своїм кінчиком прорідину в зубах, минуло не менше тижня.

Нема лиха без добра

Хабизняча та оказія зі втраченим зубом трапилася вже доволі давненько, аж так, що при мимовільних згадуваннях про неї аніяких прикрощів Верховлюк не зазнавав. Ба й навпаки! Певною мірою відчував... ні, не вдячність, а якусь дивну, не без сякої-такої домішки схибненості, чи то утіху, чи то зловтішність; найпевніше – перше й друге водночас. Причина цих неоднозначних почувань (неоднозначних як на нашу, тобто сторонню, точку зору) ховалася під його верхньою губою; а втім, ховалася – сказано хіба образно. Бо насправді варто лиш було Верховлюку ледь-ледь поворухнути ниточками вуст, а тим паче заговорити, як скраю горішнього рядка зубів на місці втраченого клика моментально висвічувалася золота фікса.

Неоднораз, бувало, зирячи на себе у дзеркало, звідував Верховлюк приплив неабиякого захоплення, щирого і найправдивішого захвату, навіюваного неквапливим, урочистим спогляданням запаморочливо блискучого зубика із благородного жовтого металу.

«Можна безперестанку дивитися на дві речі: як тече вода і як горить вогонь», – сказав якийсь мудрець.

Верховлюк, хоч би яку про себе думку не плекав, до мудреців явно не належав, пізнання його обмежувалися суто службовою сферою, тобто рідко коли (а радше ніколи) не виходили поза рутинну канцелярщину. Книжок він цурався, як чорт ладану, не читав їх не за браком вільного часу, а через нездоланну нехіть, так само нігілістично не брав до рук ані газет, ані журналів. Відтак годі й сподіватися, що Верховлюкові був відомий вислів про воду і вогонь, а, отже, й нізачо він би не зміг додуматися додати із власного досвіду і власних почувань ще й третю річ, на яку не хто інший, як саме він, здатен був дивитися вічно: йдеться, звісно ж, про золоту фіксу у Верховлюковому ж таки роті. Що ж, оскільки деталь ця виглядає аж надто показовою і виграшною, замість нього таке доповнення зробимо ми.

Що ж до одномоментних, чи синхронних, утіхи і зловтіхи – усе просто й зрозуміло.

Перше відчуття поставало із того, що одна вже лиш наявність золотого клика несамохіть повинна була будь-кому навіяти враження про заможність... якби це правильніше обізвати, – «носія фікси» чи що? Зрештою, сіль не в тім, яке визначення вжити, головне, що інакшої реакції Верховлюк не уявляв. Не припускав також, що думки про заможність залишаться усього-навсього голою констатацією, не викликаючи шквалу заздрості, – пристати на таке означало би знічев'я позбавити себе підстав для хизування. Відмовити собі у такому задоволенні Верховлюк не погодився б ні за які посули. Ще б пак! Це виглядало би кроком занадто непродуманим, необачним, може й заледь не самогубчим, – натомість благовійно мружив очі і, азартно потираючи зволожілі долоньки, прикликав в пінисто-солодкі фантазії цілі товпища перекошених

заздощами лиць, аби, розкошуючи і надихаючись іскрометною щемливістю тих візій, знебава відчуті: немовби крила виростають. Але й це ще не все! Окрім усього, «златозубіє» було ще й ознакою статусу, якщо хочете – демонстративним засвідченням вищості. Далеко, ой, далеко не кожен, навіть маючи якісь статки і навіть вкрай потерпаючи від нагальної потреби «ремонту зубів», міг дозволити собі таку несосвітенну розкіш. Без впливових зв'язків – по-тодішньому «блату» – тугість гаманця не відігравала вирішального значення. В умовах тотального дефіциту практично усього цінність грошей визначалася не так номіналами банкнот, як можливістю козиряти покровительством «значущих осіб», імена і прізвища яких використовувалися у якості паролів, таких собі своєрідних ключів, або й відмичок, до омріяних потайних дверей найрізноманітніших кладезей достатку – усіляких контор, торгівельних баз, складів, комор, кладовок, підсобок, поткнутися до яких без промовляння кодових слів – на зразок «Я від Леоніда Ілліча!» – було зась: табличка із категоричним застереженням «Стороннім вхід заборонений!», будучи обов'язковим атрибутом подібних місць, доста надійно оберігала сховища благ для обраних від небажаного проникнення чужорідних елементів.

Із утіхою ми, отже, розібралися.

Відчуття ж зловтіхи й зовсім не вимагає детального дослідження. Сам Верховлюк, коли у пам'яті зринала згадка про ревнивця-агронома, найчастіше, а може і щораз, звідував чудернацьке піднесення, проявлялося воно особливим сардоністичним шалом, який супроводжувався дошкульно-саркастичними посланнями, подумки висловлюваними зобидчику, приблизно десь такого

штибу: «Ах! Хотів мене провчити? Ну, так ось що із твоєї помсти вийшло! Фіфа, через яку ти так бісився, згодом все одно від тебе до іншого чкурнула, і правильно зробила! Так тобі, бовдуру, і треба!.. Зате у мене тепер ось – поглянь, яка краса!.. От спасибі так спасибі, бо якби не твоя дурна ревнивість, мабуть, я ще й до цих пір ходив би, як якийсь сіромашний злидотник, без золота у роті!..»

Причому хоч би якими дивними, як на звичний копил, не виглядали ці заочні панегірики, в них не було і тіні фальші. Траплялося, Верховлюк навіть поривався цілком предметно й чітко висновувати в уяві захоплюючий і зовсім не фанаберійний, у його розумінні, сюжетик такої собі сатисфакції, як коли-небудь при нагоді, перестрівшись із колишнім вражиною, міцно потисне агрономову руку – ну так, ту саму правицю, вправний і прицільний удар якої й позбавив його зуба – і, підсмикнувши губу, виставить напоказ блискучу жовту фіксу, затим підморгне, усміхнеться, а врешті-решт зронить одне-єдине слово: «Спасибочки!» – та й піде собі, полишаючи розгубленого агронома у цілковитому невіданні, а, можливо, навіть і в явній протрації...

Над цим можна потішатися, із цього можна глузувати, також можна й дивуватися або й крутити пальцем біля скроні, – кожен вільний сприймати і трактувати Верховлюкові думки та вчинки як заманеться, але саме так усе й було!

Чудесна переміна

Певна річ, що зовсім неспроста приділили ми стільки уваги персонажу на ймення Верховлюк.

По-перше – його подoba являє дуже цінний пізнавальний субстрат, оскільки на прикладі цього типа досить легко скласти уяву про чиновницьке середовище того часу. Та й не тільки того! Унікальність цієї братії у тому, що світ міняється, а бюрократія лишається незмінною, феноменально пристосовуючись до будь-яких змін, навіть найкардинальніших. Таке вже їхнє ремесло – вічно підлаштовуватися і несхибно тримати ніздрі за вітром! Уміння перевзуватися на ходу, а часто й нальоту, бюрократи відточили до філігранності, аж до такої міри, що не буде жодним перебільшенням стверджувати, що навіть хамелеони у порівнянні з представниками цього винятково живучого виду [від себе наречемо його *permanens mutants*, тобто *постійні мутанти*] виглядають примітивними недосконалими створіннями.

По-друге ж – і ми, здається, на це вже вже вказували (чи, принаймні, натякали) – саме Верховлюк приклався до карколомного переміщення карвинівського «полум'яного трибуна» із тісної кінобудки у доволі просторий кабінет голови сільпо. Причому ідея із цим фортелем у мізках Верховлюка зародилася далеко не одразу. Ба й навпаки: нічого подібного Верховлюк і сам уявити нізащо не міг. Усе-таки, щоби ми про нього не думали, а зі своєю головою Верховлюк намагався дружити, та й не тільки намагався, а здебільшого таки й дружив, а раз так, то загалом, за дуже нечастими випадками, дії, вчинки і діяння його диктувалися логікою. Іноді сумнівною, нерідко грубою і цинічною, подеколи езуїтською, але завжди й неодмінно – передбачливою і завбачливою, із заздалегідь прорахованими наслідками.

Того ж разу, після карвинівського сюрпризу, нутро його було сповнене несприйняття, тупого і войовничого, до «вискочки» і «підозрілого екземпляра» – мало того, що своєю незапланованою вилазкою на трибуну кіномеханік порушив звичний сценарій зборів і посіяв сумбур в умах, це було, звісно, річчю неприємною, але не жахливою: ну, влаштував би прочуханку сільському керівництву «за недостатню підготовку зборів і послаблення виховної роботи із кадрами», пригрозив би оргвисновками, а далі хай уже вони чухають лоби і беруться виконувати паростки шкідливого вільнодумства – аякже, «найменше потурання недопустиме, будь-яка ініціатива повинна бути наперед узгоджена і санкціонована». Зрештою, за нагінкою справа не застопорилася і Верховлюк, не відкладаючи у довгий ящик, роздав на горіхи місцевим вождям прямо на сцені.

Справжня прикрість була в іншому. А саме в тому, що витівка знахабнілого самозванця замалим не на годину зсунула початок довгоочікуваного застілля, в передчутті якого Верховлюк, власне, і гнав свого службового «бобика» в село. Що й казати! Обурливий факт із затримкою вечері був достатньою і зрозумілою причиною, аби возненавидіти «вискочку» ще більше!..

Це згодом, коли в районі візьмуться думати-гадати, кого усадити в крісло голови карвинівського сільпо, Верховлюк почне висловлювати захоплення «небайдужістю і громадянською позицією» кіномеханіка, буде усіляко нахвалювати його неперевершені чесноти, не цураючись навіть таких епітетів, як «толковий», «енергійний» і «перспективний».

Така-от чудесна переміна!

Утім, і про це неважко здогадатися, «чудесна переміна» ужито тут для красного слівця, бо насправді чудесами і звіддалік не пахло. Знічев'я з'ясувалося, що вибирати немає з кого.

«Як так?» – здивуєтеся. А так! Просто раптом відкрилося, що уся (категорично вся!) номенклатурна рать виявилася при посадах. Навіть серед кадрів із заплямованою репутацією, навіть серед особливо цінних діячів із числа п'яничок, злісних аліментщиків, заодно й упослідженців із незнятою доганою і непогашеною судимістю, так само як і серед достойників глибокого запенсійного віку – не знайшлося жодного безпортфельника. У це неможливо було повірити, однак ситуація із дефіцитом «керівних товаришів» вимальовувалася настільки винятковою і загрозливою, що і перший секретар райкому, і голова райвиконкому, і їхні заступники, і помічники заступників, та й уся інша бюрократична вертикаль на якийсь час відчули себе зануреними у вирву безпросвітнього ступору. Скільки саме – день, два чи тиждень – тривало це занурення, тепер сказати не візьмемося, але врешті-решт перший секретар взявся покласти край невизначеності, а відтак, у стані крайньої знервованості гепнувши кулаком по столу, найрішучішим чином оголосив найближчій челяді свій вердикт:

– Хто у нас відповідальний за карвинівське сільпо? Верховлюк? Ну, то передайте йому: якщо до завтра не подасть конкретну пропозицію по кандидатурі, то поїде головою у Карвинівку персонально сам! І буде тягнути лямку там не рік, не два, аж до пришествия комунізму!

Що то значить волюнтаризм! Оце-то сила, оце-то стимул!

Сподіватися на скору побудову комунізму виглядало затією наївною ба й зовсім марною. Звісно, прилюдно Верховлюк таку крамолу не озвучив би ніколи і ні перед ким, навіть у колі найвірніших друзів (хоч би й тому, що таких у нього не було), в голові ж моментально визріла, кинувши в холодний піт, жахаюча думка про цілком зриму перспективу довічного заслання «на село».

Непритомніти було від чого: наскакувати в личині грізного перевіряючого, це одне, а зовсім друге самому перетворитися на об'єкт наскакувань. Що й казати – солодке піднесення, яке ти відчуваєш, коли знімаєш стружку з когось, не йде ні в яке порівняння із гірким розпачем, коли знімають стружку з тебе! Врешті-решт, коли тебе задобрюють даровизною і презентами – це одна річ, ну й зовсім інше самому підносити дари-гостинці різношерстим сутягам і чинодралам.

Що мав робити Верховлюк, нараз збагнувши реальність небезпеки і загрозу близького краху? Відчував-бо, причому, без будь-яких натяжок чи перебільшення, що його чин-чином улаштоване життя може притьма перевернутися догори дригом. Авжеж, отако враз візьме та й усе, буквально усе розвіється прахом!..

Треба було шукати вихід.

Отоді-то припертий до стіни волюнтаризмом та цейтнотом Верховлюк і згадав про існування ненависного «кінщика».

«А що? – майнула та й закрутилася думка. – Це ж варіант! Умієш критикувати, то ось тобі, голубчику, стяг у руки, доведи, що не тільки язиком тріпати здатен! Ну, а не справишся, завалиш роботу, то це ще й краще!.. А я, в разі чого, спуску не дам, ще й палиць у

колеса настромляю, а там вже й виженемо із тріском.
Другим вискоккам наука буде!»

Таланти і поціновувачі

Не вірте!.. Не вірте ані шкрябоперам, ані пензлемазам, ані іншим іже з ними, котрі заходжуються ревно запевняти, що їм начхати на те, яких відгуків удостоюються їхні творіння. Якраз навпаки! Саме той, хто безугаву просторікує про свою байдужість до сприйняття його дерзань, здебільшого найбільш вразливий до чужих оцінок – у тих, звісно, випадках, коли стикається із кричущими проявами несправедливості, як-то: мовчазна байдужість (*річ неприємна, але й тільки*), демонстративна поблажливість (*образливо, одначе не смертельно*), зверхнє фиркання (*дошкульний удар по самолюбству*) чи ж, не дай боже, нищівна груба критика (*повний пипець, хоч щезни безлиху та й пропади все пропадом!*)... Натомість наймізерніша навіть похвала чи й просто підбадьорливі знаки уваги, на кшталт приятних поплескувань по плечу, здатні умить піднести ім'ярека до небес, – і все, хана! Хана у тому значенні, що після цього ім'яреку спекатися сверблячки нових творінь буде дуже нелегко, її здатен вилікувати хіба лиш час; утім, зазвичай ці сподівання марні, чи то пак примарні. І от тому, що рідко хто зі шкрябоперів та іже з ними здатен притомно визначити міру й межу власним талантам, – не хваліть нікого, а надто просто так, задля того, аби лиш догодити чи зробити приємне. Ні, якщо, звичайно, підспудно виношуєте якийсь підступний план, авжеж, тоді хваліть, виказуйте захоплення й не жалійте солодкої густої патоки! І немилосердна тіпачка

безнастанного клепання нетлінних шедеврів не відпустить ще довго, ймовірно, ніколи.

На жаль, про подібні нюанси і тонкощі у поводженні із творчими натурами карвинівчани обізнані не були, а що взагалі чи не вперше зіткнулися із тим, що із їхнього середовища виділився чоловік, котрий має нахил до римування, то не важко й уявити враження, яке справила ця небувала новина: «Ого! Та ж він не тільки малює, ще й вірші складає!»

Ох вже ці поціновувачі!.. Скільки заколисаного їхнім славослів'ям люду ні за цапову душу пропало!.. А скількох споїли!.. Аякже, раз ти знаменитість, не личить тобі сторонитись народу, та ти, зрештою, й права такого не маєш, бо хто ж ти тоді? Отож, не талант, а гівно... Ну, на предмет «споїти» чи «спитися», то у випадку із головою сільпо це була річ немислима, бо ж, як ми вже згадували вище, він мав славу абсолютно непитушого, і цей його бзик був непохитним, як... Тут важко й порівняння підібрати, от просто непохитним і все. Заодно ще ж і його нинішня посада давала змогу вивернутися навіть від неймовірно приставучих досаджань. Воно ж бо й так: яко місцева творча знаменитість ти нібито й не повинен уникати тіснішого єднання із шанувальниками твого таланту, в іпостасі ж начальства – дуже навіть можеш, а тим паче, коли ці обожнювачі здебільшого твої ж таки підлеглі. Немаловажно й інше: якби пригублював із ними чарку до того, як обзавівся кабінетом і печаткою, то тоді, либонь, мали би підставу колоти очі, бач, мовляв, зазнався, та оскільки грішків із випивкою не траплялося й раніше, то й дорікати ніяк не випадало.

Ні то й ні, але ж нахваляти на усі лади також не заборониш! Можеш відмахуватися, можеш

недовіжливо чмихати, можеш навіть картинно відвертатися, затуляти долонями вуха, – тільки ж усі ті смикання будуть даремними, все одно усіх ротів не позашиваєш. Натомість ще й гіршого доб'єшся: посієш, а затим зміцниш ще й більше, підозрілість у нещирості, коли усі твої відмагання будуть розтлумачені не інакше як спонукування до дифірамбів. Адже ж, як водиться, той, хто сам нещирий, те саме неодмінно приписує іншим. А як по-другому? «Еге, – на свій копил розтлумачать невгомонні нахвалювачі, – якщо приндиться, значить, жадає прославляння! Лишень прикидається, що не хоче чути компліментів. Тільки нас за носа не проведеш, ми ж бо не якісь там недалекоглядні простаки, знаємо, що ліпше лукавою похвальбою набридати, аніж дражнить тупим мовчанням».

А тут ще й нагодився редактор районної газети Борис Лотиш, і, угледівши плаката, вигукнув:

– О!

– Наш голова сільпо! – вихопився хтось збоку. – Сам! Особисто!

– Малював сам? – уточнив редактор.

– Еге ж! І вірш теж придумав сам!

– Мастак! – похвалив Лотиш. – Я цей факт обов'язково висвітлю в газеті, хай усі в районі знають, яка багата талантами карвинівська земля...

І хоч наразі сам голова сільпо при цій okazji присутнім не був, але ж, як мовиться, вісті не стоять на місці, а поки докотився поголос до його вух, дарма, що й недовго котився, обріс деякими чудернацькими деталями; скажімо, замість короткого вигуку «О!» у переказуваннях виринуло багатослівне: «Дивлюся на плаката і відчуваю щирий захват!», – либонь, і цього одного було достатньо для зміцнення віри у свої

творчі потуги, це ж бо аж «цілий редактор» сказав, вже хто-хто, а він толк у таких штуках знає. Ну, і як же тут було не вирости крилам?! Гаразд, поки що крильцям... Отож, відчув із наскоку таке піднесення, що слова поперли, лишень встигай записувати. А таки чимало і не встиг!..

Та, вочевидь, виявилася карвинівська земля багата не тільки талантами, а й напівками-наїдками, приймали дорогого візитера із розмахом, так, що до пам'яті він доходив днів зо кілька, та, видно, здорово йому перемикнуло, геть начисто забув не тільки цю обіцянку, а й усі інші, якими щедро сипав і за столом, і поза ним, до того ще, як переступив порога радгоспної їдальні. Та й загалом, мабуть, вивітрилося йому із мізків, навіщо приїжджав, чи, може, знеобачка посіяв десь блокнота, до якого ретельно нотував то се, то те, записував і прізвища, і цифри, і ще багато всячини, із усього того Лотиш планував «уліпить на весь розворот» нариса про трудові досягнення і «золотих людей» села. Хтозна, що стало непереборною причиною, однак ж скільки потім усім радгоспом, вважай, не намагалися відшукати на газетних шпальтах бодай би мацюпусіньку заміточку про здобутки карвинівчан – не виявили ані рядочка... От і вір після цього «звитяжцям пера»!

Гортаючи пожовклі аркуші

Зате не загубив, і не викинув на смітника, і не спалив, і навіть не нахромив на цвяшка у вбиральні свого блокнота в ледериновій оправі сіро-синього кольору голова сільпо. Це був такий собі діловий журнал, у якому голова сільпо регулярно, практично кожного дня, із особливою ретельністю і до

найменших дрібниць фіксував усілякі моменти та нюанси непосильної очільницької праці; як-от, до прикладу: «18 вересня. Салюк знов до обіду стояв на ремонті, виїхав тільки після 3-ої год. Отримали в радгоспі 40 ящ. вина. Відвезли 10 ящ. у продмаг № 7 і 5 ящ. на Грем'яче. Довантажили стільцями на Годиху – 20 для магазину і 10 в клуб, а також 5 ящ. печива і 2 ящ. вафель для шкільного буфета. Треба доставити вино – 10 ящ. в Годиху, маг. № 8, і 15 ящ. в Межирічку. Іздовий Ковальчук завіз стільці в Дубину, а потім замість Ковальчука за ізового їздив Самолук на Годиський хутір, завозили штахетник. Ренькас – завіз хліб на Бартуху, потім на Участок. Хліба 100 бух. вернула Бондар».

Певна річ, детальний опис того, що де отримували й куди завозили, якоїсь особливої цінності для нас не складає. А втім, може, не варто поспішати з висновками? Бо й навіть у таких сухих і, здавалося б, геть нікчемних штришках можемо почерпнути доста цікаву, з погляду пізнавальності, річ, яка дає унікальну можливість сформувати уявлення, а чим, загалом, торгували тоді у селах. Так-от, здебільшого це були: хліб, горілка, вино, бочкове пиво, папіроси «Беломорканал» і «Прибой», цигарки «Лейза», ситро, тюлька, крупи, цукор, сіль, дріжджі, печиво, вафлі, халва, карамельні цукерки, а ще зрідка надibuємо у записах згадки про оселедці, морожену рибу, ковбасу та цукерки «Прем'єра», «Гулівер» і «Ананас». Оце й увесь, фактично, основний асортимент.

Одначе є ще й інші епізоди! Цілком, сказати б, епохальні.

«Розбирали персональну справу ізового т. Ковальчука. У ніч із 21 на 22 побив жінку. Льоня тепер у лікарні в Станіславівці».

«Машина Салюка була відсутня, куди їздила, невідомо».

«Липко жалівся: «Я хотів сховати від дощу стільці, а Ростовцев прийшов і відмінив, кажучи, що нічого їм не буде, бо вони з дерева. А я ж хотів як краще. Вас під монастир підвести хочуть, бо ви новий керівник і багато чого ще не знаєте, ось попрацюєте трохи в нашій системі, самі побачите, яка підлість процвітає у торгівлі. Кожен хоче хапнути собі побільше».

«Їздовий Ренькас залишився з одним конем, другого відправили на звіроферму. З району вимагають хоч кров із носа виконати план по здачі м'яса».

«Їздив у райвиконком. Довго ждав у приймальній, поки потрапив до голови. Клопотався про вугілля для чайної і магазинів. Відповідь була: лімітів нема, викручуйтеся як знаєте самі».

«Подав заявку на базу, включив туди коньяк, шампанське, шоколадні цукерки в коробках, адже скоро Новий рік. Мені розсміялися прямо в лице: «Чого так скромно? Допишіть ще ананаси, мандарини, апельсини! І обов'язково «Київський торт» на кожну сім'ю!» Викреслили із заявки майже все, залишили тільки повидло в банках, трохи томатної пасти, кільки в консервах, олію в бочках, керосин в пляшках».

«Із Дубини вернули бочку пива. Продавець пояснила, що у магазині холодно і пиво може замерзнути. А чайна ще не готова до відкриття, треба винести сміття після ремонту і мурування нової груби. Довелося збирати усіх, хто під рукою, і ставити завдання, щоб через годину запрацювали і чайна, і буфет».

«На правлінні райспоживспілки питання вирішувалися про роботу чайних, передплату газет і журналів, також про товарообіг. Верховлюк заявив, що фонди на товари вибрані до кінця року, вишукуйте резерви і торгуйте, щоб забезпечити виконання плану. Більше торгуйте комісійними товарами, купуйте і реалізуйте з націнкою м'ясо і сало. Мені персонально сказав, що треба вже забути, що я новенький, бо у кінці року спитають так само, як і зі старих».

«Радгоспною машиною шофер т. Острицький повіз Ростовцева із 50 ящ. пляшок, щоб отримати пляшкового пива. Але пива йому не дісталось, зате привіз 10 шт. пружинних матраців і 20 шт. алюмінієвих карнизів. Хоч щось!»

«Ренькас перевіряв кагати картоплі. Сильно були накриті і картопля підпарилася. Самолюк не проконтролював як слід, коли закладали».

«Прибув Денисевич і повідомив, що домовився про 10 тонн пшениці в колгоспі за Бердичевом. Якщо вдасться привезти і продати, буде товарообіг. Наша машина знову на ремонті, то подзвонив Верховлюку. Наслухався всього, особливо розпікав, що я не з'явився на районну профспілкову конференцію. А як я міг, якщо лист прийшов 6-го, а конференція була 4-го? За машину сказав: виділить, якщо я знайду можливість додатково відправити 2 тонни металобрухту на Житомир. Оце задачка! Де ж його взяти, якщо уже все повизбиравали?»

«Із Самолюком був конфлікт, він не хотів відкривати лідника для риби. Кидав ключі об землю... Розглядали його на бюро, винесли попередження. Тільки ж із нього все одно як із гусака вода».

«У Годиху і Межирічку тиждень не возимо товарів, бо на річці піднялася велика вода, мости затопило».

«Радгосп виділив одну машину, район одну і Салюк відремонтував нашу – і от усі три поїхали в Хажин за Бердичів по пшеницю. Денисевич упевнено доповідав про успіх, показував доручення із резолюцією голови колгоспу про випуску 10 т пшениці. Наша економіст навіть включила вже у резерв додаткового товарообігу, скільки буде, якщо продамо. Завтра на правління райспоживспілки треба їхати із розробленим планом резервів для успішного закінчення річного плану товарообігу. А треба 76 тисяч, а всього маємо десь 20-ть на 13-те число. Іздовий Петренко їздив із Самолюком у Дригнів, вернулися увечері із тушкою свині, кг 130. Були напідпитку, мабуть, свіжиною пригостили ті, у кого купляли. А із Хажина усі машини приїхали порожніми! Чорт візьми, а казав же Денисевичу спершу оформити усі документи. Подумати тільки: три машини прогнали вхолосту по 100 км... І як тепер витягувати план? Чим торгувати?»

«На правлінні нас викликали після Печанівки. Із членів правління були Верховлюк, Тернопольський, Жуков і бухгалтер – тонкий, маленький, тримав у руці папірці. Ми сіли праворуч від стола голови, але Верховлюк пересадив навпроти – щоб краще видно було. «Ну, скажіть, як і чим думаєте виконувати річний план? – почав Верховлюк. – Але хочу вас попередити зразу, що на промтовари не розраховуйте, на меблі, борошно і всі інші товари, які по ліміту, фонди в районі уже вибрані». Я почав розповідати, але Верховлюк довго не слухав, обірвав і почав: «А чому Лісна Рудня реалізовує пива у 5 разів більше, аніж ви, а ситра – у 7

разів? Це ж ваші сусіди!» І пішло, і поїхало. Наша економіст намагалася пояснювати, то Верховлюк прямо визвірився на неї: «Проявляти ініціативність треба, а не виправдовуватися! Телевізор у вас в хаті є? Якої марки? Ого, «Горизонт»! Майже новий, правда ж? То як нема чим виконувати план, здайте його для комісійної торгівлі, із руками відірвуть!»

«Машина Токарчука, виділена радгоспом, навантажилась вином у кількості 80 ящ. і розвозила по усіх точках торгівлі. Підводами взяли із винцеку ще 70 ящ. вина. Загалом вийшло 150 ящ. «Білого міцного» і «Плодово-ягідного».

«Привезли хліб білий. Такий черствий, що ножа можна поламати. Подзвонив Верховлюку. Відповідь: «Із нашої пекарні? Не з Чуднова? Тоді приймати і торгувати!»

«Райспоживспілка спустила постанову про скорочення штатів. По нашому сільпо скорочуються економіст, ревізор, заступник із заготівель і 2 сторожі. Як тепер працювати? І ніякої ж допомоги від райспоживспілки, тільки одне: давай план, давай план, давай план!..»

«Несподівано наскочив Верховлюк. Мене покликали в чайну, коли він уже був там. У контору ж до мене не зайшов, приїхавши. Коли я прийшов у чайну, він спочатку похвалив за нову грубу. Тепло, сказав, у вас тут, це добре. А потім узявся чіплятися: «Вам робити більше нічого, що малюєте плакати? Від них толку для торгівлі ніякого, тільки відвідувачів дратуєте цими нравоученнями. Мораль – не ваша парафія, залиште виховання трудящих тим, кому це положено робити! Краще про виконання планових показників більше думайте. Так що усю цю агітацію я вам наказую зняти!» І тут раптом Коля Ішук як гаркне

на нього: «А чого це ви так розкомандувалися? Хай висять, нам, трудящим, вони не заважають. Навіть навпаки! Як хтось щось не те робить, можна зразу тикнути носом: ось прочитай і зроби висновки!» Таким розгубленим я Верховлюка ще ніколи не бачив, він якось зразу поник, а тоді швиденько заскочив у свого «бобика» і поїхав, навіть не попрощавшись людськи. Оце так Галай молодець! Відбрив так відбрив. Я підійшов до нього, міцно потис руку: «Дякую за підтримку!» А він мені: «Та яка підтримка? Це вам воно начальство, а для мене – ноль без палочки. Я таких набачився у житті, воно гонористе, поки перед ним навитяжку, а тільки-но зуби покажеш – враз хвоста піджимає!» А я згадав, що років двадцять тому Іщук був заgrimів у катаджку, йому тоді припаяли 5 років, за що не знаю точно, чув тільки, що він ніби як обматюкав якогось міліціонера, що приставав до жіночки на базарі з метою відібрати у неї вирощену нею ж таки городину, якою вона торгувала».

«Приїжджав кореспондент райгазети Леонід Обибок. Він ще й поет, його вірші іноді друкуються в районці. Приємний чоловік. Каже: «У мене завдання розкритикувати ваше сільпо». Я йому: «То критикуйте! Є за що. Я вам про всі недоліки й сам розкажу...» Дивиться на мене, як на дивака якогось... «Ви не розумієте, під вас копають. Чим ви не вгодили Верховлюку? Це він нажучує...» Кажу: «Тим не вгодив, що годити персонально йому не збирався і не збираюся. А за місце своє не тримаюся, хоч завтра можу написати заяву!» Обибок, вислухавши мене, несподівано узявся тиснути мені руку, приказуючи: «Поважаю!» А потім ще й дав мені почитати анонімку на мене, правда, перед тим узяв з мене слово, що я нікому не розкажу, що він давав її мені читати, бо це

редакційна таємниця. «Просто, – сказав, – хочу, щоб ви були в курсі, що на вас пишуть. Може, почерк упізнаєте, то будете знати свого недруга...» Але ні, почерк мені не був знайомий. Попрощалися із Обибком як добрі приятелі. Наостанок він ще й сказав, що спробує переконати Лотиша, редактора газети, якось зам'яти питання із критикою, відстрочити на якийсь час, а там вже, може, справи підуть на краще чи Верховлюк змінить своє ставлення. Я, правда, чесно признався, що сумніваюся щодо суттєвого поліпшення товарообороту, бо торгувати все одно немає чим, а махлювати із показниками не збираюся, а на предмет ставлення Верховлюка так узагалі розраховувати не доводиться. «Та ви просто невиліковний оптиміст!» – засміявся Обибок».

Анонімка

«Якщо кожен возомнить себе поетом, не будучи офіційно признаним членом союзу письменників, який знає про що і як писати з метою прославлення нашого щасливого життя, то ми так докотимося до анархії і проїзвона. Кожен повинен займатися тим, чим повинен, а не тим, що йому хочеться. Замість підвищувати рівень роботи точок торгівлі тов. голова сільпо обвішав стіни і двері плакатами особистого виготовлення. Де він на це взяв ватман і фарбу, ще треба в'яснити, хоча головне питання в тому, яке він взагалі має право огульно кидати тінь на працівників прилавка, маскуючись за ним же самим придуманими віршиками не тільки сумнівної якості, але й відверто ганебного спрямування?

Наприклад, такий ось плакат:

«Продавець! Зречися шкурних ідей!»

*Першим ділом думай про людей!
Дефіцитів під прилавок не ховай!
Увесь на вітрину товар виставляй!»*

Мало того, що тов. голова сільпо обурливо звинувачує продавців у байдужому ставленні до людей, не наводячи при цьому конкретних документально зафіксованих відповідним способом фактів, так він ще й поширює неправдиві відомості про існування якихось дефіцитів, тоїсть по-суті зводить наклеп на нашу абсолютно усім забезпечену радянську дійсність!

Папахує непогамовним потягом до очорнительства нашої дійсності постійне намагання тов. голови сільпо виявляти негативні тенденції у повсякденному житті і побуті сільських трударів. На його плакатах сільські трударі виставляються некультурними елементами. Як приклад можна навести ось це:

*«Штори на вікнах – це не рушник,
Долонь брудних не витирай об них!
Дотримуйсь строго правила такого:
Не плюй ніколи на підлогу!»*

Або ось це:

*«Як личить людині поводитися в чайній,
Про гарні манери забувати не смій,
Щоб безкультур'ю покласти край –
Пальця і яйця в сільничку не пхай!»*

У наведеному прикладі присутня груба двозначність про яйця, що само по собі є недопустимим явищем, бо що можуть подумати, прочитавши таке, жінки або діти? Хоча їм не місце у такому закладі, але ж ніхто не може виключити поодиноких випадків, що вони туди якимось чином можуть проникнути, а проникнувши і прочитавши

такий натяк, що вони можуть подумати щодо того, чим тут займаються дорослі чоловіки? Судячи із віршиків тов. голови сільпо, відвідувачі чайної тільки те й роблять, що п'ють і дебоширять, хоч у дійсності це, звичайно, далеко не так. Якись конфлікти бувають, але вони не стають масовим явищем, достойним такої уваги, щоб складати про це вірші, а потім писати їх великими буквами на плакатах. Здається, що єдина ціль, яку переслідує тов. голова сільпо, складаючи такі віршики, диктується не намаганням попередити можливі негативні ситуації, а навпаки – мають за мету учинити провокацію і спонукати підвипивших відвідувачів розпускати руки. Бо така людська натура, що коли тобі весь час вказують, що не можна дебоширити, то ти обов'язково зробиш протилежне. Щоб не бути голослівним, висуваючи ці аргументовані підозри щодо істинних цілей тов. голови сільпо, процитую такий віршик:

*«Витримку в чайній незмінно проявляй,
Собутильників за барки не тягай,
Якщо битись хочеться і край –
Мерщій в кишені кулаки ховай!»*

Викликає роздуми ще й такий дивний підхід тов. голови сільпо, коли він забуває про те, що найперше завдання закладу торгівлі це зробити більше виручки, бо саме це є запорукою виконання плану товарообороту, а значить і внесення посильної лепти у досягнення нових висот соціалістичного будівництва. А що робить тов. голова сільпо? Замість того, щоб спонукати відвідувачів довше перебувати у закладі торгівлі, він закликає їх до прямо протилежного:

*«Людську подобу завжди зберігай,
А значить міру у випивці знай,
Сто грамів хильнув – не жди біди,*

При пам'яті поки – додому іди!»

Усе наведене вище вимагає скрупульозного вивчення і належної реакції, а найпершим ділом треба заборонити тов. голові сільпо проявляти самодіяльність в написанні ідеологічно шкідливих віршиків і розвішувати саморобні засоби наочної агітації, не одобрені і не затверджені уповноваженими на це інстанціями.

Зволікати із цим питанням категорично протипоказано, бо описана вище самодіяльність тов. голови сільпо вже знаходить його послідовників в інших сферах! Так, учитель музики тов. Білоцький зібрався покласти віршики тов. голови сільпо на музику, підбираючи мелодію для них посередством баяна. Не можна допустити, щоб таке очорнителство знайшло вияв ще й у формі пісенного співу! Таке моє глибоке переконання.

Не підписуюся, бо мені ще у цьому селі жити і конфліктів мені не треба, але змовчати про непорядки, що кояться, не дозволяє совість».

Фінал запаморочливої кар'єри

Хтозна, чи це була саме та кляуза, яку показував голові сільпо кореспондент Обибок. По-усякому могло бути. У ті часи строчити анонімки було в особливій моді. Для самих анонімщиків це було або щось на кшталт специфічного хобі, або ж така собі дещо екзотична віддушину, або непереборна маніякальна хіть доносителства, для начальства ж – просто тривіальний спосіб тримати на гачку підлеглих, бо ж анонімку можна було покласти під сукно, а можна було невідкладно їй «дати хід», отже, раз усе залежало винятково від волі того, у чиї руки потрапляв «гострий

сигнал», не скористатися такою прекрасною нагодою могли хіба що достоту безнадійні лінтюхи!..

Ми ж, наразі, візьмемо знов до рук сіро-синього блокнота голови сільпо, аби відтворити тут останній запис. Попри те, що датований він уже кінцем наступного року, це якраз той випадок, коли недотримання хронологічної відповідності не тільки допустиме, а й цілком виправдане. Отже:

«Вранці подзвонив Верховлюк і наказав прибути на 4-ту дня на правління. Викликали практично усіх голів сільпо. Верховлюк почав із погроз: дисципліна погана, ініціативи немає, «хто не хоче працювати, прямо зараз і скажіть».

Після нього підвівся Тернопольський, сходу почав дорікати, що погано торгуємо яблуками. Тут я вже не витримав: «А ви бачили ті яблука? Вони ж гнили! І у вас ще є совість робити винуватими когось?!»

Тут і почалося, ніби я осине гніздо розворушив!..

Сандульська пригадала, що я відмовився прийняти машину цукру. Моє зауваження, що ми не подавали на нього заявку, Верховлюк проігнорував, натомість спершу запропонував відшкодувати прогон транспорту із моєї платні, а коли я заявив, що не погоджуюся, він підскочив із місця, затрусився, замахав руками й почав кричати: «А на звільнення погоджуєтеся?»

Мені невимовно радісно зробилося на душі, однак виду не подав, навпаки, намагався удавати, що переживаю. Все для того, аби тільки не передумали, бо як побачать, що я тільки цього й хочу, то зразу задню включають. Я ж уже двічі до цього писав заяву.

Нарешті Верховлюк таки поставив на голосування пропозицію про звільнення мене із посади і правління підтримало.

Я мало не закричав: «Ура!»

І от просто в одну мить відчув себе щасливою і вільною людиною. Як-не-як, а цілих півтора року пробув у пеклі. Нарешті прийшов кінець моїм душевним мукам! Стикаючись із корисливістю і обманом усіх цих діячів, типу Верховлюка чи Тернопольського, часто потерпав від того, що нічого змінити не можу, бо така вже система, що якщо забрати Верховлюка, то у його кріслі зразу з'явиться такий само, як він, а може й гірший...

Ростовцев і Салюк мали чекати мене під райспоживспількою, але коли я вийшов, ані їх самих, ані машини не було. Мабуть, уже дізналися, що мене зняли, тож і вирішили: нащо чекати, як він уже не начальство... Довелося добиратися автобусом до Чуднова, звідти попуткою доїхав до Дриглова, а вже із Дриглова пішки через поле пішов у Карвинівку. Дихалося вільно, на повні груди, а коли дійшов до саду за старим клубом, якого я сам садив років десять тому, від одного тільки погляду на яблуні зробилося на серці лагідно-лагідно!..»

Фатальний жереб /
Синопсиси кривавих саг
< Року 1921-го >

Рушаючи пішки зі станції у напрямку Чуднова, Гвідон Чорницький навіть і не сподівався на таке везіння: тільки-но проминув поворот на Подолянці, як позаду заторохкотіла підвода.

– Куди, чоловіче? – окликнув, притримавши коней, їздовий.

– У Карвинівку, – одказав Гвідон, поправляючи заплічника. – Знаєте?

– Чом би не знати! Сідай, раз таке діло. Майже по путі нам. До Сіраків підвезу, а там уже три кроки через ліс.

– Та відаю ж, – Гвідон усміхнувся, і, підступаючи до підводи, зоркіше придивився до їздового: може, знайомий? – Тільки не три кроки, а верст чотири добрих.

– Раніш коли бував чи звідтіль?

– Тамтешній, – відповів Гвідон.

«Щось не пригадується, – напружував пам'ять, вже застрибнувши на воза і примостившись на полудрабкові. – Здається, не здибав ніколи».

– А ви давно у Сіраках мешкаєте?

– Га? – обернувся їздовий.

– Давно в Сіраках живете? – повторив Гвідон.

– Оце третій рік пішов. А що?
– Просто дивлюся на вас і маритую: чи, бува, не стрічалися раніше.

Їздовий попустив віжки, поцікавився:

– А що, багатьох у Сіраках знаєте?

– Багатьох не багатьох, а трохи знаю, – відповів Гвідон. Помовчавши хвилю, кахикнув у долоню, усміхнувся, лукаво прищурюючи погляд. – Свого часу трохи потоптав стежок до тутенських дівок.

Чоловік посміхнувся.

– До дівок? Та коли ж то було? Дивлюсь на тебе – дід не дід, але й не парубок!

Гвідон, хоч і вдавав, що пропустив кпин повз вуха, все ж видимо спохмурнів. Та їздовий, не зауваживши того (чи не волюючи помічати), гнув далі:

– Вдома, мабуть, жінка та дітей вервечка, а ти по молодих усе овечках?

– Куди там! – відмахнувся Гвідон. – Літа не ті. Хіба що згадати, як колись було...

Помовчав, затим проказав сумовито:

– Ані жінки, ані дітей у мене...

Їздовому годилося б закивати співчутливо, та був він, певно, не з тих людей, що переймаються чужими скорботами. Його мало не розпирало з цікавості.

– І що ж так? – знай собі допитувався. – У твоєму віці так не годиться!

Спершу Гвідона злість пройняла, вже було й зібрався послати «вихователя» під три чорти, зістрибнути із підводи та й далі собі пішки йти; натомість же раптом огорнула душу печаль, а ще за мить зродилося підспудне бажання виклясти свою долю перед цим хай і не симпатичним, але, здається, таки незлобивим селяком.

Та воно й так: випадковим стрічним легше відкривати душу, аніж рідним чи приятелям, бо певність яка-не-яка, а є, що це ніколи не буде потрактовано за твою слабину.

Дорога налаштовує на щирість. Дорога з випадковим попутником ніби сама по собі спонукає до неї.

...З чого ж почати?

Чи не з того дня, коли з'явився на світ? На світ, який чомусь нарекли білим, хоча білого у ньому ой як мало?

Чи з того, що найперше запам'ятав і що й донині є найжахкішим у шерегу споминів, – із того дня, як мати несла тебе на руках, стогнучи і плачучи, і вряди-годи той її плач переходив у несамовите ридання, а поруч дріботіли, сумно похиливши голови, твої сестри і брати, а попереду на санях лежала труна із сірих, зрепаних, сяк-так збитих до купи дощок, і ти тоді ще не знав, але вже мусив відчувати, що то за горе звалилося і на материні плечі, і на твоїх братів-сестер, і на тебе, малого ще й нетямливого...

Чи, може, із того почати, як із дідом Феньком пас громадську череду під лісом, як збирав щавлиники, що тільки-тільки пробилися з-під землі, а дід варив у казанку на вогні якесь дуже дивне їдло із трав, соснових шишок, всілякого коріння, те їдло він називав так само дивно – «кундьор»; був той кундьор несмачний, але й не противний аж надто, був ніякий, але коли дід розщедрювався на мізерний шматочок сала, то ти вже не знав нічого смачнішого від цієї нехитрої їжі...

А може, почати з того, як одного ранку ти прокинувся від того, що ізправоруч тебе холодило, й

побачив воскову мерхлість матиного обличчя, її міцно стиснуті безкровні уста, і її закоцюрблі пальці?..

Чи, може, з того, як твій старший брат Федос привів тебе в найми і господар, щойно за братом зачинилася брама, звелів спустити штанці й відшмагав тебе березовим прутиком – наперед, пояснив, задля науки і послуху ради?..

Чи, може, почати з того, як хазяйська дочка, доросліша од тебе на кілька літ, змушувала тебе «показувати те», а ти соромився і віднікувався. І вона набріхувала щодень на тебе батькові, аби він тебе шмагав. І повторювалося це не раз і не двічі, врешті-решт ти таки здався, показав їй «те», – вона, глянувши, зневажливо розсміялася: «Хе! Таке мізерне! І треба було тобі через такого пущівірка приндитися?!», та однак потім приставала...

Чи, може, почати з того, як утік із клятих наймів, добрався до Андрушівки, там упросився на роботу у цукроварні Терещенка – й нарешті відчув себе вільним, навіть щасливим...

Чи, може, почати із того, як вернувся до рідних місць, маючи в кишені таку-сяку копійчину й сподіваючись купити трохи землі, поставити хату, а тоді вже й господиню в обійстя привести?..

Чи, може, почати з того, як забрали тебе до війська, а хата так і зосталася стояти недобудованою – три стіни тільки й устиг поставити, – одягли тебе у сіру казенну уніформу, дали гвинтівку, загнали в товарняк і повезли на австрійський фронт...

Чи, може, почати з того, як тебе контузило, як потрапив у полон, із якого оце тільки зараз, полишивши на чужині без малого сім літ, добиваєшся до рідної сторони?...

– Чого мовчиш, чоловіче добрий?

Гвідон видихнув глибоко, одвів погляд убік, мовив нехотя:

– А що розказувати? Така вже штука, життя...

– Хе-хе! – хихотнув їздовий незвідь-чого. – Життя, кажеш? Воно-то, звичайно, так, але, щоб там не казали, а все-таки, холера візьми, краще жити, ніж умерти.

– Певно, що так, – кивнув Гвідон. – Але коли випадає побувати в пеклі, по-іншому на все це дивишся...

Чоловік відпустив віжки й коні самі підтюпцем котили воза узбіччям шляху.

– Слухай, – нахилився до Гвідона, – скільки ж тобі? Дивлюсь, ніби й молодий, а у визорках – старість жевріє. Звідав, видко, чимало недолі, га?

Гвідон усміхнувся марикувато, склав губи дудкою; менше всього йому хотілося тепер розказувати про себе, про своє життя. Та хвиля спогадів, те бажання виговоритися вже минули, і він занурився в себе й нікого у потаємні схрони душі впускати не мав ані найменшого бажання.

До Сіраків добилися за полудень. Розрахувавшись із їздовим кількома пригоршнями австрійського тютюну, Гвідон попрошкував навітряно через поле до Бартківського лісу. За версту перебрів, знявши чоботи, мілку й нешироку річечку – Ліснянку, одразу ж за нею, через клапоть лугу, постав ліс, і Гвідону хороше й гарно було після дорожньої пилюги і яскравого квітневого сонця ступити у вільність ще молодого у цій місцині ліска; мох, що тільки-но позбувся снігу, чвакав під обчасами, Гвідон декілька разів змушений навіть був робити чималий гак, обходячи болітце в пониззі, але то в нього не відібрало надто багато часу, та й не бідкався з тієї

притики, бо тепер уже був певен того, що до Карвинівки добереться завидна. Не пішов через Гадомщину, залишив хуторець праворуч і, здолавши ще версту полем, знову опинився в лісі – це вже був його ліс! Тут він не один рік одпас з дідом Феньком худобу; здавалося, від тих пір спливла ціла вічність, але, пройшовши кількасот сажень, Гвідон став натрапляти на давні, з дитинства пам'ятні прикметки: он дуб-покруч посеред великої галяви, яку дід називав відьмацькою (розказував, ніби щорік злітаються сюди із доокілля відьми на шабаш), он Лисий камінь (він і справді був лисим, ніколи навіть мізерним мошком не брався; дід казав, що то й не камінь зовсім, а зачаклований парубок, та хто й за віщо його зачаклував – дід не відав: «Буво се так давно, ще й прадіда мого діда на світі не було!»), он три сосни-«сестриці» – ростуть з одного кореня... Мало, ой мало що змінилося! Час тут ніби спинився, величавому лісові ніби й не було ніякого діла до того, що діється у цьому химерному світі, знай собі шумить, ніщо його не займає, ніщо його не турбує...

Гвідон зупинився, поглянув, дістаючи з кишені люльку і кисета, угору: побачив клаптик ясного неба між сосновими шапами, і тільки тепер зі щемом у серці видихнув:

– Удома! Нарешті вдома!

Коли із-за пагорба, на вершку якого ліс рідшав і, поволі переходячи у підлісок, закріпив околицю села – Пеклів кут, ноги підігнулися.. Не від надмірного хвилювання, ні: просто відчув Гвідон цієї миті мир і погідь на душі, і йому заманулося присісти на землю й дивитися на ті хати і сараї, обійстя, обперезані живоплотом, грядки й городи, безлисті садки... Дивитися на те все поглядом дитини, котра ще не

розуміє принадності життя і світу, але вже мимомолі всотує їх у себе.

По тому довго відшукував очима стіни своєї недобудованої хати, але все намарно: їх не було.

Аж врешті збагнув – он же воно!.. Хтось таки добудував, накрив соломою...

Отже, там тепер хтось живе? Хто? І за яким правом?

Гвідон навіть підхопився на ноги, та одразу ж всівся ізнов.

«А що ж ти хотів? – усміхнувся у ріденькі пшеничні вуса, і усміх той був незлий, лишень прикрісний. – Стільки год од тебе ні слуху ні духу, певно, вже й поховали тебе, ждати втомившись...»

Брат з братовою стояли на ганку, і в очах їхніх Гвідон, коли відхиляв хвіртку й заходив до обійстя, забачив осторогу й німе запитання: «Хто ти, чоловіче?»

Гвідон спинився за кілька кроків, зняв з плеча рюкзака, опустив його до ноги. Хотів сказати щось веселе й радісне, та до горла підкотився гіркуватий клубок, тільки й спромігся слабкувато вдарити себе долонями в боки й прохрипіти:

– Ну... Здрастуйте...

Відчув, як воложаться очі, знітився, опустив голову, одвернувся, розтер скупі сльози бруднуватим пальцем по щоці.

– Гвідоне! – вигукнула братова й притьма кинулася з ганка навстріч.

Федос же стояв нерушно; Гвідон запримітив костура під його лівою пахвою й порожню холошу, складену удвоє й заправлену за ремінь.

Наспів обнявшись з братовою, підбіг до ганка, скочив на єдиний східець, обхопив Федоса руками, притиснувся головою до братових грудей і, вже не стримуючись і не соромлячись більше, дав волю сльозам...

Сянько із Юзчиком, двійко Федосових близнюків, побігли в село – понесли новину, і невзабарі Гвідон вже обіймався із сестрами, чоловіками їхніми, підхоплював на руки племінників і племінниць, жартуючи:

– О, а це хто? Янко? Бачу-бачу, що не ледачкували. Поки я байдикував по заграницях, ви тут ділом займалися! Молодці!

А там вже на столі сулія з'явилася, капуста з діжечки, сало, повсідалися, загармидерували, розпитували одне одного, та все більше Гвідона; він же віднікувався, відмахувався:

– Та що мені розказувати? Ну, просидів у полоні... Полон він і є полон, нічого цікавого. Ви краще повідайте, як у вас тут, що діється, бо я геть од життя відстав...

Врешті-решт таки відбився, облишили доймати його запитаннями, стали більше за своє згадувати, новин-бо й справді набралось у них тут не один міх; Гвідон слухав уважно, тішачись цією базійкою, бо була вона його серцю дорогою і такою жаданою, що й не п'янів, дарма, що випито за вечерею було немало...

Розходилися вже глибоко поночі.

Гвідон з Федосом до дороги вийшли за родичами, розцілувалися на прощання з усіма, по тому ще примостилися на лавці під хатою, закурили «австріяку».

– Непоганий тютюнець, – Федос кашлянув, сперся грудьми на костура.

– З ногою що? Так і не розказав...

– А, пусте, – махнув рукою брат. – Революція забрала.

Замовк, затагнувся самокруткою, знову кашлянув.

– Н-да, міцненький...

Помовчав хвилю, тоді поторгав рукою порожню штанину, зітхнув.

– А що розказувати? Снарядом відірвало, під Чорториєю. Під Любаром це, знаєш?

Гвідон кивнув.

– А воював за кого? – спитав по хвилі.

– У Петлюри був...

– У Петлюри?

– А чого дивуєшся? – зиркнув гостро Федос. – От скажи, за ким би ти пішов, якби не полон?

Гвідон відповів не одразу. Задумався, відвівши погляд убік.

– Не знаю, – проказав неголосно. – Не думав я, брате, про це... Та й не було ж мене тут! Отже й вибирати не довелося...

Федос торкнувся братового плеча.

– Тільки ти от що, не кажи нікому. Тут ніхто не знає, що я у петлюрівцях був. Сам знаєш, яка тепер власть. Можуть і кулю в лоба всадити, коли узнають...

Гвідон кивнув мовчки. Слова були зайвими і непотрібними. Та й Федосові не треба було від нього жодних обіцянок.

– Ну що, спать підем? – спитав Федос, позіхнувши в долоню.

– Ти йди, – відказав Гвідон, – а я ще трохи посиджу...

Брат, зіпершись на його плече, підвівся.

– Посидь, – мотнув головою. – Певно, що не до сну тобі сьогодні.

– Слухай, – Гвідон притримав Федоса за рукав маринатки. – А в моїй хаті хто осів?

Федос наліг на костура, зітхнув. Було враження, ніби зніжковів трохи.

– Ет... Тут, розумієш, яка штука вийшла... Не ображайся, але ж і не чекали вже, що вернешся. Стільки років ані вісточки...

– Спродали, отже?

– Ні, чого ж... Не спродували. У Парайчихи хата згоріла. А Митра ж її комісари порішили, він у Соколовських воював. Проти більшовиків, значить. Парайчиха ж сама зі старшою донькою й шістьма видриками... Одне слово, упросила. Ми, якщо чесно, і не відмовляли їй. Ясна річ, стіни однак би струхлявіли. Зліпили толокою такий-сякий дах...

Гвідон сидів, замислившись; люлька потухла, але він все ще тримав її в зубах, дрібно постукуючи по теплому дереву нігтем.

– Та й добре, – промовив нарешті. – Не погинути ж їй було попід тинем із дітьми...

Третього чи четвертого дня заявила Парайчиха.

Гвідон, сидячи на ганку, саме видлубував із цурпалка молоді верби «трохвейним» складаним ножичком свистунця для Сянька, коли Парайчиха постала перед очі, винюркнувши із-за клуні; городами, здогадався, йшла.

– Добридень, Гвідоне! – гукнула ще здалеку.

– Та й тобі навзаєм!

Він відклав роботу убік, намірився підвестися, та чомусь – і сам не знав, з якої притики – передумав.

Натомість – озвався жартівливо:

– Чого це ти так захекалась?

Була Парайчиха ненабагато старша од нього; літ, мабуть, на п'ять, а то й того не буде.

– Я захекалась? – перепитала спантеличено. – Та ні ж, здалося тобі...

– Може й ні, – смішковано зиркнув Гвідон. – Але що розпашілася, то це факт!

Збагнула, що глузує, смикнула губою, усміхнулася й підступила ближче.

– А ти й не змінився зовсім! Не можеш без того, щоб не ущіпнути!

– Та не щіпався я! Руки, бач, ділом зайняті! Та й до тебе далеченько, якби й хотів, не дотягнувся б.

– Е, ти своїм язичком так можеш ущіпнути, що іншому й десятих рук замало!

Присіла коло Гвідона на краю сходинки.

– Як ти? – зиркнула навскіс з-під чорних густих брів.

– Живий, як бачиш!

Розмова не клеїлася.

Та воно й зрозуміло: обоє ж бо знали, про що врешті-решт зайде, і обоє ж мали від того незручність, і ні він, ані вона не хотіли про те мову заводити; так і сиділи не одну хвилину, збираючись кожне зі своїми думками, вагаючись і не наважуючись на перше слово.

Нарешті Гвідон не зніс гнітючої мовчанки, і сказав прямо, глянувши Парайчисі у вічі:

– Чого нам з тобою у жмурки гратися? Знаю ж, про хату прийшла балакати.

Вона зітхнула, зіщулилася, зготовилась до найприкрішого, обличчя її вмить-ураз зблідло, очі стривожилися.

– Не марикуй, – стишено промовив Гвідон. – Не виганятиму, живіть! Мені, одинаку, – при цих словах усміхнувся гірко, – легше перебитися, аніж тобі з дітьми...

І водномить очі Парайчишині заяскріли вдячністю й радістю, підхопилася на ноги, кинулася було обняти Гвідона, та він одсторонив її і, вхопивши за руку, посадовив назад на ґанка.

– Ну? Чого це ти тут довкіл мене скачеш? – пробурмотів. – Біжи-но ліпше до когось за перваком та й переп'ємо тобі хату, щоб уже не сумнівалася! Ех, де наша не пропадала...

– Ой, та звісно ж! – підхопилася і, хоч як Гвідон не противився, поцілувала таки його. – Я оце до Гадамських, а ти йди до нас!

Запнулася.

– Та до вас же, до вас! – засміявся Гвідон. – Сказав же: ваша одтепера хата! Ваша!

Йому й насправді було весело й погідно, бо відчув цієї миті, що душа звільняється від мультяшного тягара, який не один і не два рази за ці дні, після повернення, завдавав йому прикрощів.

Він зашвидко прийшов «у гості».

Парайчихи ще не було, кілька хлопців її – видрики, як казав Федос – щось там собі затівали за глухою стіною хати, а в самій хаті поралось біля печі чорноволосе дівчисько – худе, заплетена коса перекинута через плече на кругленькі й маленькі груденята, босонога, у полотняному сарафані до литок.

– Овва! – Гвідон навіть і не пробував ховати своє здивування, бо то було б даремним. – Невже це ти, Каролько?

Дівчина знітилася, але погляду не опустила, одказала хоч і тихо, але гордовито:

– Я. А що?

– Та так... – Гвідон негадано зніковів навіть. – Он як вигналась, не упізнать.

– Кому треба, той впізнає! – зухвало стрельнула насмішкуватим позирком. – Хіба ж не так, дядьку?

Те її «дядьку» мов ножем у серце штрикнуло. Та він не образився. Загалом, ображатися було не в його натурі. То, певно, від діда Феньки перейнялося йому. Дід любив приказувати: «Обіжених у плуг впрягають!» – і Гвідону та дідова наука засіла в пам'яті назавжди.

Так само й Карольчиній зухвалості не здивувався. У всякому разі, на обличчі його нічого подібного до подиву не відбилося.

І не зніковів, як за хвилю перед цим.

Щось зовсім інше, не дуже ще йому зрозуміле, ворухнулося в грудях і примусило певніше придивитися до цієї знайомої і водночас цілком загадкової дівчини. І він, здалося, тільки оце зараз уперше збагнув, яка прірва часу минула від того дня, як пішов із села спекотного серпня чотирнадцятого, і донині...

– Чому це ви так мене роздивляєтеся? – спалахнула рум'янцем Каролька. – Прямо їсте очима!

Гвідон не знайшовся, що відказати, йому забракло і слів, і дотепності, та й не хотілося чомусь зводити все на прісний жарт, але як по-іншому повестися, також не знав, й від того почувався ні в сих ні в тих, стояв, переминаючись з ноги на ногу та кидав скрадливі позири у віконце: може, вже й Парайчиха

надбіжить, тоді все на інакше само по собі повернеться...

Та Парайчиха, немов назло, з'являтися не поспішала, а Каролька, видно по всьому, полишати свого кепкування не збиралася – стояла, хитрувато позирала від печі, погойдуючись, та забавлялася своєю косою, то ловлячи її у долоню, то відкидаючи.

«Маленька бестія! – подумалося Гвідону. – Не одному парубкові голову ще замакітрить, ой не одному!»

А вголос:

– Ну, як живете?

– Не краще від багатьох, але гірше, як дехто!

– Язичок у тебе, мов бритва! – не втримався Гвідон.

– Це що: похвала чи осуд? – анітрохи не збентежилась.

– Не знаю, – Гвідон нарешті зійшов з місця, присів на лаву під стіною. – Одне тільки виджу, що за словом у пазуху не лізеш...

– А чого за ним лізти? – Каролька перекинула косу через плече, підійшла до віконця, визирнула у двір. – О, вже й мати он мчать... Ото й кажу: чого за ним у пазуху лізти, не гроші ж!

Вже ж «на перепій» Парайчиха не поскупилася. Хоч їжі на столі було негусто, зате горілки виставила, ніби на три дні. Чаркувалися неквапно, закушували мало, все більше балачку правили. Парайчиха здебільшого про сім'ю свою, про те, як чоловіка втратилась, і та її довірливість і щирість розв'язали поволі язика й Гвідону, став оповідати їй те, що ані братові ще не розказував, ні комусь іншому – про полон. Діти давно вже повлягалися – хто на печі, хто на лавці за піччю, – тільки Каролька не спала і, схоже, й не

збиралася навіть: сиділа в кутку, вишивала, та Гвідон помічав, що вишивання те було їй про чуже око – дослухалася до розмови, вряди-годи поглядаючи на нього чи на матір, усміхалася або журливо похитувала головою, залежно від того, про що оповідалося під тумить...

Час збігав непомітно, непомітно пилося, непомітно й п'янілося.

Коли спробував підвестися – «Погостював, пора й честь знати...», – ноги не послухалися, ніби їх було прикуто до долівки, хоч у голові й не шуміло, і язик не заплітався, і в очах не каламутилось.

– Та посидь ще, куди тобі спішити! – припрошувала Парайчиха. – Он ще горілки скільки, хто ж її буде пити? Пропаде!

– Ех, – поманив Гвідон пальцем, шепнув хазяйці на вухо: – Що-що, а таке добро не пропаде...

Парайчиха підсунулась ближче, плеснула йому в кварту самогону, він пробував перечити, але вона на те уваги не звертала.

– Ну, за що вип'ємо? – спитала.

Гвідон затис кварту між долонями, окинув поглядом долівку, стіни, стелю.

– Щоб вам тут добре жилося!

Помовчав.

– Не довелось мені в цій хаті хоч би ніч одну перебути, то...

Не договорив. Парайчиха раптом поклати голову на його плече, підсунула поближче миску з капустою, налила й собі горілки.

– Хороший ти чоловік, сердечний...

Так само раптово й відсторонилася, покликала дочку:

– Каролько! Постели дядькові Гвідону на своєму лежку, а сама зі мною спатимеш...

– Навіщо? – запротестував Гвідон. – Не треба!

– Мовчи! – рішуче підвелася Парайчиха. – Все ж таки ти хазяїн цієї хати! Сам же кажеш, що жодної ночі...

– Так-то воно так, – і опирався, і ніби й оправдовувався Гвідон. – То я так сказав... Ані про що таке не думав... Гадки не мав...

Однак Парайчиха навіть слухати нічого не бажала.

– Як сказала, так вже й буде! – владно стисла кулака, гепнула ним по стільниці. – Раз ти нас із хати не вигнав, то я, значить, тут команду!

І Гвідон здався...

– Кароліно, спиш?

Каролька мовчала.

Але Парайчиха відчувала: не спить.

– Чуєш, Каролінко?

– Та чую, – пошепки озвалася донька.

– Чого не спиш?

– Вас стережу.

– Що? – Парайчиха звелася на лікті, зітхнула кілька разів поривчасто. – Що?

Дочка обернулася до неї, вистромила з-під ковдри голову, повторила, але вже не пошепки:

– Вас стережу!

– Чого репетуєш? – здригнулася Парайчиха. – Побудиш усіх...

Каролька злостиво усміхнулася в темноту, промовила тихо й рішуче:

– Так от, мамо, що я вам скажу: не лаштуйтеся до нього! Я вам не поступлюся, він буде моїм. А ви собі іншого когось пошукайте.

Парайчисі дух перехопило, ще мить – і вона б кинулася духопелити кляту дівку, та щось її зупинило, стримало, і вона лишень важко відкинулася на спину.

– От таку маю доню, от яку маю дяку... – Схопила доньку за руку, міцно стиснула зап'ястя. – Та він же мені майже одноліток!

– То й що? – спокійно одказала Каролька. – Мене це не обходить. Я сказала, що піду за нього, так і буде. Та й не втрачайте, мамо, розуму! Подумайте: нащо ви йому з вашими п'ятьма спиногризами? Хочете людині очі зав'язати? Та ж я, мамо, не дам вам цього зробити. Чуєте, не дам!

Якось воно все для Гвідона сталося швидко і негадано: оженився.

Не гуляли вони з Кароліною жодного дня, на побачення не бігали, навіть ніжностей ніяких не говорили одне одному.

Тижднів за два після «перепоя» ніби ненавмисне (а таки на те й скидалося, бо ноги самі привели) зайшов до Парайчишиного – вже звикся з тим, що не його – обійстя, Парайчихи вдома не було, Каролька, сидячи при порозі, перебирала картоплю-насінку: наспівала пора садити города.

– Дня доброго! – привіталась, завидівши Гвідона, і в очах її зблиснуло щось таке, що нараз лагідна теплінь оповила душу.

Навіть не одказав нічого на привітання, а спинився знеподалік, дивився на дівку не бентежачись, ловив поглядом кожен її рух, помічав

проворність і спритність, завважив, як з-під хустини, перев'язаної на потилиці, вибилося чорне пасмочко волосся й прилипло до скроні, і так гарно й погідно зробилося на душі, що впору було умліти.

– Чого ж ти стоїш, Гвідоне? – підняла до нього очі і він, збадьорений, не заперітив навіть, що звернулася до нього на «ти». – Сідай ось, поможи!

– Чом би й ні, – усміхнувся. – Звісно, що так...

Удвох вони швидко впоралися. Гвідон допоміг перенести коші до коморки, по тому злили одне одному з кварта води – умити руки.

– Що ж, помічнице, – промовила Каролька, подаючи рушника, – до хати заходь, пообідаємо.

– Не хочу я, – завідомлявся. – Від брата ж оце йду...

– Ну-ну, – посміхнулася дівчина, та й урапт спитала серйозно: – І що, довго ще збираєшся у Федоса жирувати?

– Ех, хіба ж моя воля! – щиро зітхнув Гвідон.

– А чия ж?

Глянув на Карольку, хотів було сказати щось, та тільки махнув рукою.

– Женитися тобі треба...

Здалося йому: кепкує.

Та зиркнув ізнов – нічого такого не примітив ані в очах її, ані на обличчі.

– Так-так, – помовчавши мить, далі провадила Кароліна. – Треба тобі свою семню вже мати. І чого ти приндишся, давно ж уже не парубок.

Гвідон підступився до неї ближче.

– Женитись, кажеш?

Доторкнувся її руки.

– Ну от і йди за мене...

Вона не відхилилася, не відійшла, навіть руки не відсмикнула.

Глянула прямо у вічі, і він знову побачив теплий зблиск у її карих зіничках, а по тім почув притишений, ледь схвилюваний голос:

– Це ти по-справдешньому?

Гвідон не відповів, кивнув тільки.

І дивнуvато стало самому – наче не він, а хтось інший говорив і чинив за нього. Хтось інший – той, хто не має жодних сумнівів, хто не вагається й одної хвили, хто впевнений і знаючий, чого йому треба.

– Звісно що не жартую! – промовив твердо.

Кароліна ще довгенько таки дивилася недовірливо, та по кількох митях в очах спалахнула певність, на щоки набіг легенький рум'янець – ступила впритул, прихилила голову на Гвідонове плече і не сказала й не прошепотіла, а видихнула гаряче та рішуче:

– Я згодна!

Обвінчалися після зелених свят. Весілля справили по-родинному, у Федосовій хаті. Були тільки сестри з чоловіками, дружки з друзбами. Ну, і піп з попадею; куди ж без них. Правда, спершу Парайчиха була заходилаcя, щоб до костьолу йти, бо за ревну католичку себе мала, але найближчий костюл був аж у Чуднові, а це верст десять, коней не розженешся знайти – трійко їх у селі, може, й зосталося, отож мусила змиритися й згодилася на вінчання у церкві, в сусідньому – через поле, вважай – Дриглові.

Жити молоді пішли до Парайчихи. Отак Гвідон став приймаком у своїй же хаті. Чим не «кумедія»!

Одразу ж собі зметикував приточити ще півхати, на окремий вхід: Парайчиха лишиться в старій половині, вони ж з Каролькою сядуть у нову.

За кілька день по весіллю, взявши сокиру й пилку, потикнувся до лісу; у нової власті руки до нього ще не дійшли – тільки й того, що до комуни агітують – і можна було спокійно, не криючись, настигувати собі ділового дерева. Зо два тижні пропадав Гвідон від рання до смерку в лісі: поваливши дерево, на місці ж, обмірявши, різав на колоди, затим витесував підвалини, лігари, застовбні, заміть. Вечорами із братом Федосом та сестриними чоловіками – шваграми – заготовлене за день носили на плечах до обійстя – добре вже хоча б те було, що ліс недалеко, за півверсти. Отак мало-помалу за літо і стягнувся на будівництво.

Дивилася Каролька на його турботливість й нарадітися не могла: не прогадалася, бач, в чоловікові. Хазяїн!

І у Парайчихи поволеньки з душі відлягало; чого гріха таїти, не вельми охотно благословила вона цей шлюб, злилася на дочку, а ще більше на Гвідона, що вибрав не її – все-таки мала надію, і коли б не ця невдячна дівка, то хто його зна, як би обернулося...

Та все ж потайки раділа чогось із того, що мамою її кликати Гвідон не став, а й далі на ім'я звертався і не викав.

Теслювати Гвідон умів і любив. З інструментом тільки ось туговато було. Що зміг – виміняв чи викупив у селі, дещо й сам зладнав, за дечим, напросившись до котрогось із односельців в попутники на підводу, а то й пішки, у Довбиш або Кам'яний Брід до базару вибирався.

Тільки-но стіни звели, а Гвідон, як випадала перерва, заходився (казав: «Задля отдыху і для душі!») меблі майструвати, та не просто дощечка до дощечки, а ще й з кантиками різьбленими, шухлядками, візерунчастими оздобками, точеними ніжками. Зробив мисники – собі і Парайчисі, стільчики, табурети, стола, ліжко. І коли в осінь із прибудовою було покінчено, новосілля справляли не при голих стінах, як то нерідко буває, а при уставленій хаті.

– Ну, братця, золоті в тебе руки! – раз-по-раз приказував Федос, і ніяк не міг спокою собі дати; знай собі нахвалявся перед гостями: «Ну-но, гляньте, який чудний мисничок! А табуретка!» – гордився так, наче сам те все змайстрував.

Гвідон із Каролькою сиділи на покуті, усміхалися щасливо, бо й насправді були такими: і від того, що тепер вже справжніми хазяями стали, і від того, що життя їхнє купне починається так гарно, і від того, що родина така славна й дружна – у кожного свій клопіт і своя турбота, а все ж що Федос, що швагри, що сестри доклали до цієї хати труда.

Вік живи – вік будуйся.

Ще й новосіллям не натішився, а треба про обійстя думати: сарай із дровітником поставити, живоплотом двір обнести. Ледь-ледь до зими управитися встиг. У поле чи на город майже й не потикався, Кароліна з тещею там порядкували. Слава богу, рік видався урожайним – і картопля щедро вродила, гарбузи валунами на грядках лежали, і капуста нівроку, і буряки; одне слово, перезимувати буде із чим.

Ходили, правда, чутки, що влада замислює якусь там нову «продразвйорстку», та Гвідон мало тим переймався. Ніколи було йому сушити над тими

чутками мізки: мало що, думав, втішаючи себе, люди говорити можуть...

Кого-кого, а Милетка Зінькевича побачити на своєму подвір'ї Гвідон ніяк не сподівався.

Хоч і були вони ровесники – навіть якийсь час у дитинстві товаришували, навіть на фронт в одному ешелоні їх везли, – але теперечки, гадалось, не було ні у того, ні у другого щонайменшого бажання зустрічатися. Улітку якось все-таки здибались на селі: Гвідон повертався від старшої сестри, Ядвіги, а Зінькевич стояв на ганку сільради.

– Здоров був, Милетку! – гукнув Гвідон здаля, через дорогу.

Зінькевич поглянув на Гвідона так, ніби камінця швиргонув, і, не мовивши й слова, обернувся і пропав у проїмі дверей.

«А що ж, так-таки-так! – кинув Гвідон услід йому насмішуватий позирк. – У пани вибився. Серед ледацюг найстарший!»

Про ледацюг – тому, що був Милетко головою комнезаму. Що воно за чортівня така, Гвідон доладу не знав; відав тільки, що жодного порядного хазяїна у тому комнезамі й близько не було, одні лише глевтюхи...

– Що ж до хати не ведеш? – насуплено спитав Милетко.

Гвідон неспроста згадав ту літню побачку – зараз йому забаглося віддячити «пану». Хоч така поведенція загалом була не у Гвідоновому характері, бо мав усе-таки вдачу спокійну й зла довго ні на кого й ні за що не тримав у душі.

Може, прийшло те бажання ще й від самого тону Зінькевичового: здалось, що чує нахабний голос людини, котра, ще тільки-но зачувши запах влади, вже відчуває себе вправі диктувати кожному свою волю і забаганки.

«Ти диви! – Гвідона аж пересмикнуло й запекло в грудях від обурення. – Було колись гівно гівном, а це уже кизяком назвалося!»

– Чо' мовчиш? – набурмосився Милетко. – Бачить не рад чи що?

– Чого ж радіти? – озвався, сухо кашлянувши в долоню, Гвідон. – Ти не дівка, а я не парубок.

Обличчя Зінькевича скривилося, ніби од кислиць.

– Щось не пойму тебе, Гвідоне...

– То вже твій клопіт! – заговорив Гвідон статечно, з відчуттям переваги. – Я тебе теж не зрозумів тоді, влітку. Пам'ятаєш? Ні? Ну, пам'ять у тебе дівоча, виходить. Що ж, нагадаю. Ти коло сільсавета стояв, а я од Ядзі йшов.

Милетко спробував посміхнутися – вийшло силувано й незграбно.

Виправдовуватись зачав:

– Та не упізнав я, певно. Атож, не упізнав, а то б я, будь певен, поздоровкався б. Чо' б не поздоровкаться зі старим другом...

Яка ж разюча несхожість була між цією невпевненістю, похнюпленістю й тією самовдоволеністю, що аж випирала із Милетка ще кілька хвилин тому, коли заходив до обійстя!

– Не впізнав, кажеш?

Гвідон подивився на нього гостро й дошкульно.

– І не почув теж?

Зінькевич кивнув, ховаючи очі долу, мугикнув:

– Угу.

Гвідон, звісно, не вірив жодному слову його, жодному жесту.

– Чого ти сюди прийшов, не знаю і знать не хочу, – сказав тихо і твердо. – Не люблю, коли брешуть в очі. І до хати тебе не запрошу, чарку не піднесу. Не хочу, щоб од твого чорного рота вся горілка скисла! Як маєш що до мене, то кажи тут. Але втям собі наперед – за комнезаму свою можеш навіть не говорити. Ніц не виждеш! Я хазяїн, а не засранець якийсь.

Милетко стояв, обслинюючи раз за разом кінчиком язика пересохлі губи, позиркував з-під нахмурених, стягнутих до перенісся ріденьких брів, і погляд його поволі важчав, розгубленість поступалася злобі – чорній, до часу причаєній злобі, яка вичікуватиме своєї пори; і Гвідон зрозумів, що віднині замах злостивого й підлого недруга...

Кароліна, довідавшись про відпровадини «сучого активіста», посміялася спершу, а затим картати взялася:

– Ну, для чого? Треба було змовчати все ж. Налив би ти йому чарку, послухав би теревені його – хіба від того щось тобі зробилося б?

Гвідон і сам розумів, що утяв дурницю, що дарма те все: барана у теличку не переробиш, а з дурнями зв'язуватися – самому ж гірше. Але Карольчині слова, одначе, викликали у нього подратування.

– З якого це біса чарку я повинен йому підносити? Хто він, пан, цар чи моєму кумові сват?

– Чого ти? – спробувала втихомирити Кароліна чоловіка. – Хіба я осуджую? Просто кажу, що не варт було із ним заводитися. Сам знаєш, які розмови про нього на селі ходять...

– А мені до того байдуже! – рубанув долонею повітря Гвідон. – Не збираюся кланятися усяким задрипанцям! Досить вже гнутися, погнувся! Тепер доста! Сам собі пан, сам собі хазяїн. Не діждуться ці виплодки від мене ні руки, ні чарки!

Вперше Кароліна бачила його таким, і було їй при цій миті на душі й боязко, і гордливо водночас. Не згірш, а то й краще од Гвідона знала: годі й сподіватися, що Зінькевич забуде образу – шукатиме найменшої нагоди поквитатися. І це, звісно, тривожило її. Та, наразі з тим, не могла й не замилюватися своїм Гвідоном: у своїй рішучості і запальності він нарапт постав перед нею вродливішим, і відчула вона до нього щось нове, неймовірне й невимовне почуття, бажання, яке пересилити не змогла – зажадала його обіймів, його тіла, його любові...

– А йди-но до хати, – взяла за руку...

І перед порогом Гвідон підхопив Кароліну, а вона обвила його шию, зашепотіла:

– Ой, Гвідоньо!..

Життя – штука вельми непевна; Гвідон неоднораз спізнав це на власному досвіді, атож ніколи (чи то – давно уже) не плекав хоч яких-небудь ілюзій щодо власної долі, а ще більше щодо свого талану: щасливим вродитися треба, а якщо не вродився ним – годі чекати чогось путнього. Поталанити може раз, двічі, тричі, але якщо ти невезучий, мусиш змиритися з тим, що невдачі переслідуватимуть тебе повсякчас, і коли раптом доля зачала тобі усміхатися – не спокушайся цим, будь певен, що триватиме це недовго,

готуйся до гіркого розчарування, прикрих і невідворотних невдач. Чекай їх, вони не забаряться.

Так вже влаштована людина, що коли у неї все гаразд – вона чомусь сама собі вигадує ускладнення, вишукує труднощі і врешті-решт сама їх собі й створює. Чому так, збагнути неможливо, але це так. Вчинки людські здебільшого позбавлені логіки, людина часто чинить не те, що годилося б з погляду доцільності чи необхідності, та ще частіше вона чинить те, про що наперед відомо: не варто цього робити. Але робиться і діється саме так, як не варто, і то цілком свідомо, цілком зумисно, – певно, натура людська не може миритися з усталеністю, узвичаєністю та тихістю буття, їй потрібен ризик... Хіба ж це не велика таїна людської душі? А все ж загадковість та тільки в одному: чому вона така? Та навряд чи хтось спроможеться відгадати: чому вона така...

Що собі думала Парайчиха, на що надію мала – незнано чи їй богу відомо. А втім, коли їй відомо кому, то, певно ж, таки що не йому.

Та сталося те, що сталося, а з чієї вини – не нам судити.

Сталось же ось що: перед православним Різдом домовилася Парайчиха зі старим Русакевичем, що візьме він її із зятем на базар у Житомир.

Власне, не казала вона Русакевичу, що поїде саме із зятем; говорила:

– Поїду з кимось зі своїх. Або з Каролею, або з чоловіком доччиним, Гвідоном.

І, коли чесно, то їй не думала спершу, і не загадувала, з ким поїде. Бігме, було їй все одно.

Але сталося ще так, що Гвідон сказав Кароліні:

– Я поїду. Треба мені прикупити дещо зі столярного інструменту.

Отож і вибралися до базару він і Парайчиха. Домовка була із Русакевичем, що й на зворот їх забере, але уже в базарі той сказав:

– Як знайдете, де перечекати двоє день, то заберу на зворот, а так мені до брата у Радомисьль треба. Зустрів тут тітку, передала, що негаразди у нього...

Чи правда те було, чи ні, хто його зна, але Парайчиха з Гвідоном, потинявшись базаром, не натрапили ні на який підвіз – був, правда, один дядьора із Крутої, та заправив він таку ціну, що краще вже пішки було через ніч вирушати, аніж такі гроші викласти. І спершу, вилаявши позаочі здирника, ледве не пристали думками на те, аж ось сказала Парайчиха:

– Та ж рідня тут у мене є, сестра троюрідна по батькові. Заночуєм в неї, а завтра споранку вийдем.

А Гвідон на те мовив, стенивши плечем:

– Так мудріше, звісно. Ось тільки Кароліна переживатиме.

А Парайчиха одмовила:

– Буде, але що вдієш, як на таке виходить.

Феокліна, сестра Парайчишина, була молодницею дебелою. Чоловік її супроти неї виглядав на підпарубка – невисокого зросту, миршавкуватий, мав ріденькі вусики під кирпатим носиком, а під вусиками тонкі губи. Феокліна ж була у всьому цілковитою протилежністю йому – і вища мало не на голову, і сідниці ніби посагові подушки, і ніс картоплиною, товсті маснисті губи; про таких кажуть: не баба, а кров з молоком.

А втім, по всьому було видно, жили вони полюбовно. Та й хіба дивина це? Так часто у світі трапляється, що, здавалося б, зовсім несумісні натури й характери уживаються краще, аніж подібні. Феокліна, попри пишні свої форми і нібито грізний вигляд, була Нарцизові слухняною, запобігала чоловікові, догоджаючи як могла. Певно, то була би найщасливіша в окрузі пара, коли б не посмучувало їхньої тихої злагоди те, що дітей бог не дав...

Помешкання їхнє було небагатим, тулилися у двох тісеньких кімнатках у довгому й приземкуватому будинкові біля Польського цвинтаря. Одна кімнатка не надто умілими, але наполегливими руками Нарциза була приладнана під кухню – була тут вузьенька плита, димохід від якої, заведений у перестінок, водночас правив за грубку для другої кімнати; в кутку, праворуч од віконця, стояв мисник, по другий бік – столик на навхресних ножках. Друга кімната (її хазяї називали іронічно «хоромами») хоч і була чи не вдвічі більшою, та одначе справляла враження тіснуватої. Із меблів тут були старенький, трохи перехняблений стіл, два стільці, «шафанер» і широке, із масивним дере'яним узголів'ям ліжко – воно займало мало не третину «хоромів».

Гостям Нарциз із Феокліною зраділи.

Жінка кинулась обніматися із Парайчихою, засипала сестру запитаннями: що та як удома? як діти? чи вродила бульба? чи тихо живеться? – «А то у городі у нас слухи про бандитів ходять, такі слухи, аж мурахи по спині!...»

– А це хто? – на Гвідона кивнула.

– Зять мій.

Не соромлячись і не нічачись аніскільки, Феокліна заходилася оглядати Гвідона із голови до ніг; по хвилі проказала до Парайчихи, усміхаючись:

– Нівроку зятьок!

– Еге ж, ніврочку! – підхопила хвацький тон сестри Парайчиха. – Політки ми майже з ним.

– Отакої! – сплеснула в долоні Феокліна. – Це ж треба!

Нарциз, котрий стояв до сих пір за жінчиною спиною, переминаючись із ноги на ногу, чекаючи, коли вже баби вгмоняться, кахикнув в кулак, аби нагадати про свою присутність.

– Чи не почубились із донькою за мужика?

Підійшов до Гвідона, подав руку.

– Не билися твої баби, га?

Гвідон розсміявся.

– При мені, у всякому разі, ні!

– Ну да! – підхопила Феокліна. – Його й на двох стачить, то чого би їм чубитись!

Отак, жартуючи та піджартовуючи, перейшли до «хоромів», невзабарки і до вечері сіли – і за столом так само весело гомоніли, зумисне ніби обминаючи сумне; чи, може, у цій господі панував завше такий дух і тут не переймалися особливо переживаннями й наріканнями на важке життя-буття?

Гвідон, як вийшли із Нарцизом перекурити, про те й сказав.

– А чого сумувати? – гмикнув чоловік. – Від бідкань легше не стане. Судьба не м'якосердна пані, сльозьми її не розжалобиш.

– Що правда, то правда, – кивнув Гвідон. Помовчавши, поцікавився: – Ну, що тут у городі діється? Як власті? Не дуже прижимають нашого брата?

Нарциз відкашлявся; одвернувшись, махнув рукою знічев'я.

– Та нічого путнього!

Видно було, що говорити про такі речі не мав бажання.

Гвідон бачив: не остерігається, ні. Просто не охочий теревені правити. Отож, похапцем викуривши по самокрутці, вернулися в хату.

На відміну од чоловіків, жінки не умовкали бодай на мить. Знай собі сипали розповідями, ніби мішок їм розв'язався. Воно й зрозуміло: не здибалися давненько, то й поговорити було про що. Для них, певно, і дня замало було б, і ночі, щоб про все-все переточити...

Заладналися спати, коли вже запівніч настала.

Аж тут у ставні хтось затарабанив.

Нарциз вийшов надвір. Повернувся зблідлий, стурбований.

– Мисько прибіг, – сказав. – Зі старим кепсько. Я піду.

– Я з тобою! – скочила Феокліна.

– Чи варт? – спробував відмовити її Нарциз. – Пізно вже. Та, того, може обійдеться все... І гості ж...

– Про нас не дбайте, – втрутилася Парайчиха. – Перебудемо. А як треба вам, то йдіть.

– Атож, атож! – забігала, збираючись, Феокліна. – Треба, сестричко, йти. Свекор все-таки...

Тихо в хаті.

Вона лежить на ліжку. Він – на кинутому на підлогу кожусі.

Не сплять.

Але й словом не обмовляться одне до одного.
Завмерли, навіть зворухнутися не наважаться.

Тихо в хаті.

Тиша – мов натягнена струна.

Щоб заговорити, треба не лише приводу, треба
сміливості. То найважче – здобутися на перше слово.
На півслова бодай... На півзвука, який розітне цю давку
тишу, ніби помах шаблі...

І зважився він. Не на слово зважився, а на рух. Сів,
а тоді звівся й пішов навпомацки до дверей.

Спитала тоді його:

– Куди це?

– Перекурю, – одказав неголосно.

Сказала тоді:

– Тут кури...

Жовтавий язичок полум'я розсунув лаштунки
темряви, і побачив її лице, побачив близько-близько, і
погляд її обпик його, і все довкіл щезло, ніби в безвість
запало – лишилися тут тільки її очі, її руки, її оголене
плече, й ніщо, ніщо більше натепер не мало й не могло
мати хоч якогось значення...

Кароліна відразу щось запідозрила – чутлива
душа підказала: негаразд якийсь до хати прибився із
поверненням матері та Гвідона із базарювання.

Приглядалася, зазірала чоловікові в очі,
силкуючись розгадати, що ж сталося, та Гвідон уникав
стрічатися з дружиною поглядами, в хаті майже не
засиджувався, тільки випаде нагода – на обійстя
спроваджувався, знаходив собі будь-яку роботу, а то,
бувало, на цілий день вирушав до лісу за ломаччям.
Понастягував його стільки, що й на дві зими вперед
стачило б.

І раніше був Гвідон не надто охочим до розмов, а тут і зовсім мовчкуватим зробився, годинами не витягнеш з нього й слова. Хіба тільки вночі відтавав – пізнавала тоді Кароліна його дивну, солодкуву ніжність, якою він ніби намагався спокутувати перед нею свою денішню холодність. Але і у такі хвилини був неговірким, тільки й шепотів раз-по-раз: «Каролінко, люблю тебе... Люблю...»

Хоч як не старалася, до яких хитрощів не вдавалася Кароліна, аби викликати Гвідона на відвертість чи ж хоч що-небудь випитати (може, думала, ненароком пройметься), але нічого не виходило. Гвідон немов затявся – та так воно було й насправді – тримати душу на замку...

– Гвідоне, – не витримала врешті-решт, – нам треба поговорити!

В її голосі вчувалася рішучість, Гвідон навіть здригнувся від тих сталевих ноток.

Спробував і цього разу відкараскатися.

– Потім, – сказав, беручи із вішака кувачину. – Піду дровець підрубаю.

– Завтра врубаєш, сьогодні я вже піч запратала, – Кароліна заступила йому двері. Глянула, ніби ножем полоснула, затим зненацька прошипіла, хижо і прямо: – З матір'ю моєю у тебе що?

Гвідон відхитнувся, враз обм'як, понуро, низько-низько опустив голову...

– Чуло моє серце! – дико вискнула Кароліна. – Ой, чуло!..

Тихо в хаті...

Він лежить на ліжку, вона сидить на ослоні біля вікна.

Надворі сіріє, от вже скоро й світатиме...

Час спливає, хвилина за хвилиною, а їй і байдуже, чи тягнуться хвилини спроквола, чи, може, миготять неспинно і нестримно, – байдуже, бо вона тут, але й не тут водночас. На зблякле лице лягла печать неприкаяності, в очах з'яє холодна пустота, безкровні уста міцно стиснуті.

Час спливає, хвилина за хвилиною... Чи, може, у цьому домі, для цих двох – час зупинився?..

А таки й зупинився немовби. Не чути звичного цокання настінного дзигаря: гирка ходиків опустилася на всю довжину ланцюжка, маятник застиг недвижно, стрілки на циферблаті завмерли на чверті до першої.

Кароліна, не підводячи голови, зиркнула з-під брів у бік ліжка, зітхнула важко й глибоко: «Забув?.. Як же так, га, чоловіче?..»

Щовечора перед сном Гвідон проробляв один і той же незмінний ритуал, якому, либонь, він сам вже й не надавав якогось певного значення. Та ж ніби й нам немає сенсу скрупульозно описувати те, як Гвідон акуратно брався пальцями за ланцюжка і плавно, неквапно підтягував гирку вгору. То була вироблена, цілком усталена, доведена до автоматизму церемонія, у суті своїй проста і невимушена. Прецінь, в ординарному цьому дійстві можна углядіти й доста символічного, от хоч би й прояв неперервності і циклічності плину буття, однак сам Гвідон, певна річ, подібними філософськими зайвостями не переймався нізащо. Хіба, бувало, мимоволі із деяким ледь-ледь вловимим трепетним зачудуванням вслухався у рівномірний тріскотливий звук, яким супроводжувалося переміщення гирки...

Зрапта Кароліна краєм ока помітила, як за вікном прошмигнули два силуети.

– Кого це лиха несе із самого рання? – проказала із досадою.

Не встигла й доказати, а вже знадвору загупали у сінешні двері.

– Відчиняйте!

Упізнала Милетків голос.

Спроквола підвелася, так само, попри наростаюче, усе гучніше й напористніше, тарахкання у двері, не кваплячись пройшла у сіни.

– Та уймися ти, іроде! – прикрикнула, тягнучи руку до засува. – Одчиняю вже!..

На призьбочці поруч із Милетком стояв міліціонер із перевішеною через плече гвинтівкою.

– Гвідон де? – заричав Милетко.

– Нащо він вам? – на диво спокійно спитала Кароліна.

– Арештовувати будемо!

– Арештовувати? – хмикнула Кароліна, стягуючи до перенісся брови. – За що?

– За самовільну вирубку лісу! – Милетко аж засвітився, повідомляючи причину наглого візиту. – Деревину на хату й на оце все, – махнув рукою у бік сарая з дровітником, – де брав? Не купляв же, правда? Народне добро крав!

– Та що ти їй пояснюєш? – нетерпляче озвався міліціонер. – Беремо під конвой, а там хай розбираються.

– Беріть, – відступила Кароліна углиб сіней. – Он Гвідон, у ліжку...

– Щось довго спить! – вищирився Милетко, підступаючи до порога. – А ще хазяїна із себе вдає...

– Ану стій, – скомандував міліціонер, хапаючи Милетка за ліктя. – Я сам!

– Та чого ти? – ображено засопів той.

– А того, що караючий меч революції тут я, а не ти! – гордо випнув груди міліціонер. – Не положено тобі!

– Та я ж... – Милетко прохально звів очі до міліціонера, і був той погляд чи й не такий, бува, як у дітлаха, що випрошує у батьків легуміна. – Дозволь!

Одначе намагання розжалобити міліціонера виявилось справою марною.

– Не положено! – владно відрубав «караючий меч революції», доводячи Милетка рішучою відмовою мало не до сліз.

Незнано, чого там такого науявляв собі міліціонер, ані Кароліна, ані Милетко здатністю проникнення у чужі мізки наділені не були, а ще й, до того ж, подальші події розгорталися аж занадто стрімко.

Рвучко скинувши із плеча гвинтівку, міліціонер наставив дуло вперед, пересмикнув затвора і, пригнувшись, прожогом кинувся у пройму розчахнутих навстіж хатніх дверей, – бозна, можливо, на ту мить ним оволоділо ефемерне відчуття геройської участі у штурмові ворожих редутив...

Сталося це якраз у той момент, коли зі старої половини дому, немало-таки схвильована негаданим шарварком, ще й учиненим із самого рання, нагодилася Парайчиха. Та й, ще і не добігши, накинулася сходу на Милетка:

– А що тут таке? Га? Кажі-но мені, і то хутко кажи!

Милетко від того наскоку цілком розгубився і замість одказувати лишень безпорадно блимав на Парайчиху широко розверзлими вирлами.

– За Гвідоном прийшли, – сказала із глибини сіней Кароліна. – У буцегарню хочуть вести...

– Гвідона? У буцегарню? – вмить спалахнула Парайчиха й посунула на Милетка. – Ах ти ж!..

Намагалася чи то ухопити за барки, чи то учепитися йому у волосся, а, може, до крові роздряпати пику, Милетко ж відбивався і вивертався як міг, й коли вже здавалося, що ось-ось Парайчиха затисне його в куток, на порозі постав міліціонер. Був блідий, відвисла нижня губа тряслася, та й не тільки губа – помітно тремтіла й гвинтівка в його руці...

– Там у ліжку мрець... – насилу пошепки вичавив із себе. – Задушений...

Парайчиха, враз облишивши Милетка, уклала й застигло вирячилася на міліціонера.

– Що, насправді? – судорожно здригнувся Милетко, й за коротку паузу між цим і наступним запитанням на його фізіономії відобразилася ціла гама суперечливих почуттів, розгубленість, породжена непередбачуваністю й цілковитою неочікуваністю самого факту Гвідонової смерті, поступилася вияву злобної радості, затим мигцем проступив вираз досади через очевидну тепер нездійсненість давно виношуваної й ретельно продуманої помсти. – Точно задушений?

– Ременем із сириці...

...Коли виводили Кароліну із двору, Парайчиха кинулася напереріз, розштовхуючи конвоїрів.

– Доню моя, донечко!.. – запричитала. – Що ж ти накоїла?

Кароліна усміхнулася приречено й відказала навдивовиж рівним голосом, не міняючи інтонації, спокійно й без жодної запинки:

– Треба було так само і вас, мамо, разом із Гвідоном, от тільки ж не могла я своїх братів круглими сиротами лишити!

LIBRO

Житіє сухозне **< Року 1973-го >**

Introductory explicandum¹

Так зійшлося, що на пору, коли відбувалися описані нижче перипетії, Володьок Данилюків розвелось було у Карвинівці достобіса. На три хури із верхом.

Може, вираз ріже слух, але нащадки одного із тих Данилюків різкість цю, підозрюю, оцінять і сприймуть із ентузіазмом. Для їхнього заспокоєння і подолання душевної розпуки достобісість ця геть немаловажна штука, бо ж таки-так: візьми-но вгадай, а, головне, ще й доведи, про котрого із Володьок йдеться? Отже, нащадкам «саме того ім'ярека» ця напрочуд рятівна колізія дарує унікальний шанс із легкістю притлумити гнітюче відчуття ніяковості й душевного дискомфорту чи й назагал позбутися пекучої ганьби за вчинки і діяння предка. Щось-бо підказує, що під час читання цього опусу почуття сорому у нащадків «саме того» може з'явитися напевно, ще й неоднораз...

За точність підрахунків не ручаємося, але, ймовірно, по різних кутках назбиралося би Володьок Данилюків із пів дюжини десь, може й більше. І це ми не

¹ Вступне пояснення (лат.).

беремо до уваги хлопчаків, а винятково тільки дорослих однойменців!

Тож не варто й дивуватися, що, цілком очікувано для таких випадків, заради простоти і зручності в упізнаваності, отже, і для уникнення кривотлумачень, кожного із одного достославного кагалу тезок називали по-різному. На когось казали Вовка, когось нарекли Ладьком, також були ще Влодик і Ладзюньо. Питоме ж ім'я із часом закріпилося лише за одним Володькою Данилюком. Та й то не зразу, а, так би мовити, у процесі селекції.

Спершу було таки двоє Володьок Данилюків, додатково їх ідентифікували «Володька Рудий» та «Володька Євин». І так тривало акурат до того дня, чи, власне, вечора, коли унаслідок цілковито неймовірного, екзотичного (зрештою й екстравагантного) казусу, до описування якого ми зараз приступаємо, один із пари Володьок практично миттєво позбувся свого дотодішнього цілком прийняттого і емоційно нейтрального титула, натомість же здобув немилозвучне й образливе, врешті-решт, якщо казати прямо, вульгарне та принизливе прозвисько, таке, що не годилося бути мовленим уголос не тільки у пристойному товаристві, а й загалом будь-де! Не годилося, але що вдієш, якщо порекло причепилося так, що ані відмити, ані віддерти, й спекатися його було марним сподіванням і цілковито безнадійною затією...

Нерідко життя ламає й не такі непохитні, здавалося б, устої, у цьому ж разі йшлося усього-навсього про цілком виправдане, як не крути, поневажання табу щодо прилюдного вживання сороміцького й неблагозвучного словечка, що стало невід'ємною частиною нової клички героя цієї історії.

*

– Еге-ге-ге-гей! – репетував Володька Данилюк, обвивши руками телефонного стовпа, недоречно устромленого біля самісінького його двору, буквально у кроці від перехнябленої хвіртки. Але як, чорт візьми, здолати цей крок? Самотужки ніяк, а з хатніх ніхто не вистромлював носа. Ачей, уже з півгодини кликав-горланив то жінку, то усіх дітей по черзі (а було їх у Володьки четверо), і знов жінку, та все дарма, так ніхто і не вийшов. – От напасть! – Володька відчув, як із очей рясно покотилися горошини, і це не були скупі чоловічі сльози, а нестримні потоки розпачу і зневіри: ет, нема справедливості в світі, раз законна навіть половина ігнорує волення про поміч, на що ж і на кого ж тоді мати надію? – Ну, суки, пуждять! – пригрозив Володька, розвезуючи брудною долонею сльози по лицю...

На щоках і вилицях залишилися пасамуги, і коли б нам не була відома причина їхньої появи, а ще й якби були вони не однотонними, а різнобарвними, із деякою умовністю смужки ці можна було би сприйняти за не надто вдале мавпування заведенці американських індіанців, – недарма ж трохи згодом із уст Галая вирветься: «О! Справжній Чинганчгук!» (асоціація ця виникла явно неспроста, а як наслідок ще свіжих вражень, бо ж у клубі незадовго перед тим кілька вечорів підряд крутили стрічку «Чинганчгук Великий змій»), й не виключено, що саме такою і могла би стати нова Володьчина кликуха, одначе, на превеликий його жаль, не судилося. Хто би сумнівався, що якби Володьці випало самому вибирати, він і

просився би, і молився би, і в ноги стелився би:
«Називайте Чинганчгуком!»

Ну, і ще дещо про брудні Володьчині долоні – для цілковитої ясності, так би мовити. Були вони такими не так від цілоденного копірсання біля трактора, як від рачкування, яке у певний момент виявилось для знесиленого Володьчиного тіла єдиним доступним способом пересування. А все тому, що у плота, за якого Володька чіплявся руками, неочікувано виявився один дуже суттєвий ба й зловорожий гандж. Внаслідок відсутності кількох секцій штахет пліт зненацька обривався якраз на середині страдницького Володьчиного шляху до рідних пенатів.

Що й казати, неймовірно прикра обставина!

Утім, тут маємо відмотати стрічку подій трохи назад, аби наразі уточнити, що із копірсанням біля трактора ми, чесно кажучи, загнули, ще й неабияк. Яке у біса копірсання? Зранку, поки приставлений Володьці у помічники Юрка Лех як заведений гасав по селу у пошуках самогонки, сам Володька весь цей час ничкувався під причепом, ховаючись від палючого сонця і завгара, – утім, радше навпаки: спершу від завідуючого гаражем, а тільки потім вже від сонця. Згодом, коли метання Леха врешті-решт увінчалися тріумфом, вилазити з-під причепа тим більше не було жодного резону, мріяти про вигідніше місце для добрячого хропака після «прийому на груди» увіч не доводилося. Тим паче, що милостива пані удача сподобилася цілком інтуїтивно, тобто мимоволі, повернути Володьчину голову у бік воріт саме у ту секунду, коли черговий піднімав шлагбаума перед завгаром Едиком Ренькасом. Хоч відстань до воріт від місця Володьчиної дислокації була чималенька, все ж йому вдалося мельком узріти, що Едик убраний в

костюма, а ще й, вірогідно, нап'ялив білу сорочку й начепив кумачевого галстука (вірогідно – бо змога розгледіти завгара була тільки зі спини), у довершення ж Володька убачив під Едиковою пахвою жовту шкіряну теку, і це був не просто атрибут, була це вагома і промовиста деталь, яка зі стопроцентною гарантією вказувала на те, що завгар зібрався у вояж – може в район, а може ще й далі, й сьогодні навряд чи повернеться.

– Кіт із хати – мишам радість! – із ентузіазмом вигукнув Володька і підморгнув Леху. – Раз така везуха, дуй ще за однією!..

Юрка й не комизився, радше навпаки, миттю підхопився, ніби тільки й ждав саме такої вказівки, та й швидесенько гайнув вже опробуваним маршрутом.

Цмулили по черзі із горла (бо розкладного платмасового стаканчика антипко хвостом прикрив, а розбазарювання дорогоцінного часу на його пошуки було би річчю незносною, ачеї нерозсудливим заняттям, яке у випадку невдачі лишень би прогнозовано розшарпало нерви), занюхували рукавами (бо прихоплені із дому сидори були ретельно підчищені ще у процесі оприходування першої півлітри), ну і, звісно ж, у паузах між передаваннями пляшки із руки в руку пускалися в хаотичні балачки про се та те (бо коли роти не запхані закускою, а язики розв'язані доста відчутною вже дозою, сказ базікання незрідка знаходить навіть на зазвичай неговірких індивідів, проте ж ці двоє, більшою мірою Володька, але і Юрка теж не дуже відставав, і так у мовчунах не числилися).

Із кожним новим сьорбком світ для Володьки погіднішав і ширшав, життя барвистішало. До пори до часу все, цілковито все, чого лишень доторкувалася

Володьчина думка, навіть невиразна, фрагментарна й мимовільна, скрашувалося райдужним відчуттям небувалої легкості і необтяжливості існування.

Далебі, вбачати якусь унікальність в такому стані піднесеності ніц не доводиться – такий-сякий подібний досвід знайдеться в багажі у багатьох (не обов'язково й бути професійним пияком!); значно важливіше, чим кінець кінцем все обернеться. Ейфорія штука мінлива та підступна, а ще ж коли вона буквально накриває, як-то кажуть, із головою, – чогось доброго здебільшого не жди...

Коли Володька продер баньки, перше, на чому спинився, чи, власне, до чого прикипів його погляд, була надпита пляшка «Жигулівського», що стриміла у прим'ятій траві під переднім колесом причепа.

– Пиво? – здивувався Володька. – Звідки?

У пам'яті з'яв явний провал, але Володьці було не до того, аби напружувати звивини намаганнями бодай щось уривчасто відновити, витягнути із киптюги забуття хоч би якийсь туманний епізодик, крихку візію, що могла би стати зачіпкою для розгадки таємниці чудернацького з'явлення по суті нізвідки живоцілющого питва, – категорично не до того було Володьці, бо у баняку гуло, а труби горіли так, що випалювали буквально все усередині. Й Володька, не гаячись, притьма перекотився із живота на спину, а тоді знов на пузо, затим, спершись на лікті правої руки, лівицею потягнувся за пляшкою – і тієї миті, коли пляшка опинилася в долоні, відчув страшенну втіху, аж таку, що із пересохлої горлянки вирвався, як знак очікуваного незрівняного блаженствування, деренчуватий протяжливий стогін.

Процес поглинання рятівної порції був моментальним, три пожадливіх ковтки і все –

порожня посудина покотилася убік, а Володька, враз відчувши полегшення, голосно відригнув і почав викарабкуватися з-під причепа. Вилізти виліз, але звестися на ноги із першої спроби виявилось ще тим проклятушим іспитом, сказати б, непосильним абсолютно завданням. Та й з другої спроби встати Володьці не вдалося теж...

Потім були ще й третє, і четверте відчайдушні намагання, – здавалося б, міг же ухопитися за що-небудь, от хоч би й за колесо, підтягнутися, а тоді, дай боже, й випростатися. Але ж ні, знов і знов ставав затято рачки, і знову й знову вичікував, збираючись із силами, смикався ввєрх і... І щоразу, тільки-но вдавалося відштовхнутися руками від землі, тут же завалювався набік. Здавалось, ради цим невдачам не було ніякої, хтось би інший, може, заспокоївся на якийсь час, відлежався б, відсапуючись і збираючись із силами, зрештою, можна було би й ще трохи проспатися, – і це у такій ситуації був би, певно, найкращий вихід, – однак у Володькові заграла бараняча впертість, а ще, до того ж, знагла пригадалося, що мав після роботи вкосити для телиці трави.

Прирікати бідолашну худобину на голодні страждання Володьчина свідомість, навіть і роз'їджена алкогольними парами, допустити не могла: «Ну, не скотина ж я якась, щоб знущатися отако!..» – вжалила Володьку цілком твереза думка, а це знаменувало, що мізки уже більш-менш почали функціонувати, проте тулуб, страх би його жахнув, усе ще зухвало відмовлявся належно служити й нізачо не збирався задовольняти Володьчині наміри до здобуття прямостояння. Такий-от безпардонний дисбаланс між благими помислами і навіженою реальністю!..

Володька, однак, був не із тих, хто, тільки-но зіткнувшись із випробуваннями долі, зазвичай одразу малодушно опускають руки. Тим більше, що саме зараз, конкретно в цей момент, просто взяти та й опустити руки не уявлялося можливим ще й із тієї немаловажної притики, що утримуватися навкарачки без участі передніх кінцівок ніяк не вийшло б... Ет, звиняйте за чудну обмовку! Само собою, малися на увазі верхні, а не передні кінцівки, належав-бо Володька, хоч би там що, таки до істот людської подоби.

Сонце починало опускатися за дах електропідстанції, отже, було вже десь близько сьомої. Зненацька налетів поривчастий вітерець, зашелестів листям у верховітті тополь і здійняв пилюку, а заодно й приніс доста виразне мекання – цілком можливо, саме Володьчиної телиці, принаймні, напрям вітру цього не виключав, подував-бо він таки із тієї сторони, в якій був Володьчин хлів. Дарма, що до місця, де стояв хлів, було кілька сотень метрів, хіба хтось не знає, що голодна скотина здатна видавати громокий і оглушливий, як ієрихонська труба, звук, – аж дивно, звідкіля тільки сили беруться? Нібито ж мала би бути слабкою і знеможеною, але ж ні, таке натомість ревище вчиняє, що й оглухнути недовго, коли з якогось лиха стовбичимеш неподалік!..

«Їй-ба! До чого ж багацько на світі дивних штук трапляється!» – знагла подумалося Володьці під нестихаючий акомпанемент теличиного мекання.

Помічено ж, що земля карвинівська має якесь особливе спонування до спорадичних філософських вправлянь, вряди-годи навіть у просякнуті застоєм дрімучим практицизмом голови ні-ні та й негадано унадажувалися якісь, бувало й достоту нетривіальні,

мудрагельції. Така ось загадка, пояснення якій ніхто ще не спромігся скласти, та й, зрештою, ніхто досі й не підступався до дослідження цього феномену. Не знаю, чи буде доречним тут додати сакраментальне «на жаль», однак насправду дещо таки й шкода, що так несправедливо обійдено таку доволі своєрідну, може й унікальну, рису, притаманну тутешньому люду.

Як на те, не був у цьому плані винятком і Володька. Тим паче, що на момент, коли під його черепом сколихнулось оте «ей-ба», земля карвинівська була надихаюче близько, так би мовити, під самісіньким носом, причому аж геть не у переносному значенні, а найбуквальнішому.

Певно ж, чудуватися би нам вартувало у випадку, якби така близькість не сотворила, здавалося б, немислимого. А саме: не тільки щедро обдарувала Володьчині звивини благодатними флюїдами, живильними для акту філософствування, але й пробудила затаєні резерви у його тілі. Відтак Володька зміг нарешті позбутися тягара земного тяжіння, ще одна відчайдушна спроба звестися на ноги виявилася не даремною й Володька, вихиляючись у різні боки та вдаючись до різких уривчастих рухів руками, плечима і головою, спромігся зловити рівновагу, а затим уже ще й достатньо успішно її утримувати. Його погойдувало, ним хитало, але не так, щоб занадто, і Володька, відчувши таку-сяку впевненість, зробив один крок, другий – хода була незграбною, хиткою, щоб не завалитися, доводилося широко розчепірювати ноги, усе ж Володька, хоч і повільно, шаркаючи, але клигав-таки...

От вже й дістався шлагбаума, а, добрівши, перегнувся через його трубу та й завис натрохи, навалившись грудьми і випроставши наперед

схрещені долонями вниз руки, повисів, відхекуючись, заразом прикидаючи, що його робити із триклятущою перешкодою. Балка шлагбаума кріпилася на висоті трохи вище пупа, у тверезому стані її запросто можна було й перестрибнути, але зараз про таке Володьці годі було навіть подумати. Не те щоб перестрибувати, а й помалу перелазити через балку відваги не знайшлося, але й карабкатися під нею Володькові теж було лячно, ще свіжий прикрий досвід навіював геть небезпідставну осторогу: хтозна, чи вдасться, знов опинившись в позі «зю», підвестися навспак без усе таких же титанічних надзусиль? Фігурально кажучи, перспектива наступити вдруге на ті самі граблі Володьку не надихала аж ніяк. Сумнівно, звісно, що він мислив такими закрученими словесними конструкціями (утім, це факт далеко не доконаний, від звивин індивіда, котрого бодай зрідка пробиває на умоглядні «ей-би», можна чекати чого завгодно), але подальші Володьчині дії засвідчили, що хід його думок, хай, може, словесно сформульованих не так яскраво й чітко, майже напевно вкладався саме у такі логічні ланцюжки.

Чудесним проявом вигадливості спосіб, до якого вдався Володька, назвати важкувато, тут радше спрацювало щось інше. Може, якоїсь миті, розслабившись, Володька зрапта відчув, як зрадливо підломлюються коліна і його починає затягувати кудись в тартарари, відтак, відчайдушно смикнувшись, він чисто інстинктивно, – «на автоматі», – аби уникнути наглого падіння, прожогом обхопив балку обіруч, судорожно задрігав туди-сюди розкоряченими ногами та й, гойднувшись за інерцією, несподівано для самого себе опинився на протилежному боці шлагбаума.

Що на це можна сказати? Хіба тільки те, що далеко не завжди бар'єр, що видається нездоланим, таким є насправді.

Й усе б нічого, здавалося б, радій, Володьку, як-не-як, а учуджений трюк, – хай і учуджений випадково, – одним махом усував ненависну перепону, кардинально переломлював ситуацію і відкривав перспективи успішного просування у напрямку рідного дому. Володька, може, й готовий був радіти, може, навіть і бурхливо – із шаленими підскоками, короткими заливчастими підгейкуваннями і феєричним пританцьовуванням, – та раптом виявилось, що сил для святкування малувато.

Володьчина спроба відштовхнутися від шлагбаума й пуститися в самотійне плавання виявилася реалізованою рівно наполовину, тобто лише у першій стадії, – і добре, що чиїсь дужі руки нараз підхопили Володьку ззаду під пахви з обох боків, різко струснули і смикнули доверху кілька разів, а тоді ще й кудись поволокли.

Чиї то були руки, Володька так і не дізнався, та й, відверто кажучи, і прагнення такого у нього не було; та й, зрештою, звідки йому, тому прагненню, було узятися у напівживої особини, що перетворилася у щось таке, подібне лантуху...

Передислоковували, сиріч волокли, Володьку недовго і недалеко, видно, морочитися ґрунтовно і всерйоз із ним не збиралися, а просто прибрали із дороги від гріха подалі, аби зненарока не опинився під колесами чи під гусеницями – мало чого, якась вантажівка або трактор могли й запізнитися із заїздом у машинний двір, нерідко-бо траплялося, що із якихось причин це ставалося у потемках ба навіть глупої ночі.

Очунявши через якийсь час, Володька виявив себе посадженим у лопухи й притуленим щокою до шершавої стіни «пожарки».

Невеличкі гострі виступи цементної шуби доволі боляче штрикали шкіру, це було неприємно, але водночас із тим від штукатурки струмила приємна прохолода, – що й казати, якби Володька був здатний що одне, що друге більш-менш достатньо відчувати, а ще й, до того ж, якби до мізків вернулася хоч би якась дешифра притомності, перед ним постав би архіскладний вибір у вигляді категоричної дилеми «або-або», а саме: задля того, аби позбутися прикросів, належало пожертвувати задоволенням. Наразі ж, на Володьчине щастя, ніяке із наведених гіпотетичних «якби» нізащо не могло би у ньому проявитися, навіть у приблизних чи віддалених обрисах. Усе тому, що очуняти він начебто очуняв, проте ж не настільки, щоб геть вже по-живому почуватися; отупіле заціпеніння – хіба що так можна було би охарактеризувати цей Володьчин стан.

Мало-помалу, утім, заціпеніння слабшало, врешті-решт Володька відчув здатність ворухитися, а услід за тим відчув уже не тільки здатність, а й потребу рухатися, і потреба ця виявилася такою нагальною і навальною, що Володька й не зогледівся, й не зчувся, як в один момент його підняло, радше мовби пружинисто підкинуло й поставило на ноги, щось таке, чого він нізащо собі не пояснив би, – була-бо це неждана фантасмагорична метаморфоза; хтозна, може, просто несвідомий порух, а, можливо, прояв якоїсь таємничої сили? Чіткий контур Володьки на фоні ядучо-червоних дверей «пожарки» після того, як незграбна Володьчина фігура мелькнула у вузькому проході між «пожаркою» і парканом, перетворився на

невизначний силует на тлі потемнілого шахетника; із ним силует майже зливався, якби не маківка голови, що вряди-годи зринала над вершечками шахет, примітити Володьку було би завданням нереальним. Що Володькою водило, чи хто Володькою водив, страшно навіть братися розгадувати. Ну, не схилитися ж нам до підозр про демонічне!.. А, проте ж, якщо візьмемося пригадати, що саме відбувалося із Володькою упродовж усього цього дня, неодмінно виявимо одну немаловажну річ, – так, мало того, що немаловажну, а, при тому, ще й достоту лякливу річ, яка усе перевертає дригом і просто-напросто змушує геть по-іншому сприймати буквально все, що сталося: важко, та майже й неможливо, уникнути відчуття, що в усіх цих катавасіях і неймовірних перетвореннях – чи перетіленнях, чи змінах – могло обійтися без чортівняччя. Хтозна!.. Може, геть же й неспроста Горбата Цезька, котрій випало стати мимовільним, а ще ж і найближчим, свідком саме цього етапу переміщення Володьчиного тіла, від «пожарки» й уздовж плота, присягалася («А хай мені із цього місця не зійти!»), що власними вухами чула, як Володька схарапуджено белькотів: «Одчепися, гаспиде! Чого пристав? Згинь, іроде, згинь!» – й при цьому то пручався оскаженіло усім тілом, то відбрикувався ногами, мовби одбиваючись бозна від кого, а то хапався намертво долонями за шахети і починав жалібно по-щелячому скавуліти, не перестаючи, одначе, цупко опиратися, ніби хтось невидимий щодуху силився віддерти його від плота...

«Еге, до чортиків допився!» – зі злорадною усмішечкою прорекла Цезька. І нараз по цих словах перемінилася в лиці, помітно зблідла, губи нервово здригнулися. «Що? Що?» – допитувалася Любка

Ліснухіна. Цезька застигла й мовчала, уткнувшись невидючим поглядом деінде. Причиною різкого й несподіваного перепаду Цезьчиного настрою був зримий, до млості в грудях і одерев'яніння кожної клітинки тіла, кошмарний спогад та достоту свіжі гостріші відчуття, породжувані самою лишень згадкою про пережиту напередодні навалу несамовитого страху: пригадалася раптова дрож в усьому тілі, пригадалося, як відсахнулася й умить мовби закам'яніла – аж занадто явно привиділося, як навкіл Володьки вовтузиться якесь несосвітнене стерво; придавлено зойкнула й різко, із жахом кілька разів махнула туди-сюди рукою перед очима, намагаючись прогнати машкару, але воно, проклятуще, нікуди не дівалося, навпаки, ще й обернулося до Цезьки, кивнуло по-приятельськи, поманило до себе жестом, а ще й ніби намірилося рушити в її бік; «Ой, лишенько!» – зашепотіла Цезька, і не стямилася, як кинулася тікати: спірвалася, мовби п'яти піджарило, й диманула навмання, не озираючись... Наразі ж якраз про цю okazію, та й то без подробиць самої панічної втечі, наважилася Цезька повідати Любці тільки згодом, либонь, не раніше кількох днів потому. Любка похапки перехрестилася, завбачливо роззирнувшись, аби бути певною, що ніхто цього не бачить, – авжеж, ще звинувачень у набожності Любці тільки й бракувало, останнім-бо часом це стало справжньою пошестю, жодне збіговище не обходилися без того, щоб парторг не взявся пристрасно і навіжено, із виском та погрожуванням кулаком, нещадно виполювати релігійний дурман, для більшої наочності і переконливості, та й дієвого стимулювання ораторського екстазу теж, йому, звісно ж, до зарізу були потрібні конкретні приклади, хоч які-

не-які, і конкретні жертви; зайве й казати, що бажання потрапити до числа страждальників у Любки не було ніякого. Заодно ж і Цезьку по-дружньому застерегла: «Ви ж нікому більше не вибовкайте, ану, знаєте, дійде до парторга, біди не оберетеса, він же просто-таки звихнувся на тому своєму атеїзмі!», – а чи дослухалася Цезька поради, сказати напевне не можемо. Не візьмемося також однозначно стверджувати, що страхітливий сюжет із несусвітним стервом, явлений Цезьчиним очам, міг виявитися нічим більше як сміховинною маною, отже, усього-навсього примарним породженням її розпаленої уяви, – не наважимося ж аж так категорично про те судити бодай би й тому, що і самому Володьці тоді, коли він, тримаючись за штахети, ледве-ледь, із передишками, просувався де кроком, де півкроком упоздовж огорожі, не раз ввижалося, що якась непізнана заразина то підпихає ззаду, то тарганить за собою; бігме, і без копняків не обійшлося, принаймні одного пенделя спізнав Володька доста виразно: видався він дошкульним і болісним, Володьці навіть причулося, немовби щось у поясниці хруснуло. Ну, не подумаєте ж ви, що це просто такий собі вигадливий виверт письменницької фантазії? Мовляв, звідки ти, писако, це можеш знати? Підозрювати що завгодно можна, та ось вам доказ, від якого відмахнутися не так вже й легко, квінтесенція його доволі красномовна, виражається ж вона у тому, що наступного ранку, коли знеболюючий ефект перенасичення Володьчиного організму алкоголем ослаб, бідолага відчув пронизливий ниючий біль у куприку, – і яких же аргументів вам ще не вистача? Гаразд, додамо для переконливості, що від непереливок оного паскудства потерпав Володька тижнів зо два. Не схопитесь ж ви доводити, що біль міг

виникнути сам собою, лишень тому, що куприку так заманулося з якоїсь принди? Дідько з вами, та ж будь-кому ясніше ясного, що сперечатися тут зась, навіть мізерного приводу для сумніву немає, що для заподіяння такої травми треба добряче комусь було прикластися, із силою, з розмаху і точно в ціль!.. Варіанта, що Володька мав нещастя пошкодити куприка просто невдало гепнувшись, навіть не розглядатимемо; підмічено ж не нами і давно: де тверезому урветься, п'яному минеться. (Он, до прикладу, якось Юлек Буртовський, назюкавшись вдрабиняччя, навернувся з кладки у рівчак із триметрової висоти – і хоч би хни, усього-навсього штани об кущі пошматував на дрантя. Ну, ще чималеньким шишаком на лобешнику розжився, тільки-от з'явилася та преславна гуля не безпосередньо внаслідок падіння з кладки, а від чи незумисного, чи, може, й цілком вивіреного удару качалкою: ох, і знатно ж нею духопелила Юлека зопалу жона – і то не лишень за порчену одіж, чи то пак не так через попсовані штани, як більше за те і те, за засіле в печінках чоловікове пияцтво, і за таке-то й інше, зосібна й за пів дюжини безоглядно пристараних одне по одному дітей; загалом кажучи, за змарновані по-нікудишньому літа свої найліпші!..)

Та ось Володька вже й додибав нарешті до підлої межі, де на нього чатувало ще одне, певно, найзлощасніше випробування, – еге ж, те саме, у вигляді кількох відсутніх секцій плота; власне, самі секції не зникли казна-де, стояли приставленими одна на одну до тильної сторони огорожі у кінці широченної, із десятків метрів, прогалини із трьома сиротливо бовваніючими на одній лінії цементними стовпцями.

Те, що паркан підступно обривається, дійшло до Володьки запізно, тоді лишень, коли замість звичного намацування чергової штахетини йому зненацька довелося судорожно ловити пальцями повітря.

Недоречно й сумніватися, що для Володьки, у тодішньому його стані, момент цей мав би обернутись на трагедію, співмірну за масштабами... Із чим саме, одразу й не підібрати порівняння, але відчай мав зашкалювати напевне, бо ж, либонь, бодай би інстинктивно Володька повинен був відчути, що тільки завдяки плотові, тільки завдяки нагоді, учепившись за штахети, сяк-так пересуватися, досі й було можливим поступове, заледве не сантиметр за сантиметром, страдницьке долання цього несказано знесилюючого, суціль тернистого шляху до свого обійстя. Селяві!.. Отож-бо, не усяке вороття додому складається безжурно...

А далі – чи із розпачу, чи ж, навпаки, рішучість забуяла – Володька притьма шубухнувся ниць на землю, у глибині його засниділих зіниць зажеврїла надія – зціпити зуби і повзти... повзти... повзти... рачкувати... уперто лізти будь-що вперед, зічовгуючи коліна, стираючи до крові долоні, плазувати на пузі, рити шнобелем ґрунт, але таки осилити, таки дотягнути цей виснажливий марафон до завершення.

І Володька повз...

Карачкував, вгризаючись, наче ківш екскаватора, пальцями у твердь; упирався підшвами черевиків, аж дернина наусебіч розліталася шматур'ям, мовби коняка копитами вибивала; гріб ліктями, молотив коліними, а в голові стугоніло: «Ось же!.. Ось же!.. Ще трохи!.. Ще трохи!..»; хтозна, може, ще й раз за разом підохочував себе: «Не здавайся, Володю!»...

І Володька повз...

Попри все й усупереч всьому – повз!..

Хтозна, може, – ей-ба, всяке ж буває, ну й не забудемо, що у житті завжди є місце подвигу, – навіть сподобився приміряти на себе геройську личину Мересьєва? (Ясно, що не грем'яченського Володьки Федоренчика, незвідь-чому удостоєного прозвиська Мересьєв, а того самого – книжно-кіношного «настаящева чалавека»)...

І Володька повз...

«Ось же!.. Ось же!.. Ще трохи!.. Чутелечки!..»

– Гей, Іване! – загукала Ніна Павлівська до чоловіка у пройму відкритих хатніх дверей. – А йди-но глянь, як твій трактор оре!

Іван вистромився небавом, приткнувся плечем до лутки і, приставивши долоню дашком до лоба, зиркнув із високого ґанка туди, куди терещилася жінка, та й, уклякнувши, видав такий звук, ніби завив від раптового доймистого болю:

– От зараза!

– Казала із Льоньком Гусевим домовлятися, то ти ж на своєму вперся: «Сусід виоре, дешевше буде»... Ну, а розгороджувати ж нащо було спішити? Скільки того діла, вспів би ще... – Нініні губи викривилися уїдливою посмішкою. – Он як оре! Ти би сходив сказати, щоб моріжка не займав, нам зайвого не треба, вистачить того наділу, що є!..

Іван неквапом відвернувся, махнув коротко рукою і роздосадувано сплюнув убік.

– А я-то думав, що Блюхер збрехав! – зронив ніби сам до себе, але доволі голосно.

– Про що це ти? – жваво ухопившись за Іванову фразу, блимнула із цікавістю Ніна.

– Ет! – запирхався чоловік давучким поривчастим реготком.

– Ну ж бо розкажуй! – прискіпливо прискалившись, причепилася Ніна, пускаючи в хід класичну чисто жіночу манеру.

Ту саму – унікальну і неперевершено досконалу, опановувану та успадковувану кмітливим кобіцтвом поколінням від покоління разюче дієву здатність ненав'язливого приневолення; здатність, у якій дивовижним філігранним чином одномоментно поєднуються нотки вимогливої сталевої строгості та обеззброюючого вуркотливого підлещування.

Устояти супроти такого прийому у дев'яноста дев'яти випадках зі ста чоловіки, навіть і не слабкодухі, навіть ті, котрі справляють враження стоїчних і непохитних, виявляються безсилями, – факт, може, науково не доведений, але, менше з тим, наразі неспростовний.

Ну, от і Іван – хоч, найпевніше, й не мав наміру пощекувати, був же таки за своєю натурою неохочим до пліткарства, а ще й ревним противником посвячення супружниці у всякі-різні катавасії, що траплялися у чоловічих компаніях, – цього разу трохи пом'явся та й здався:

– Казав Блюхер, що Володька геть рехнувся. Нажлуктився, як жаба мулу, і все йому мало та й мало! Розохотився так, що за добавку ладен був хоч у сраку цілувати.

– Що ти таке кажеш? – спаленіла Ніна. – Соромітник!

– Чого ти? – зніяковів Іван. – Діти ж не чують, – засмикався, роззираючись по сторонах. – Блюхер так казав, я тільки повторив...

Іванове виправдовування справило на Ніну кумедне враження, і вона не втрималася, розсміялася:

– Не ти, Іване, не ти! Володька соромітник!..

Поміж тим, доки Іван із Ніною точили баляси, Володька нарешті подолав-таки прокляту прогалину.

Якщо й не усі сім, то принаймні більше половини кіл пекла лишилося позаду, жажке передчування невідворотності погибелі, що підступно ні-ні та й закрадалося моментами до цього, ніби й покинуло його тепер, може й безповоротно, але рубець залишався і все одно десь у глибинних нетрях розхирявленого Володькового єства ще чаїлися рештки млосного страху «отако по-дурному пропасти ні за цапову душу». Докінечно, одним махом позбутися останків ляку було непросто, а все ж таки далі діла Володьчині пішли веселіше: хай би там як, одначе мляво, мало-помалу чап-чалапати, тримаючись за плота, було способом незрівнянно ліпшим і стократ аристократичнішим, аніж лазити рачки.

Зібравши волю в кулак, Володька зробив вирішальний ривок, – ні, залишаймося реалістами: про славнозвісне друге дихання і феноменальний фінішний спурт «на всіх парах» не могло бути й мови, Володьчиних кондицій вистачало тільки на те, щоб просуватися більш-менш рівномірним темпом, без зайвих затримок і з достатньою вивіреністю поетапно здійснюваних рухів.

Виглядало це так: переставивши наперед ліву ногу – чи, власне, пересунувши, бо човгав, не відіймаючи підшву од землі, – Володька слідом підтягував таким же маніром праву ногу, після чого грудниною й черевом притискався, мовби приклеївшись, до штахет і застигав на якусь мить, щоб зафіксувати положення, і потім усе повторювалося знову прямо один до одного, цілковито ідентично. Проробляв усе це так, наче відтворював трюк

шибайголови із фільму (назва геть вилетіла із голови, ймовірно, що й Володька її так само не пам'ятав), тобто ніби ступав вузькою смугою небезпечного карнизового парапету, розташованого на чималій висоті, а інакше й важко домислити, із якого би другого бзiku було Володьці тулитися усім тілом до плота, ще й сильно задираючи голову ввєрх, – певно ж, таки від страху перевести погляд долу: ану, коли би раптом довелося узріти, що позаду й насправді чигає поганюща пустота і будь-яка необережність може скінчитися плачевно...

Відтрутитися од штахетів намірився Володька тільки тоді, коли нарешті вдалося дошкрьобати до кінця огорожі, вірніше, до того місця, де майже упритик до штахетів стирчав із землі дерев'яний телефонний стовп. Протиснутися у щілину між ним і плотом було зарані марною затією, тож Володька й пробувати не брався. Натомість присунувся поближче, приникнув і обплів руками стовпа.

У ніздрі поповз запашок креозоту, – видно, при просочуванні деревини рідину не економили, раз за ого-го вже скільки років, відколи поставлено стовпа, все ще смердить; та воно й зрозуміло, який-бо резон заощаджувати те, із чого навіть за великої фантазії нізащо не вигадати хоч якого-небудь зиску: ані продати, ані обміняти, такий непотріб, що і задарма нікому б не здався.

Але – ох же і штука! – їдкий креозотний сморідець подієв на Володьку як нашатир. Не сказати, що ефект був аж настільки вже чудодійним, щоб звивини прочистилися до самої решти, та все ж прийшло яке-не-яке просвітлення, хай і слабеньке, але достатнє, аби Володька відчув раптову збадьорєність, чи й замало не відвагу, – утім, не тільки раптову, а й

нетривку, до дразливої мализни коротку. Тож поки Володька збирався з духом, поки наводив фокус погляду і націлювався на хвіртку, поки мірився зробити крок, усі ті його потуги виявилися марними, зійшли на пси. Здавалося, що це вже не Володька учепився щосили за стовпа так, що й не відірватися, а немовби сам мерзенний стовп надійно прив'язав його до себе, – безвихідь повна, хоч кричи, хоч плач!..

І що ж, таки нічого іншого Володьці й не лишалося:

– Еге-ге-ге-гей!.. Ге-ге-гей!.. – зарепетував, зриваючись місцями на виск недорізаного кабана. – Ігі-гі-гій!..

За Володьчиною спиною почалася збиратися різношерстна публіка. Потягнулися хто звідки, групками чи поодинці, чоловіки й жінки, діди й баби. А хто б ще сумнівався? Прогавити «такий цирк» було би необачним ба й непростимим глупством! Ну, і без нальоту цілого рою дітлашні ніяк не обійшлося. Малі спритники невпинно шастали туди-сюди, хтось поміж дорослими, здебільшого ж дещо осторонь. Вряди-годи особливо невгамовних пущівірків намагалися – «Ану, киш звідси!» – проганяти, та тільки ж спробуй-но управитися із ватагою настирливих хитрунів, котрі уперто не бажали поступатися своїм законним правом на розвагу. І справедливо ж: дорослим, значить, можна, а дітям зась? Діти теж потребують свіжих вражень і нових емоцій, далекі, навіть більше і гостріше, ніж старші.

– Еге-ге-гей!.. Ігі-гі-гій!.. – все верещав і верещав Володька.

А юрба пожадливо чекала неперемінних кульмінації та розв'язки, – аякже, не могла ж ця комедія завершитися нічим! Дійство, однак,

затягувалося, тож ті, кому нетерпеливелося чи якісь справи піджимали, плюнули й посунули, несучи, певно ж, у собі неабияку досаду, що не пощастило добути до кінця.

Зате терпіння тих, хто залишився, було винагороджене сповна, коли зненацька розчинилися із хряскотом хатні двері і на порозі постала, наче зійшовши на театральний кін, Володькова жінка в образі розсердженої донехочу мегери, метнула у чоловіка вогнясті спопеляючі позирки, визвірилася і залементувала із такою несказаною дужістю, аж зацвюхкали телефонні дроти над Володьчиною головою, а у домі навпроти задрижали віконні шибки:

– Стидобище! Як ти міг? Як ти міг? За бутельку пива у сраку цілувати?! Та пропади ж ти пропадом, падло! Щезни геть!.. Сракоцьом!..

Ет! І фантастична ж, буває, сила чаїться в жіночій злобі! Було би подружнці не відсиджуватися з якогось увихання в хаті, а вийти та й розперезатися значно раніш, до того ще, як несамовиті Володьчині егейкання прикликали орду роззявляк, – тут хоч-не-хоч закрадається підозра: якби дбала про чоловікове реноме, до останнього вичікувать не стала б і на поталу пащекувальникам та чорноротицям Володьку не віддала би; але, зрештою, бог їй суддя!.. На всяк резон є свій закон. Нам же тут наразі йдеться геть про інше. А саме про те, що учинений благовірницею скажений ґвалт подіяв на Володьку у спосіб воістину фантастичний!

Тільки ж уявіть-но собі, як Володька оживає буквально на очах, неначе постає, подібно феніксу, із попелу й, немовби Геркулес, розриває ланцюги, – легенди й міфи, звісно, та іще видумка, та що ж, якщо у цьому випадку подібні алузії виявляються до місця, – і

ось вже той, хто мить якусь ще тому не міг зробити й кроку, випрямлюється і розправляє плечі, підводить голову й підносить погляд, а далі, відштовнувшись від стовпа, рвучко обертається і з легкістю починає навіть не йти – марширувати!

Гордовито, а чи й зневажливо, відвернувши голову від застиглого у подивуванні товписька глядачів, намагаючись тягнути носка, ніби заправський шпацирувальник на плацу (і не без успіху, треба зауважити), Володька чинно продефілював у напрямку водокачки.

– Володьку, куди ти? – догнав його чийсь басовитий оклик із явними нотками під'юджування. – Гайда сюди, у мене теж є пиво! Аж цілих дві бутельки!

Юрба вибухнула злорадним реготом, і той же бас, перекриваючи різноголосий гармидер, доточив знущально:

– Я і підмиюсь, раптом що!

Фатальний жереб /
Синописи кривавих саг
< Року 1953-го >

1.

«У нас в яслах потруїлися діти, двоє хлопчиків померли, а одну дівчинку повезли в лікарню у Житомир, ми тут усі ~~молимося~~ *[слово ретельно зарейзьяне]* надіємося, щоб лікарям її вдалося врятувати, на похорони хлопчиків зійшлося багатько людей, навіть із ближніх сіл, звісно, не стримували сліз, все-таки дуже шкода усім їх було, тільки нещасна матір померлих дітей майже не плакала, стояла зі стуленими міцно вустами і дивилася відречено в одну точку, видно, сильно її горе прибило», – писала одна із карвинівських дівиць посеред зими 1953-го року своєму сусідові і кавалеру М., що на той час другий рік уже тягнув солдатську лямку у Проскурові. Сам М. вважав себе тільки сусідом, ще й не таким вже й близьким, аж через три хати, у дівиці ж щодо цього була своя думка, а в її далекосяжних планах М. вже наперед була уготована роль загнужданого парубка, котрого, навіть якщо й пробуватиме відбрикуватися, поволі-помалу вдасться затягнути під вінець... (Ет, треба би *«під вінець»* так само ретельно зарейзяти, натомість притулити фразу: *«у сільраду на розпись»*, –

неоковирно вийшло б, зате у цілковитій відповідності до заведенцій і духу того часу!)

2.

– Читали вчорашню «Правду»?

– Що саме?

– Та про цих же! Про пройдисвітів космополітів!

– А, про сіоністську наволоч? «Врачєй-вредітелєй»?

– Авжеж! Серйозно за них узялися... І стаття серйозна!

– Тільки це ще не все... Мені по секрету розказували, що незабаром буде оголошено про ще одне викриття. Ви тільки уявіть: лікарі і медсестри жидівської крові під виглядом щеплень отруюють радянських дітей!

– Та ви що? Який жах!

– І таких випадків уже сотні! Якщо не тисячі!.. По всій країні!..

– От же ж негідники! Усіх схопити і розстріляти!

– А пригадуєте, восени наша фельдшерка робила дітям щеплення?

– Це ви до чого хилите?.. Та ні, не може бути!.. Скільки вже, місяців три минуло? А діти в яслах тиждень тому померли...

– То й що? Отрута всяка буває, одна зразу проявляється, а друга може й місяцями сидіти в організмі, а потім – бац і все.

– Та ні, ні!.. Ми ж усі вже он скільки років фельдшерку нашу знаємо!

– Знати знаємо, але і «врачєй-вредітелєй» теж не одразу на чисту воду вивели. Там серед них є навіть академіки. Є навіть лауреати державних премій. Маскувалися!.. Але нічого, наші органи пильні, рано чи

пізно усіх виведуть на чисту воду, ніхто не відвертиться!..

– Безумовно! Ніхто! Наші органи завжди насторожі!

– Ім'я ж яке – Фаїна! Не Марія, не Олена, не Галя, не Соня навіть, а нате вам – Фаїна! Ні на яку думку не наштовхує? Стопроцентно – жидівка!

– Але ж прізвище...

– Подумаєш! Бабі прізвище змінити, як вам до вітру сходити.

– Правда ваша...

– Що це ви так розхвилювалися?

– Ще б не розхвилюватися! Аж страшно подумати, на що здатні ворожі мразі...

– Тут думати ніколи, треба просигналізувати куди слід і то невідкладно! Пильність ніхто не відміняв. Ех-хе-хе, щось мені підказує, що можемо вже проколювати дірочки для медалей.

– Що, справді? Було би здорово...

– А, може, навіть ордени дадуть!

3.

– Чули? Міліція приїжджала.

– Ну?

– Фаїну забрали.

– Фельдшерку?

– У нас, що, ще якась Фаїна є?

– А куди забрали?

– А куди міліція забирає? В каталажку!

4.

«От уже і літо прийшло. Здається, радіти треба, але куди там! Полуниця вродила як ніколи, а радгосп ягід ще більше насадив, просто здуріти, куди не глянь

– усе плантації, від обрію й до обрію, рядки довжелезні, що й кінця не видно! Усіх, кого тільки можна, від малих до старих, женуть на збирання, ще й норму таку довели, що під вечір ані ніг, ані рук не чуєш, а зі спиною справжня біда – не розігнутися, хоч ридма ридай!.. Присунешся в присмерках до хати, що-небудь наскоро вхопиш та й хутчій у ліжко, бо на завтра вставать удосвіта знов... Оце тільки за цілий тиждень і випало кілька вільних хвилинок, щоб тобі написати листа. Ти ж, дивись, не сердься там, що довго не писала. Кажу ж: зранку й до смерку на плантаціях, хвороба б їх забрала! Нічого поганого не думай, я тебе не забуваю і жду із нетерпінням, коли вже прийдеш із війська. Може, тобі вже хтось написав про Фаїну? Оце дізналися, що над нею вже суд був, а що присудили, толком ніхто не знає. Одні кажуть, що десять років дали, а другі кажуть, що розстріл. Ти тоді, коли її взяли під арешт, писав, що тобі важко повірити у те, що фельдшерка могла таке вчинити, та й мені теж, якщо чесно, повірити в таке було непросто. Вона завжди здавалася такою доброю і чуйною, до хворих, якщо треба, то і вночі йшла, причому що літом, що зимою. Але хто знає, може, це вона тільки прикидалася такою, замилувала нам усім очі, а тим часом сама насправді виношувала у душі чорні замисли. [...]

Добре, що учора не знайшлося конверта, а то би вкинула вранці, біжучи на роботу, у поштову скриньку біля контори, а коли вже при такій запарці зібралася б писати наступного разу, хтозна. А чого добре? Прикро було б, якби мене хтось випередив, а так маю нагоду першою тобі написати, що сьогодні пообіді уже точно стало відомо, що Фаїну розстріляють».

5.

«Явка з повинною.

Я, [...], добровільно роблю чистосердечне зізнання. При визначенні мені міри покарання у суді прошу врахувати як пом'якшуючу обставину, що у міліцію я прийшла сама, не перебуваючи у розшуку і не будучи підозрюваною, бо ніхто взагалі не міг подумати на мене, що я могла вчинити такий страшний злочин, від якого тепер дуже мучуся, страждаю і спокою знайти не можу.

Не придумую собі виправдання, а тільки хочу пояснити, що мене штовхнуло на таке зlodіяння ні що інше, як трагічний збіг обставин і дике потьмарення свідомості.

Більше трьох років я змушена була жити сама із двома малими дітьми, бо чоловік завербувався на Донбас. Коли їхав, казав, що тільки-но влаштується на шахту, викличе мене із дітьми, але із тих пір від нього жодної вістки не було. Поїхав і пропав, наче у воду канув!.. Куди я тільки не зверталася, навіть у міліцію на розшук заяву подавала, але все даремно.

Восени 1952 року до Галі Комендатюк приїхав на гостину її двоюрідний брат, про якого вона мені раніше вже розказувала. Вона братом дуже гордилася, бо він у неї артист, у театрі грає. Якось показувала Галя його фотокартку у формі матроса. Я ще тоді здуру взялася її присоромлювати: «Що ж ти обманювала, що він артист, як він матрос?», – на що Галя розсміялася і покрутила до мене пальцем біля скроні: «От недотепа! Це ж він так одягнувся, бо у виставі у нього була роль моряка!» Мені він дуже сподобався ще тоді, на фотокартці, а як побачила уживу, то сподобався ще більше. Красивий, ставний чоловік, а дотепний же який! Усякими жартами так і сипав, так і сипав, аж ми з

Галею животи, сміючись, понадривали. На жаль, пробув він недовго, а коли вже взялися прощатися, то він раптом проворно обійняв мене і поцілував у губи. Це сталося так швидко і несподівано, що я навіть не встигла увернутися. «Я незабаром обов'язково знов приїду», – сказав він, уже рушаючи з подвір'я, і якимось так по-особливому подивився мені в очі, аж я зашарілася, немов дівча. А він, піймавши мою долоню, схилився і поцілував мені руку. Наче збирався ще щось сказати, але натомість тільки задерикувато підморгнув. «А ти моєму братові сподобалася!» – нащось сказала Галя, коли ми залишилися з нею удвох.

Після того із Галею якийсь час ми не бачилися, бо я перебувала на своїй роботі, куховаркою у дитячих яслах, майже безвідлучно, там здебільшого і ночувала, бо мої діти були в яслах цілодобово, як і більшість інших дітей, яких забирали додому тільки на вихідні. А я і на вихідні своїх дітей рідко коли вела додому, бо без потреби, все, що треба, у них і в яслах було, та я й сама при них весь час. Коли ж випало мені нарешті здибатися із Галею Комендатюк, вона розказала, що була у Житомирі кілька днів на якихось курсах, бачилася із братом і навіть побувала на виставі в театрі. Про відвідини театру я її нічого не розпитувала, мені більше хотілося знати, як справи у самого Галиного брата, чи не збирається він знов приїхати у гості до неї, і тут Галя, наче вгадавши, що мене цікавить, сказала, що він розпитував про мене і передавав вітання. А потім ще додала, що, може, на новорічні свята брат на кілька днів завітає до неї. Із того часу я зробилася якась ніби сама не своя, куди б не йшла, що не робила б, думки крутилися навколо одного: скоріше б Новий рік і скоріше б побачитися із Галиним братом. Чим ближче було до Нового року, тим

неспокійніше мені ставало на душі. Мене буквально усю заповонила мрія про зустріч із ним. Я зрозуміла, що полюбила Галиного брата усім єством.

У моєму становищі, із двома малими синами на руках і незрозумілим сімейним статусом (і заміжн्या, і холостячка водночас), важко уявити щось гірше за те, що я безрозсудно дозволила собі прив'язатися думками і помислами до чоловіка, якого усього лиш один раз бачила. Напевне, цього б точно не сталося, принаймні, із таким навальним шквалом почуттів, коли від однієї згадки про нього в мені усе палало всередині, якби із його боку не було проявлено до мене хвилюючої уваги, це коли він спритно і не питаючи дозволу поцілував мене у губи, а особливо тоді, коли поцілував мою руку, бо саме цього ніхто мені ще ніколи не робив, за свої двадцять п'ять літ таке я тільки у кіно могла бачити.

Десь за тижнів два до Нового року, зустрівши Галю, я попросила, щоб вона обов'язково дала мені знати, якщо приїде її брат. На що вона глузливо одказала: «Та ти, бачу, плани на нього маєш? Ти жінка видна, розважитися із тобою він буде не проти, а про щось більше навіть і не думай. У тебе ж двоє дітей! Якби їх не було, тоді, звісно, ти могла би на серйозніші стосунки розраховувати...»

Мене це так сильно зачепило, що кілька днів я місця собі не знаходила. Все думала і думала над Гальчиними словами, і було мені так боляче і прикро, аж сльози наверталися. Удень ще нічого, за роботою трохи відходила, а вночі така журба огортала, такий жаль ятрив душу, що й незнано як усе те витримувала. І от однієї ночі, коли мої муки і мій розпач стали особливо незносними, раптово стрельнуло в голову: раз на перешкоді діти, то треба якось їх позбутися.

Спершу я, звісно, жахнулася. Та й як було не жахнутися такої страшної думки?!. Вилаяла сама себе за те тільки, що могла про таке подумати, проте нічого це не дало, а думка, щоб якимось позбутися дітей, із кожним наступним днем робилася все нав'язливішою. Може, минулося би усе це, якимось уляглося б із часом само собою, неспроста ж, мабуть, кажуть, що час найкращий лікар, але тут ще й самі мої діти почали нескінченно допікати то пустощами, то вередуваннями, то ще чимось. Ну й допекли!.. А тут ще й так зійшлося, що, пішовши за чимось у комірчину, я геть випадково натрапила у кутку на верхній полиці на банку із щурячою отрутою. І тоді рішення з'явилося само собою.

Я, правда, не знала, як саме діятиме отрута, здогадалася тільки, що найпростіше буде дати її у компоті або у супі. Для того, щоб це було простіше зробити, я розвела отруту у пляшці з охололою перекип'яченою водою, у приблизно рівній пропорції.

Я думала, що отрута подіє досить швидко, але коли після першого разу нічого упродовж кількох годин із моїми хлопчиками не сталося, я в обід підмішала ще. Здавалося, їх знову нічого не взяло. Я вирішила тоді, що отрута не подіяла, може, подумалося, вона вже довго стояла і втратила свої якості. Що ж, я навіть заспокоїлася, бо, чесно кажучи, хоч і намагалася триматися й ніякого виду не подавати, щоб ніхто нічого не запідозрив, а таки дуже переживала, бо ж, як-не-як, щоб труїти власних дітей, хай навіть і вимушено, під впливом несприятливих життєвих обставин, треба мати залізну витримку.

Вранці наступного дня діти прокинулися млявими, їм не хотілося їсти, казали, що дуже болить голова, піднялася температура і з'явилася рвота. Так я

зрозуміла, що це почала діяти отрута. Таке ж саме, тільки у легшій формі, було у ще однієї дитини, трирічної дівчинки. Я здогадалася, що вона могла відпити чи допити компот із чашки котрогось із моїх хлопчиків, а я, хоч і намагалася контролювати, цього якраз і не вгледіла. Прикро, але що ж, якщо так вийшло, абсолютно незумисно.

Завідуюча, прийшовши на роботу, послала сторожа за фельдшеркою, але її на місці не виявилось, сказали, що поїхала в район отримувати медикаменти. Повернулася Фаїна під вечір, коли моїм дітям було вже геть погано, вони непритомніли, марили. Фаїна наказала випроводити мене із приміщення, вона боялася, що я можу не витримати, дивлячись на те, що коїться із дітьми, і мені щось зробиться із головою...

Через кілька днів після похорону я попросилася, щоб мене перевели на іншу роботу, аргументуючи тим, що не можу бути в яслах, де мені усе нагадує про померлих моїх дітей. Мені знайшли місце у винцеху, де експедитором працювала Комендатюк. При першій нагоді я спробувала випитати у неї, коли приїде її брат, і дізналася, що це буде не скоро, може, аж улітку, бо у артистів зараз така пора, що вони на місці не сидять, мусять їздити із виставами по усяких усядах, переважно райцентрах і селах. «То, може, і до нас приїдуть?» – із надією спитала я. Комендатюк подивилася на мене, як на недорікувату, ще й дорікнула: мовляв, у тебе таке горе, а ти чортзна про що думаєш. Так образливо мені зробилося, так боляче! Я ж на таке пішла заради щастя бути з її братом, а вона, бач, насміхається. Ледве стрималася, щоб не видати їй зопалу свою таємницю... Так і кортіло їй виказати: «Та це ж ти, ти, Галько, напоумила мене звести дитяток зі світу! У їхній смерті твоя провина не менша моєї!»... А

так воно, зрештою, і є! І під суд маю йти не я одна, а й Галька теж. Так буде справедливо. Вважаю, що й фельдшерку судили справедливо. Хіба, може, аж занадто строго, але не можна сказати, що не було за що. Бо було! Було! От як можна було не розпізнати, що дітей отруєно? Якби вчасно розібралася, що й до чого, може, все минулося б, вона ж замість рятувати від отруєння почала давати дітям якісь таблетки, щоб збити температуру, бо ж їй, бач, здалося, що це якась сильна вірусна інфекція. Ну й завідувача яслами теж має понести заслужене покарання, я ж отруту спеціально не шукала, якби банка із нею зберігалася належним чином, а не стояла у доступному місці без будь-якого контролю, я на неї просто не натрапила би і у мене ніколи б не виникнула спокуса отруїти своїх дітей.

І от уже минуло відтоді, як це сталося, майже десять місяців, які принесли мені багато страждань. Увесь цей час я усе чекала і надіялася, що вдасться побачитися із тим, заради кого я учинила таку жертву. І що ж? Днями дізналася, що Галька Комендатюк якимось способом добилася собі паспорта і тепер збирається виїхати на постійне місце проживання у Житомир, вона вже там і роботу собі знайшла. А це значить, що із її від'їздом мої сподівання на зустріч із її братом мушу назавжди поховати, все одно як поховала своїх дітей. Отже, усе виявилось марним, а раз так, то й носити у собі гріх і приховувати правду немає ніякого смислу...»

6.

– І що ж тепер робити із цією придурошною?

– А що робити? Згідно закону. Оформляй справу і в суд...

– Здурів чи що? Яку справу? У нас по цьому випадку вже розстрільний вирок є! Уже виконаний, якщо ти не забув.

– Ну, так... А класно ж, скажи, вплели ми ту фельдшерку у кампанію знешкодження перевертнів у білих халатах!

– Ще б не класно! Якби не та справа, ходив би ти ще й досі в капітанах.

– Ти теж не в накладі виявився, відомчу відзнаку від самого міністра отримав.

– Отож! Задню нам давати аж ніяк не виходить. Не мені тобі розказувати, чим для нас це обернеться. З'їдять із потрухами! І не подавляться...

– А можуть і під статтю підвести...

– Ну от, ти й сам усе чудово розумієш!

– Але ж явка з повинною...

– То й що? Заховай її у сейф. Там же повна маячня. Хіба ні? Ну, рехнулася з горя жінка, бо не змогла пережити смерті своїх дітей, придумує чортзнащо, то що ж – її за це в тюрму? Лікувати її треба! Зрозумів? Лі-ку-ва-ти!

– Пропонуєш відправити її у дурку?

– Не пропоную, а наполягаю! Це раз. А по-друге, не відправити, а відвезти. Сам повезеш, персонально. І персонально сам належним чином проінструктуєш головного лікаря про необхідність особливо ретельної уваги до хворої. Так би мовити, налаштуєш на дуже серйозне і довготривале лікування. Зрозумів? Психіатрія, друже мій, інколи здатна робити просто неймовірні речі, треба тільки психіатрам ставити правильні завдання! Ось побачиш, через кілька місяців наша дітовбивця не згадає ані про свою явку з повинною, ані про те, що у неї були діти. Та й навіть про те, як її звуть, цілком може статися, не згадає теж!..

Зміст

Медіатори порожнечі
< Року 2013-го > 3

Житіє сухозне
< Року 1972-го > 8

Хроніки невмирущі
< Року 1969-го > 18

Медіатори порожнечі
< Року 1975-го > 118

Житіє сухозне
< Року 1982-го > 123

Хроніки невмирущі
< Року 1968-го > 146

Фатальний жереб / Синописи кривавих саг
< Року 1921-го > 187

Житіє сухозне
< Року 1973-го > 224

Фатальний жереб / Синописи кривавих саг
< Року 1953-го > 248

Літературно-художнє видання
Врублевський Василь Марцельович
Карвинівка
(Епопея без кінця і початку)
Роман
Зшиток перший

В авторській редакції

Житомир
САМОДРУК
2025